

AIDAI

1959

NR. 3

TURINYS

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

KNYGOS IR ŽURNALAI

MOKSLAS

ILIUSTRACIJOS

MARCH, 1959

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Brooklyn, N. Y.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1959 METAI KOVO MĖNUO Nr. 3 (118)

KARTOS PROBLEMA

SANTYKIŲ SU KRAŠTU PERSPEKTYVOJE

VINCAS TRUMPA

Šio pasikalbėjimo* tema siūlyčiau kartos problemą, kaip ji reiškiasi mūsų emigrantiniame gyvenime ir kaip ji pamažu bręsta kultūriniame okupuotos Lietuvos gyvenime, ypač koncentruojant savo dėmesį į reliatyviai naują ir nuolat aktualėjantį kultūrinių santykių tarp emigrantinės visuomenės ir krašto klausimą. Kartos sąvoka nėra visiškai nauja mūsų emigrantinėje problematikoje. Ji buvo bandyta pastatyti į centrinę vietą mūsų literatūrinėje kritikoje ir sukėlė gana gyvą atgarsį. Dažnai kartų santykiai paliečiami, taip pat kalbant apie lietuvybės išlaikymą, kuriam yra sukurta gražus tinklas šeštadieninių mokyklų, organizuojami gyvosios lietuvybės mėnesiai, net, berods, įkurta speciali "ministerija" tam reikalui, tik, deja, apie jos veiklą nedaug kas girdima. Savo šiuose svarstymuose mes bandysime nurodyti visą eilę faktų, kurie kalba už tai, kad kartos sąvoka aktualėja ir okupuotoje Lietuvoje. Tai sudaro naują ryšių tarp emigrantinės visuomenės ir krašto aspektą.

Tie ryšiai taip pat nėra visiškai naujas klausimas. Žinia, kad savo laiku vyko net tam tikros varžytynės dėl tų ryšių tarp įvairių mūsų institucijų ir organizacijų. Tačiau ligi šiol tai buvo daugiau vienos krypties akcija, iš emigrantinės visuomenės pusės stengiantis pramušti labai jau sandarią geležinę uždangą ir panaudoti tuo būdu gautą medžiagą kovai dėl laisvinimo sustiprinti, ypač propagandos srityje. Dabar, atrodo, tų ryšių reikalas įgauna kitos prasmės, ne tik okupaciniams organams gerokai pakėlus uždangą, bet ir patiems krašto žmonėms, ypač kultūros darbininkams, rodant nemažo susidomėjimo emigrantinės visuomenės kultūriniais laimėjimais. Užtat problema šiandien prieš mus yra ne tiek, kaip pramušti geležinę uždangą, kiek kaip atsakyti į gana koncentruotą akciją iš anos pusės ryšiams suaktyvinti. Be abejo, tai opus ir net pavojingas klausimas.

Prisipažinsiu, iš viso ėmiaus šio uždavinio abu šiuos klausimus pristatyti Lietuvių Kultūros Klubui Bostone su tam tikro nejaukumo ir net baimės jausmu. Yra pavojaus, kad, pavyzdžiui, vien tik kartų problemos kėlime kai kas gali įžiūrėti pastangą, tariant vieno buvusio vidaus reikalų ministro žodžiais, "kiršinti vieną visuomenės grupę prieš kitą". Iš antros pusės, bet koks pozityvesnis pasisakymas dėl kultūrinių santykių su kraštu gali būti palaikytas defetizmu, kuusinenizmu, arba tiesiog naiviu pasikabinimu ant mūsų didžiausio priešo — sovietinio bolševizmo — meškerės.

Tačiau ėmiausi šio nelabai dėkingo uždavinio svarbiausia dėl dviejų priežasčių. Pirma, niekados netikėjau ir netikiu, kad bet kokios

*Paskaita Lietuvių Kultūros Klubui Bostone sausio 24 d. Po to diskusijose buvo pasisakymų už ir prieš čia iškeltas mintis. Straipsnį spausdiname kaip diskusinį. Redakcija

problemos paprastas nutylėjimas galėtų būti jos sprendimas. Kurapkos taktika niekados neduoda labai gerų rezultatų. O, turbūt, niekas negalės paneigti, kad ir viena ir kita problema yra prieš mūsų akis ir jų tylėjimu neišbrauksi. Antra, visados tikėjau ir dabar tikiu, kad grumtynėse tarp laisvės ir vergijos visados laimėtoju išeina laisvė, nors kartais vergija laikinai ir smarkiai triumfuoja. Kiekvienu atveju, mes tik parodytume savo bailumą ir silpnybę, jei bandytume slėptis nuo gresiančių pavojų šiltoje ir patogioje užuovėjoje.

1. Laikinumo ženkle.

Kartų santykių problema yra istorinė problema, vadinasi, tik tam tikru istoriniu momentu ji iškyla, būna išspręsta ir vėl pamirštama. Koks yra tas istorinis momentas, kuo jis išsiskiria iš bendro istorinio vyksmo? Ne visi duos į šį klausimą vienodą atsakymą. Vieniems tai bus katastrofos amžius, kaip tai atrodė Biblijos psalmistui arba Harvardo profesoriui Sorokinui, kitiems tai bus krizės laikai (Saint-Simon), tretiems tai bus revoliucijos amžius, o ramusis filosofas pavadins jį paprastu vertybių perkainojimo laikotarpiu. Vienoks ar kitoks pavadinimas ne taip svarbu. Svarbiau, kad tokie laikai turi vieną bendrą bruožą, būtent, praeinamumo arba laikinumo bruožą. Tokį tad amžių turėdamas prieš akis, turbūt, ir kalbėjo poetas apie Dievą, kuris, regėdamas, kaip žmonės vis daugiau įsigyja išminties ir supratimo, bet tuo pačiu vis labiau netenka energijos ir kovos dvasios, sudaužo pasaulį į gabalus, kad padarytų vietos naujai kūrybai (Goethe).

Atrodo, kad toks situacijos laikinumo arba pereinamumo jausmas vis daugiau apima šių dienų žmogų. Tas jausmas yra gyvas ne tik Vakaruose, kur jis siejamas su vis didesnės sovietinės grėsmės pavojumi, bet po Stalino mirties jis persimetė ir į pačią Sovietų Sąjungą, ir ypač į jos dominuojamus kraštus.

Prisimenu, 1940 m. rudenį Vilniuje buvo sušaukta mokytojų konferencija, kurios metu sovietinės ambasados pareigūnas, kažkoks Somionovas, pasakė vieną sakinį, kuris kaip karšta geležis įsikalė į visų dalyvių sąmonę: "Sovetskaia vlast' zdes nedavno, no ona na vsegda" ("sovietinė valdžia čia dar nesena, bet ji amžina"). Nors ir nenorėjome tais jo žodžiais tada tikėti, bet negalėjome jų, kaip kokios šmėklos, ir pamiršti.

Šiandien ne tik nėra tokio tvirtumo pačiame Sovietų tikėjime savo santvarkos pereniškumu, bet, svarbiausia, atsiranda vis daugiau abejonių iš pačių komunistų tarpo dėl tos santvarkos esmės. Iš čia ir garsioji Mao Ce Tungo formulė apie "šimtą žiedų", kuri kaip žaibas perskriejo vadinamuosius satelitinius kraštus, kad pagaliau ir pats autorius jos išsigando. Berods didžiausia idėjinė problema, prieš kurią stovi sovietiniai politikos ir kultūros vadai, yra revizionizmas, tačiau, iš antros pusės, nusodinama nuo sosto visa eilė žymių komunizmo vadų kaip tik dėl vadinamo "dogmatizmo". Vargu tokius prieštaravimus galima išaiškinti net pakankamai lanksčiais dialektinio materializmo metodais.

Kiekvienu atveju, tam tikra netikrumo ir blaškymosi atmosfera jaučiama sovietiniame gyvenime, kuri ypač ryškiai pasireiškia literatūroje ir mene net ir pačioje Sovietų Sąjungoje, nekalbant apie satelitinius kraštus. Tas netikrumas susijęs su Stalino mirtimi. Rašytoja Galina Nikolajeva vieną savo paskutinių romanų būdingai pradeda Stalino laidotuvių scena ir sako, jog visi tada jautė, kad ateina kažkas naujo, bet kas — niekas dar nemokėjo pasakyti. B. Pasternakas žengė žingsnį pirmyn ta kryptimi ir tą nežinomąjį išdrįso pavadinti laisvės vardu, kuri esą nuo pat karo šmėkčiojo sovietinių piliečių sąmonėje. Tas pats Pasternakas savo pasikalbėjime su švedų profesoriumi Nilssonu su tikra poeto intuicija pavaizdavo tą netikrumo atmosferą:"Naujoji Rusija, sako jis, yra kažkas, kas kiekviena proga išlenda, nežiūrint administracinių varžtų. Kažkas auga žmonėse, auga organiškai... Išmokome galvoti, kad esame tik egzistencijos svečiai, tik pakeleiviai tarp dviejų stočių. Tikrumą ir pasitikėjimą galime surasti tik pačiuose savyje".

Užtat nenuostabu, kad šiandien berods pirmą sykį visoje Sovietų Sąjungos istorijoje iškyla naujos kartos problema. Kaip dažnai panašiais atvejais atsitinka, pirmiausia ji susilaukia dėmesio iš rašytojų, ypač satelitiniuose ir sovietų okupuotuose kraštuose. Būtų įdomi atskira tema, kaip naujos kartos mintis formuojasi ir bandoma spręsti pastarųjų kelių metų sovietinėje lietuvių literatūroj (iš dalies bandžiau ją paliesti savo straipsnyje, kuris pasirodė "Lituanus" pernai gruodžio numeryje. Čia tik keletą faktų paminėsime, kurie aiškiai liudija, kad įvyko kažkas naujo, ko seniau nebuvo galima nei įsivaizduoti vadinamoje "tautinėje kalba ir socialistinėje turiniu" okupuotų kraštų literatūroje. Tos žiaurios prokurustiškos formulės jau buvo atsisakyta maždaug apie 1956 metus. Dabar bekalbama tik apie socialistinį realizmą, kuris yra daug laisvesnė formulė, juoba, kad niekas nežino, ką tas socialistinis realizmas iš tikrųjų reiškia. Net pats Šolochovas,

PETRAS KIAULĖNAS PAVASARIS

paklaustas, atsakė: "O velnias žino, ką jis reiškia". Prasidėjo beveik scholastiški ginčai dėl įvairių socialistinio realizmo sampratų, o tai jau savaime yra naujas reiškinys sovietinėje tikrovėje. Pasisakymai prieš dogmatizmą (net pats Mikojanas pakaltino Molotovą dogmatizmu), paradiškumą ir bekonfliktiškumo teoriją, dar labiau išplėtė abejonių lauką, kuriame jau galėjo pasireikšti žymiai laisvesnė kūrybinė dvasia.

Kulminacinio taško, bent Lietuvoje, toji abejonių ir kritikos tendencija pasiekė 1957m. Vienas drąsiausių dabartinės Lietuvos literatūros kritikų — Vytautas Kubilius —kalbėdamas apie 1957 m. poeziją, pavadino visus tuos metus "jieškojimo metais". Paskutinių poros metų laikotarpyje pasirodė visa eilė jaunų poetų ir beletristų, kurie aiškiai ir gana drąsiai pasuko plataus jieškojimo keliu. Taip tokiam Justinui Marcinkevičiui "gražiausia daina — tai tiesa", o toks Algimantas Baltakis gali atvirai pasakyti, kad "tikras talentas visada stengiasi išsivaduoti kad ir iš labiausiai gerbiamų ir mylimų autoritetų globos" (suprask, Cvirkos ir Salomėjos Nėries). Dovydaitis įspėja rašytojus, kad jie nepamirštų "paprasto žmogaus ir jo abejonių", ir nurodo, kad "kūrybinis nedrąsumas" yra svarbiausia apsakymų trūkumų priežastis. Žodį *abejonės* čia verta pabraukti, nes jis sukėlė nemažą audrą tarp partijos linijos besilaikančių kritikų. Vytauto Rimkevičiaus "Studentų" (kuri šiandien Lietuvoje, ypač jaunimo tarpe, yra pati populiariausia knyga) Liucijus samprotauja: "Kritikos laisvė. Mes galime kritikuoti, ką tik norime... Kritikuodami jieškome".

Tokių ir panašių pavyzdžių būtų galima pririnkti šimtus, bet ir iš šių kelių faktų galima lengvai suprasti, kokiomis nuotaikomis gyveno sovietinės Lietuvos rašytojas 1957-1958 metais. Kartoju, daugumoje tai jauni rašytojai, išaugę jau pokarinėje Lietuvoje. Senesnieji, atrodo, ir toliau tebegieda tą pačią senobinę giesmelę (kaip Venclova, Tilvytis ir kt.), arba pasineria į mažiau pavojingas istorines temas (kaip Grušas, Mykolaitis-Putinas, Simonaitytė ir kt.). Įdomu taip pat, kad tos naujos tendencijos randa nemaža atgarsio ir skaitytojuose, kuriuose taip pat bręsta naujos kartos samprata. Pvz. neseniai "Literatūra ir menas" įsidėjo Ukmergės viešosios bilbiotekos veiklos apžvalgą. Seniau, esą, žmonės jaunuosius laikė nesubrendusiais ir prašė Cvirkos bei kitų klasikų raštų. Dabar daugiausia skaitomos knygos esą Rimkevičiaus "Studentai" ir Marcinkevičiaus "Velnio bala". Ir korespondentas motyvuoja, kad tas knygas žmonės mėgsta daugiausia dėl to, kad jos sukelia naujų minčių, su kuriomis jie nevisada sutinka. Vos pasirodžius "Studentams", jie buvo grobstyte išgrobstyti iš knygynų vitrinų.

Bet gal daugiausia maišaties ir ginčų sukėlė vadinamasis kultūrinio palikimo klausimas. Tokie dalykai, kaip ar Donelaitis buvo klasikas ar realistas, kokia vieta priklauso Maironiui ir Sruogai Lietuvos kultūros ir literatūros istorijoje, kaip vertinti V. Mykolaičio-Putino ankstybesniąją lyriką, ar simbolizmas yra dekadentiškas ar ne ir panašiai, ne tik atitraukė daug kritikų nuo brukamos sovietinės tikrovės, bet ir paskatino tikrosios literatūros ir tikrojo meno ilgesį. O tokia literatūra ir menas yra neišvengiamai revoliucingas, kaip ir kiekviena tikroji kūryba.

Žinoma, iš tų atskirų faktų nereikia daryti per toli siekiančių išvadų, juoba, kad valdžios rankose kol kas tebėra absoliuti jėga kiekvieną tokį pasireiškimą užgniaužti. Tačiau vieno jai, atrodo, nepasiseks užgniaužti, tai laisvės ilgesio, kuris yra lygiai galingas, kaip ir tikėjimas.

Visa tai, kas prieš keletą metų atrodė taip stipru ir nesugriaunama, po truputį ima braškėti. Netikrumo, laikinumo, kritikos ir naujo ieškojimo dvasia charakterizuoja paskutinių kelių metų okupuotos Lietuvos (ir ne tik Lietuvos) gyvenimą. Kol kas per anksti spėlioti, kaip toli visa tai nuves. Pagal žinomą Lenino formulę, dažnai žingsnį pirmyn gali sekti du žingsniai atgal, ypač kad moderniškomis technikos priemonėmis ne tik galima pasiekti saulės orbitą, bet bent laikinai sulaikyti ir istorinis vyksmas. Užtat prieš tokio momento žmogų tiek anoje pusėje, tiek Vakaruose stovi baisiai dideli uždaviniai, kaip sukristalizuoti ir įforminti tą kažką naujo į naujas kultūrines vertybes ir eventualiai į naują politinę ir socialinę struktūrą. Jau vien tiems uždaviniams suprasti reikia visų pirma naujo žmogaus.

2. Emigracinio gyvenimo paradoksai.

Ką mes konkrečiai turėtume ir galėtume daryti tokios daugiau mažiau naujos situacijos akivaizdoje? Pirmiausia, turbūt, turėtume žinoti, kas mes esame: kas mes esame iš tikrųjų, o ne taip, kaip mes dažnai apsirašome spaudoje arba kaip deklamuojame visokių suvažiavimų ir švenčių progomis. Tai nėra toks paprastas ir lengvas klausimas — pažinti save ir savo gyvenamą laiką. Kadaise danas Kierkegaardas kalbėjo: "Įkišai pirštą į žemę ir iš kvapo žinai, kur esi. Aš įkišu savo pirštą į egzistenciją ir nieko neužuodžiu".

Emigracinės visuomenės gyvenimas pilnas paradoksų ir prieštaravimų. Iš vienos pusės, ji turėtų būti už kiekvieną pasikeitimą, naujovę, revoliuciją, ypač susidedanti iš politinių pabėgėlių emigrantinė visuomenė, kokia mes daugumoje ir esame. Bet kartu ji yra dažnai ir pati konservatiškiausia, labiausiai sustingusi savo galvojime visuomenė. Kiekvienos situacijos laikinumas turėtų būti jos su džiaugsmu sutinkamas, nes tik iš tokios situacijos gali laimėti laisvė. Tačiau emigrantinę visuomenę dažnai baisiai gąsdina visa, kas tik galėtų pakeisti jos statusą arba tuos pagrindus, ant kurių jos organizacija ir programa yra sudaryta. Ji mano, kad krašto laisvė turėtų ateiti ne iš situacijos laikinumo, bet iš jos nenormalumo. Tai yra visiškai klaidingas galvojimas. Tie du dalykai — situacijos laikinumas ir nenormalumas — tik labai mažai teturi bendro. Kad mūsų pačių ir mūsų krašto padėtis yra nenormali, to niekas negalės užginčyti. Bet tai anaiptol nereiškia, kad ji būtinai turi būti laikina. Žinia, kad panaši nenormali padėtis kartais tęsiasi šimtmečius ir tūkstančius metų. Jeigu šiandien galima kalbėti apie mūsų gyvenamą laiką, kaip laikiną, tai ne dėl to, kad mes esame išblaškyti po visą pasaulį, ir kad mūsų kraštas okupuotas, bet tik dėl to, kad žmogus yra priėjęs prie tokios stadijos, kuri jam darosi nepakenčiama ir kuri gali pasibaigti baisia katastrofa, jei nebus surasta naujo ir radikalus sprendimo.

Gana ilgą laiką mūsų vadinamoje tremties visuomenėje net visiškai ir nesijautė laikinumo momento. VLIKo ir politinių partijų stipriai sucementuota ji atrodė kaip kokia uola, ku-

ri galės stovėti amžiais. Net svetimieji stebėjosi mūsų organizuotumu ir vieningumu. Juos ypač žavėjo mūsų senimo ir jaunimo santykiai, nes juose nebuvo jokios kartų problemos. Vokietijoje, pvz., mes buvome kaip valstybė valstybėje su savo vyriausybe, seimu, apskričių viršininkais ir valsčių viršaičiais (kad ir kitais vardais), su savo policija, savo mokyklomis, savo prieaugliu ir t.t. Net galvojome apie savo teritoriją.

Bet laikas pasirodė galingesnis už bet kokią žmonių sukurtą struktūrą. Irimas joje prasidėjo pirma, negu pasikeitė išorinės aplinkybės. Ne tik organiškai atrodanti vienybė subyrėjo, bet atsirado apologetų, ginančių nevienybės filosofiją. Kodėl taip atsitiko? Nemanyčiau, kad dėl to kalta kokia viena institucija (VLIKas) ar vienas asmuo (Lozoraitis), nors tokius kaltinimus girdime kasdien. Iš viso reikėtų ne kaltininkų ieškoti, bet iš vienybės tezės ir nevienybės antitezės bandyti pasidaryti naują sintezę. Taip paprastai yra gyvenime, taip turėtų būti ir emigrantiniame gyvenime, jeigu jis nenori pavirsti karikatūra arba mirusių idėjų ir negyvų formų konglomeratu. Mūsų emigrantinė visuomenė stovi prieš didelius pavojus, kurių svarbiausius norėčiau čia bent schematiškai suminėti.

Pirmas, ir gal didžiausias, tai *tikrovės jausmo netekimo pavojus*. Visi, turbūt, prisimename, kaip stipriai spaudėme žemės saują savo delnuose, 1944 m. vasarą žengdami per Lietuvos-Vokietijos sieną. Per 15 metų toji žemės sauja sudžiūvo ir išbyrėjo pro pirštus. Mes lyg pakibome ore, netekę žemės po kojų. Daug kas, ypač senesnieji, vargu gali susirasti vietą savo šaknims leisti svetimame krašte. Mūsų mintis ir žvilgsnis sustingo kažkur ten prie Nemuno ir Neries, mūsų laikas sustojo ties birželio įvykiais.Užtat dažnai mes esame panašūs ne į realius žmones, bet į anuos biblinius druskos stulpus su atgręžtais veidais į paliktą miestą. Gal dėl to mes instinktyviai ieškome žemės; seniau Saaro krašte, dabar Hondure.

Iš realybės jausmo netekimo pavojaus plaukia kitas — *melagingos situacijos pavojus*. Atvirai pasižiūrėjus, beveik visas mūsų gyvenimas pagrįstas melu, pradedant pačia tremties sąvoka, kuri sukėlė mumyse laikinumo miražą, nes tikroji laikinumo sąvoka mums dažnai buvo svetima ir net baisi. Blogiausia tai, kad mes dažnai esame verčiami meluoti vadinamos kenčiančios tėvynės vardu, lyg, rodos, melas kada nors ar kam nors gali būti naudingas. Ypač ryškios dvi tokio melo formos:

a) mes nieko negalime sakyti blogo apie mūsų emigrantinės visuomenės atsiekimus, nes esą tuo galės pasinaudoti mūsų priešas ir

b) mes nieko negalime sakyti gero apie okupuotos Lietuvos gyvenimą, nes tuo mes taip pat galėtume pasitarnauti mūsų krašto okupantui.

Trečias iš eilės būtų *egotizmo pavojus*, kuris visados būdingas vadinamajam elitui, o šiuo atveju toks elitas reiškia beveik visą tremtinių visuomenę, kuri juk ir susideda iš politinių partijų vadų, rašytojų, dailininkų, mokslininkų ar šiaip augštų pareigūnų. Jokia normali visuomenė neturi tokio gausaus elito procento. Na, ir didžiuojamės mes tuo, nors toji mūsų didybė pasiliko kažkur toli, ir tai kartais abejotinos reikšmės. Generolo Raštikio atsiminimai tėra tik vienas iš daugelio tokių pavyzdžių, kaip toks egotizmas kartais toli nueina. Daugelis mūsų šiandien jaučiasi panašiai, kaip Alphonse Daudet romano "Tartarin de Tarascon" narsusis komendantas Bravida, kuris niekados nebuvo iškėlęs kojos iš savo gimtojo Taraskono, bet kuris, pietų saulės veikiamas, ir pats ėmė tikėti, kad jis trankėsi po Šanchajų ir dalyvavo visokiuose žygdarbiuose.

Ketvirtoje vietoje statytume *superkūrybiškumo pavojų*. Kas nusivokia šiek tiek apie sodininkystę, tas žino, kad norint greičiau jauną obelaitę apvaisinti, reikia pakapoti jai šaknis. Nesvarbu, kad ir tie vaisiai nekažinkokie ir pagaliau pati obelaitė gali nudžiūti, bet grynos produkcijos atžvilgiu rezultatai geri. Panašiai berods yra ir su mūsų emigrantine visuomene. Ir kas tik joje nerašo ir nepiešia, ir kas nešoka ir nedainuoja. O kadangi vardan kenčiančios tėvynės nei apie vieną iš jų negalima pasakyti nieko blogo, tad ir veši jie, kaip grybai po lietaus.

Penktoje vietoje reikėtų išvardinti *dvasinės arteriosklerozės* pavojus, kuris paprastai išreiškiamas posakiu: nieko neužmiršta ir nieko neišmoksta. Daug kam mūsų gyvenimas sustojo ties viena kuria data ir nei iš vietos nejuda toliau. Kaip kitaip būtų galima išaiškinti mūsų nuolatinius ginčus dėl gruodžio 17-sios, suvalkiečių sukilimo, vadizmo ir t.t.

Būtų galima tokių pavojų surasti ir daugiau (pvz. superišmintingumo, kada, atrodo, kiekvienas galėtų labai gražiai pasaulio reikalus sutvarkyti, tik kažkodėl jo niekas neklauso, vadų garbinimo pavojus, nutautėjimo ir t.t.).

K. ŽOROMSKIS
NATIURMORTAS

3. Naujo žmogaus ir naujų idėjų reikalas.

Bet jeigu emigrantinės visuomenės pačioje esmėje glūdi tie visi ligos simptomai, tai ar galima iš viso kas padaryti, tai ligai pašalinti. Aišku, visados lengviau pamatyti klaidas, negu jas atitaisyti. Tačiau iš medicinos praktikos žinome, kad teisinga diagnozė yra pirmas, ir gal svarbiausias, žingsnis į ligos gydymą. Blogiausia ir pavojingiausia, kol žmogus pats nejaučia savo ligos ir visiškai nereikalauja gydytojo pagalbos. Juk iš paviršiaus žiūrint į mūsų emigrantinį gyvenimą, ypač kaip jis atsispindi mūsų spaudoje, susidaro įspūdis, kad jai nieko ir netrūksta. Tačiau kaip rezoliucijos dažnai labai netiksliai atvaizduoja kokio nors suvažiavimo nuotaiką ir jame pasireiškusius ginčus ir nesutarimus, taip ir mūsų spauda dažnai labai netiksliai atvaizduoja tikrą mūsų gyvenimą.

Bandymas pasižiūrėti atviromis akimis į mūsų tikrovę yra ne tik nelengvas, bet dažnai ir labai nemalonus uždavinys. Daug kas bevelytų į ją žiūrėti pro ružavus akinius ir guostis, kad vis vien šis tas yra daroma. Aš manau, kad ir tas triukšmas, kurį sukėlė kovos prieš nuosmūkį manifestas, kilo ne dėl to, kad tame manifeste būtų daug netiesos pasakyta, bet, priešingai, kaip tik dėl to, kad jame yra tiek daug skaudžios tiesos.

Antras dalykas, kurio siekia medicina, norėdama ligonį pagydyti, tai suradimas organo ar vietos, kur toji liga pasireiškia. Be abejo, ne visa emigrantinė visuomenė nešioja mūsų anksčiau išvardintus ligos simptomus. Kaip kiekvienoje visuomenėje, taip ir mūsų, yra vadovaujanti mažuma ir pasyvi, paklusni arba abejinga dauguma. Iš visų anų pavojų tai pasyviai daugumai gal tik gresia vienas, būtent — nutautėjimo pavojus.

Kada tarp tų abejų visuomenės dalių išnyksta visoks ryšys, kada vadovaujanti mažuma atitrūksta nuo gyvenimo, paprastai vadovaujamoje daugumoje ima reikštis revoliucinė dvasia ir jėgos, kurios ryžtasi situaciją pakeisti. Tas ir sukelia pereinamumo arba laikinumo jausmą visuomenėje, kuris visų pirma pasireiškia senųjų autoritetų kritika ir naujųjų vadų iškilimu. Tada visuomenę galima prilyginti dykumos karavanui, kuriam vadovauja prityręs, bet aklas vadovas, ir kurį ištiko smėlio pūga. Vargas bus tiems karavano dalyviams, kurie ir toliau pasitikės savo aklu vadovu. Išsigelbės tokiu momentu tik tas, kuris pasitikės savo jėgomis ir ryšis pats daryti sprendimą. Blogas kelias dažnai yra pats geriausias, norint rasti išeitį iš blogos situacijos (J. S. Mill, "The Spirit of the Age", 1942, 34 p. Ši jauno anglo filosofo studija, parašyta 1831 m., labai įdomiai nagrinėja pereinamojo laikotarpio — the age of transition — sąvoką. Be to, šalia K. Jaspers "Die geistige Situation der Zeit", tai yra vienas labiausiai pavykusių bandymų aprašyti savo gyvenamąjį amžių).

Tokiais momentais ir iškyla kartos problema, kurios pagrindinis bruožas ir yra vie-

nos vadovaujančios mažumos pakeitimas kita. Paprastai tai yra skaudi ir sunki operacija. Senoji vadovaujanti mažuma nenori lengvai užleisti savo pozicijų, ji nenorės prisipažinti nei prie savo klaidų ir panaudos visas priemones sutrukdyti, kad naujas žmogus ir nauja idėja ateitų į gyvenimą. Gražiai tai pastebėjo Juozas Girnius, kalbėdamas apie kartos problemą literatūroje savo įvade į penkių mūsų poetų (Bradūno, Kėkšto, Mačernio, Nagio ir Nykos-Niliūno) antologiją, pavadintą "Žemės" vardu (1951 m.). Ten tarp kita ko skaitome: "Yra gi amžina istorinė patirtis, kad kiekviena pastanga ieškoti naujo visada iš anksto pasmerkiama atsidaužti ne tik į tradicijos rutiną, bet ir į tikrą terorą. Senos jėgos, tęsia jis toliau, paprastai yra ne tik galingos savo įsišaknijimu, bet ir žiauriai pavydžios savo kerštu. O kadangi sena tarsi savaime atrodo ir šventai neliečiama, tai kiekvienas nenoris sukniubti prieš seno stabus apšaukiamas ne tik klaidatikiu, bet ir nusikaltėliu" (13 p.).

Panašiai būtų galima pasakyti ir apie kitas gyvenimo sritis ir prieiti bendros išvados, kad ypač emigrantinė visuomenė nėra palanki niekam naujam. Tačiau nežiūrint visų gąsdinimų ir grasinimų, tam tikras rūgimas vyksta ir mūsų emigrantinėje visuomenėje. Gal kol kas jis silpniau pasireiškia kultūrinėje srityje, kur emigrantinėmis sąlygomis be galo sunku išauginti naujas žmogus — kūrėjas, nors, atrodo, perdeda ir tie, kurie jau dabar kalba, pavyzdžiui, apie mūsų emigrantinės literatūros mirtį.

Visuomeniniame gyvenime tokia lėta revoliucija vyksta, ir dėl to niekas neturėtų labai nuogąstauti. Priešingai, reikėtų tik džiaugtis, kad į aktyvų gyvenimą įsijungia naujos dinamiškos jėgos. Tai juk tik liudija, kad mūsų emigrantinė visuomenė dar nėra visiškai išsekusi. Tai neturėtų reikšti taip pat, kad viena tos visuomenės dalis turėtų būti nustumta į šalį, o į jos vietą turėtų atsisėsti kiti. Kaip minėjome, uždaviniai prieš mus yra labai dideli, ir visų mūsų pastangos reikalingos jiems vykdyti. Vėl pasinaudojant poeto žodžiais, būtų galima pasakyti, kad jaunimas tegu bando nutiesti tiltą į mėnulį (šiuo atveju į Lietuvą), o senesnieji padės jam pasistatyti pastogę gyventi (Thoreau).

4. *Santykių su kraštu perspektyvoje.*

Paskutinė problema, kurią norėtųsi pateikti mūsų pasikalbėjimui ir apsvarstymui, tai suaktualėjęs santykių su kraštu reikalas. Apie tai šiandien daug kalbama ir rašoma.

Šią problemą reikėtų suskaldyti į kelias dalis: a) ar verta ir ar yra galimybės iš viso palaikyti bet kokius santykius tarp emigrantinės visuomenės ir okupuotos Lietuvos, ir jeigu taip, tai b) ką mes galėtume kraštui duoti ir c) ką galėtų kraštas duoti mums.

Dėl pirmos dalies vieno atsakymo nėra ir vargu jis gali būti. Ligšiol, išskyrus keletą žurnalistų, daugiausia susispietusių apie "Tėviškės Žiburius", beveik visi pasisakymai šiuo atžvilgiu buvo neigiami, motyvuojant, kad tokie santykiai būtų nuolaida okupantui ir kad jie negalėtų atnešti jokios naudos. Priešingai, jie tik galėtų pastatyti į pavojų krašte pasilikusius žmones, o kartais taip pat susilpninti mūsų ryžtą ir valią kovoti dėl laisvės. Ypač bijomasi platesnių daugiau mažiau organizuotai galinčių užsimegzti tokių santykių. Ta baimė yra suprantama, bet gyvenimas dažnai daro savo, nesiskaitydamas su kieno nors nepasitenkinimu ar baime.

Ilgą laiką pati Lietuvos okupacinė valdžia pasirūpino, kad būtų nupjautas visoks ryšys tarp krašto ir po svetimas padanges išsiblaškiusių lietuvių. Čia pat reikia pridurti, kad Lietuva buvo bene labiausiai izoliuota sala visoje Sovietų Sąjungoje. Mes tada reiškėme pasipiktinimą dėl taip hermetiškai uždarytos nuo viso pasaulio Lietuvos, ir stengėmės tą geležinę uždangą kokiu nors būdu pramušti.

Maždaug nuo 1955-56 m. situacija ėmė keistis. Ne tik uždanga buvo gerokai pakelta, bet atsirado tam tikrų pastangų iš okupacinių organų pusės skatinti kultūrinių ryšių palaikymą su užsienyje gyvenančiais lietuviais. 1957 m. rudenį "Tiesa" atspausdino vedamąjį, kuriame tarp kita ko rašė: "Vis daugiau atsiranda kūrybinės inteligentijos atstovų, kurie patys gyvendami užsienyje stengiasi, kad jų kūriniai pasiektų Lietuvos darbo žmones. Tarybų Lietuvos darbo žmonės yra, buvo ir bus budrūs savo priešams ir visuomet mokės suprasti bet kokią klastą. Bet jie yra įsitikinę, jog kiekvienas patriotinis lietuvių kūrinys, kur jis bebūtų sukurtas, priklauso lietuvių tautai. Ir kiekvieną nuoširdų mėginimą bendradarbiauti kultūros srityje jie visuomet pasiryžę paremti ir sveikinti". Panašiai kalbėjo ir Sniečkus X Lietuvos kompartijos suvažiavime 1958 m. vasario mėn. (tarp skliaustelių verta pastebėti, kad toji jo kalba visiškai skiriasi nuo anksčiau panašiomis progomis sakomų kalbų). Maždaug tuo pat metu buvo pravesta laiškų rašymo kampanija, įpareigojanti kiekvieną rašyti laiškus užsienyje gyvenantiems lietuviams. Pastaruoju metu imama organizuoti net draugijos ryšiams su užsieniu palaikyti.

Suprantama, kad tokia koncentruota akcija negali nesukelti įtarimo, juoba kad yra nemaža faktų, liudijančių, kad toji akcija nėra nuoširdi. Kaip kitaip būtų galima paaiškinti nors ir toks cenzūros elgesys, kaip konfiskavimas siunčiamos iš čia vaikams literatūros, nors toje literatūroje nėra jokios antisovietinės propagandos. Nėra taip pat jokia paslaptis, kad tariamų ryšių palaikymo akciją diktuoja ir kontroliuoja Maskva. Tačiau kas gauna laiškų iš Lietuvos, tas turės taip pat sutikti, kad ten yra ir daug nuoširdaus troškimo susisiekti su užsieniu ir ypač su užsienyje gyvenančiais lietuviais. Ten yra taip pat daug nuoširdaus troškimo sekti užsienio idėjinį, kultūrinį ir kasdieninį gyvenimą Faktas, kad net kolūkiniame kaime nepaprastai greitai plinta rock'n'roll ir jazzo muzika, liudija ne apie kokią nors Kremliaus klastą, bet apie žmonių pastangą išeiti iš uždaro katilo atmosferos. Tai ypač ryšku studijuojančio jaunimo gretose.

Nedrįsdamas kategoriškai šiuo klausimu pasisakyti, aš vis dėlto būčiau nuomonės, kad būtų nelogiška iš savo pusės pasistatyti geležinę užtvarą, prieš kurią mes ilgai kovojome, kai ji buvo pastatyta iš sovietų pusės. Iš antros pusės, tai liudytų mūsų nepasitikėjimą pačiais savimi ir laisvės raikalu.

Kitas klausimas, ką mes galėtume kraštui duoti. Šalia materialinės paramos, kuri jau daugiau mažiau plaukia į kraštą, nors ir begėdiškai okupacinių organų trukdoma, ir kurios jis vis dar yra labai reikalingas, reiktų galvoti ir apie dvasinį peną, kurio, deja, ir mes patys nesame perdaug turtingi. Be abejo, čia nepraeis jokia propagandinė literatūra. Tik tikras menas, tikra literatūra, tikras mokslas yra tas turtas, kuris ten be galo reikalingas ir galėtų surasti palankią dirvą. Reikėtų tam tikrų organizuotų pastangų ne tik tokiam turtui gaminti, bet ir tam, ką jau turime, perkelti į aną pusę. Aišku, ne vienas literatūrinis kūrinys, nemaža meno paveikslų, sukurtų emigracijoje, galėtų rasti vietos Lietuvos knygynų lentynose ir meno galerijose. Ne vienas ir muzikos kūrinys galėtų būti išpildytas koncertų salėse. Gal reikėtų galvoti ir apie tam tikro Reader's Digest, ar net žurnalo išleidimą specialiai tam reikalui. Žinoma, nereikėtų išleisti iš akių ir svetimomis kalbomis knygų ir žurnalų, kurių badas jaučiamas taip pat labai didelis Lietuvoje. Ši pastaroji medžiaga rastų daug lengvesnį kelią į Lietuvą.

Tačiau nereikėtų pamiršti ir antrosios tokių kultūrinių ryšių su kraštu medalio pusės. Šiuo atžvilgiu mes būtume ne tik davėjai, bet ir gavėjai. Šalia propagandinio šlamšto ir ant socialistinio realizmo kurpalio padarytos literatūros ir meno, ten yra nemaža pastangų ir į tikrą kūrybą. Šiandien jaunieji Lietuvos poetai bando atgaivinti lakštingalos ir beržo kultą. O visa akcija dėl kultūrinio palikimo vertinimo ir iškėlimo galėtų duoti tikros lietuvybės ir tikros dvasios peno, kurio gal labiausiai trūksta mūsų jaunajai kartai.

Drįsčiau manyti, kad patriotizmo ir lietuvybės išlaikymui, ypač jaunojoje kartoje, santykiai su kraštu ir puoselėjimas nors ir tolimos minties jį pamatyti reikštų daugiau, negu visos tos priemonės, kurias mes stengiamės panaudoti šiandien. Sunkiai galima įsivaizduoti tėvynės meilę be gimtosios žemės kvapo. Stebint ir bandant lyginti mūsų emigrantinę kūrybą su krašto kūryba, galima prieiti prie labai paprastos išvados: ir vienai ir kitai jų trūksta vieno dalyko — emigrantinei kūrybai trūksta žemės, krašto kūrybai trūksta laisvės. Kažin ar gyvesni santykiai tarp emigrantinės visuomenės ir krašto negalėtų padėti ir vieniems ir kitiems patenkinti tą amžiną žmogaus žemės ir laisvės ilgesį.

Šiuos savo samprotavimus norėčiau užbaigti ne kieno kito, bet mūsų didžiojo J. Tumo-Vaižganto žodžiais, kuris savo asmenyje lygiai gerai mokėjo suderinti žemės ir laisvės pradus, kaip ir senus metus su amžinai jauna dvasia: "Kone nuo kūdikio lopšio, sako jis, ir iki pasenusio lazdos aš nieko tiek konkrečiai nemylėjau, deja, nė paties Pono Dievo, prisipažįstu (nors ir be prisipažinimo visiems aišku), kiek slieko širdžia tą velėną, po kuria aš štai jau septintą dešimtį metų landžioju. Man viena tikrai tebuvo skanu ir malonu — čeploti, kad ir nešvarų, bet tautinį čiulpiką. Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet mano! Lininiai, arielkiniai, mėšluočiai, dažnai padlecai tie lietuviai bet mano broliai".

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

KVARTETAS

1. TERRA — COTTA

Smuikas

Nuaudė naktį — sidabrinį tinklą — Dievo pirštai,
Pilni kaip poterių plevenančių žvaigždžių,
Ir aš pro potvynį — sidabro tinklą tirštą —
Kaip meilės sapną tu šauki, širdie, girdžiu.

Naktis nueis, ilgai laukta, ilgai ieškota, —
Dainuoja deganti pavasario diena:
— Ir tavo sapnas subyrės kaip terra-cotta —
Visų iliuzijų iliuzija viena...

2. MĖNULIO MINTYS

Klarnetas

Viršūnėm figų — ir bežadėm ir nuogom,
Kurias ruduo nurėdė, pradeda vaidintis:
Per jūrą, žėrinčią žilom gėlių bangom
Nueina mėlynos mėnulio mintys...

Kas jas pavys, kas jas pagaus, kas jas atspės?
Jos aksominių savo kojų nesušlapo,
Jos lyg vaiduokliškos paklydę ašaros žibės
Ant metų numesto į gelmę palmės lapo.

3. EUKALIPTŲ KALBA

Piano

Grimsta saulė į gilią Pacifiko gelmę,
Brenda miestas nakties skrupulingon miglon.
Ir be žodžių žodingąją pradeda psalmę
Eukaliptai kapuos Forest Lawn.

— ... Iksas ... iksas esi milijonuose iksų... —
Supranti — pagaliau — supranti.
O ant palmės viršūnės vakarė sublyksi ......
Tartum taškas ant i.

4. LIETUS DYKUMOJE

Būgnas

Po dangum daug stebuklų nutinka...
Taria joshua medis: — "Girdžiu —
Nepažįstamais žingsniais aplinkui
Kažkas selina smėliu skaudžiu..."

Srūva — srūva — srovė ištryškus
Tartum Viešpaties džiaugsmas gaivi.
Žydi kaktusas žalias nei šventas Pranciškus
Mirties dykumos vis-a-vis.

PASIPRIEŠINKIME KULTŪRINIAM NUOSMŪKIUI

JUOZAS GIRNIUS

Pabaiga

h. Spauda, bendradarbiai ir redaktoriai. — Kadangi 60-ties pareiškimas visų pirma kreipėsi spaudos, kaip "visų" lygio veidrodžio, klausimu, tai ir buvo jis priimtas "kabinimusi prie redakcijų". Tik V. Rastenis teisingiau pastebėjo, kad "sukilėlių koalicija nei siūlo, nei siūlosi". Siūlyti tai siūlė, primindami spaudai tris principus. Bet siūlytis tai tikrai nesisiūlė. Šitai vėl sukėlė įvairiopo nesusipratimo. Jei pačių nesiryžtama "perimti valdžią", tai kam imamasi kalbėti spaudos klausimu? Nėra pareigos būti laikraštininku, kad įgytum teisės spaudos lygiu rūpintis. Visi savo laikraščius skaitome, ir visi galime dėl jų pasisakyti. Ir bet kuri kita grupė skaitytojų galėjo pasisakyti, kaip pasisakė 60. Dėl to, kas visus liečia, visi turi teisės kalbėti.

Anekdotiškai 60-ties pareiškimas buvo taip niekinamas: 60 parašėte vieną straipsnį (ir tai dar nevalyvą ir nebrandų), bet jei būtumėte kiekvienas parašę po straipsnį, tai redaktoriai būtų galėję iš džiaugsmo bent tris dienas barzdų nesiskusti. Nesu anekdotininkas, kad galėčiau adekdotu į anekdotą atsakyti: jei ne patys 60 pasirašiusiųjų, tai nemažiau gausūs jų puolikai suteikė redaktoriams "trijų dienų barzdos neskutimo" atostogas, betriuškindami 60-ties pareiškimą.

60-ties pasirašiusiųjų kolektyvas yra iš įvairių žmonių. Nemaža iš jų yra tokių sričių žmonės, kuriems laikraštinis bendradarbiavimas nėra savas. Jie dirba savo srity, ir ko kito iš jų reikalauti būtų nesusipratimas. Gi tie, kurie yra susiję su plunksna, yra rašę anksčiau, kaip rašo ir dabar, žinoma, ten, kur jie laukiami.

Nevieno buvo teigiama: *kokie bendradarbiai, tokie ir laikraščiai.* Tai visiška tiesa, bet tik pridūrus ir antrą tokią pat tiesą: *kokie redaktoriai, tokie ir bendradarbiai.* Redaktoriai suteikia laikraščiui dvasią ir lygį pačiu tuo, kokius bendradarbius sutelkia. Kokios kuklios bebūtų mūsų pajėgos, vis dėlto jų visų nematome mūsų spaudoj. Taigi, vistiek vyksta rinkimasis — vienų pasitelkimas, kitų atsisakymas. Galimas dalykas, kad šis "vienų pasitelkimas" vyksta be ypatingo rinkimosi: tam tikri bendradarbiai patys pasisiūlo ir tuo būdu patys pasikviečia. Bet galutinai vistiek turime reikalo su rinkimusi: "savanoriams" įsiviešpatavus, nevisi iš likusiųjų begali sutikti ir tuo atveju, jei būtų kviečiami. Rašymas bet kuriam laikraščiui yra tam tikra prasme savęs su juo sutapdymas. Jei laikraštis yra toks, kad negali savęs su juo tapatinti, jam rašymas tegali būti atsitiktinis, iš reikalo, iš bėdos.

V. Mariūnas "Dirvoj" "kiekvienos redakcijos" vardu užtikrino: "rašykite, mūsų skiltys jums atviros". Lygiai geros širdies parodė ir tolimosios Romos autoriai, nors ir smarkiai piktinęsi 60-ties kolektyvo "kultūros stoka", bet vistiek jį nuraminę, kad spaudoj "jie visada yra pageidaujami". Deja, užtikrinti "kiekvienos redakcijos" vardu lygu nieko neužtikrinti, net už to paties laikraščio redakciją, kur buvo rašoma. Ir iš Romos taip pat lengviau užtikrinti, kaip iš Čikagos. Dar visai neseniai vienas dienraštis kitokį "užtikrinimą" laidavo: "geroka dalis tų '60 specialistų' kūrybos eitų į redaktorių krepšius neblogiau, kaip eina geroji 'diletantų' kūrybos dalis" ("Naujienos", 1958. X.10). Taigi, tokios tokelės... Stilistiniu prašmatnumu nei mūsų, nei apskritai laikraščiai negali perdaug rūpintis. Ne dėl jo greičiausia laiduojamas "redaktorių krepšis". Tie, kurie esame šiek tiek turėję reikalų su redakcijomis, žinome, kad daugiau baiminamasi pačių idėjų. Nors ir karštai buvo šaukiama prieš cenzūrą ten, kur niekas jos nereikalavo, tačiau neviename mūsų laikraščių cenzūra mėgiama daugiau, negu ji normaliai priklauso redaktoriaus pareigoms. Nesibijoma rutininių niekų, bet baiminamasi kritiškesnių idėjų. Cenzūra veikia!

Palikus šį mažiau svarbų 60-ties santykį su spauda, atsiduriame prieš rimtesnį klausimą, kurį V. Mariūnas taip nusakė: stokodami bendradarbių, laikraščiai yra priversti dėti "kiekvieną įmanomiau parašytą straipsnį". Kartais atrodo, kad bėda priverčia dėti ir nelabai įmanomus straipsnius. Yra atsidurta užburtan ratan: nesant rimtų straipsnių, spausdinami diletantai, bet kada šie laikraštį užviešpatauja, rimtesni bendradarbiai nebegali būti prikviečiami. Nėra kitos išeities, kaip tokį užburtą

ANTANAS MONČYS
KELIONIŲ MADONA

ratą pralaužti, visų pirma žiūrint, *kam ką* galima pavesti. Ir kuklesni bendradarbiai gali būti sunaudoti tiems uždaviniams, kurie įmanomi jų jėgoms. Bet nereikia jiems pavesti tokių uždavinių, kur jie su savimi drauge kompromituotų ir laikraštį. Tuo būdu, man regis, būtų galima ir senų turimų bendradarbių neatsisakyti, ir neužkirsti kelio naujiems ateiti. Kol gi to nepaisoma, tol faktiškai turimi tokie bendradarbiai, kokie norimi, nors ir skundžiantis, kad geresnių nesą.

Redaguoti nereiškia tik gautą medžiagą laikraštin sudėti. Visų pirma redaguoti tai pačias temas organizuoti, o ne laukti, kas ką atsiųs. O negalima temų organizuoti, neturint idėjų ar tiesiai sergant idėjine anemija. Redaktoriui reikia nemažų kvalifikacijų. Bet ir turimos kvalifikacijos mažai ką gali reikšti, kai nėra darbui normalių sąlygų. Be poros išimčių, mūsų redaktoriai dirba skurdžiomis sąlygomis, vienas žmogus už tris, greit susidėvėdami ir patys dvasiškai sunykdami, rutinon paskęsda-

mi. Nėra teisės jų kaltinti už tai, dėl ko jie nėra kalti. Bet jei norime normalaus spaudos lygio, negalime pasitenkinti tik paprastu padėties apgailestavimu. Spaudos gyvastingumas yra per svarbus dalykas, kad per lengvai su padėtimi sutiktume. Spaudai skęstant rutinon ir negaluojant idėjine anemija, ir mes visi neriamės į tą patį dvasinį sunykimą. *Nepakanka spaudai būti tik mūsų veidrodžiu ir mus atspindėti. Kai veidrodį ima apnešti dulkės, tenka spaudai pareiga mus uždegti, ne pamokslais, kurie nieko neuždega, o idėjomis, kurios išbudina sąžinę ir sužadina ryžtį.*

Jei mūsų spauda turi tokias nenormalias sąlygas, yra kaltės ir mumyse pačiuose. Turime laikraščių daugiau, negu reikia, ir todėl jie visi daugiau ar mažiau skursta. Jei protingai apsispręstume pasitenkinti tiek laikraščių, kiek pakanka, tai, be abejo, jų sąlygos žymiai sunormalėtų. Pakanka mums vieno informacinio dienraščio, visiems lygiai tarnaujančio, nes faktinė informacija yra visiems ta pati. Pakanka trims pagrindinėms srovėms turėti po vieną stiprų savaitraštį. Susivienijimų laikraštėliai ir daug kitų tėra beprasmiškas balastas. Bet reikia laikraščio jaunimui. Taip pat šalia poros kultūros žurnalų būtinas mokslinis metraštis. Vienur ligšiol turime perdaug, kitur likusios spragos. Panašiai savo laiku jau buvo siūlęs Pulgis Andriušis. Niekas dėl jo neatsiliepė, nes siūlymas pasirodė nereali fantazija. Ir tačiau siūlymas nėra nei neracionalus, nei nerealus. Neįmanoma fantazija jį verčia tik kiti nelemti dalykai: sroviniai, lokaliniai ir pagaliau asmeniniai "prisirišimai". Bet klausimas yra, ar bendras reikalas nėra svarbesnis už visus tokius partikuliarinius "prisirišimus". Prisiminęs 60-čiai sviestą "bajoriškos galvosenos" priekaištą, sakyčiau, kad visuose tokiuose prisirišimuose pasirodome bajorai, težiūrį savo kiemo, kai reikia visiems bendrai gintis.

i. Kultūrinis ar moralinis nuosmūkis? — Jokia sritis nėra oazė. 60-ties pareiškimas apsiribojo pasisakymu dėl kultūrinio gyvenimo nuosmūkinių apraiškų. Bet tokių apraiškų nemažiau yra ir bendrajame visuomeniniame gyvenime. Iš pačių 60-ties pasirašiusiųjų pora buvo pageidavę pareiškimą praplėsti. Vienas jų rašė pareiškimo iniciatoriams: "ką jūs čia esate pasakę apie kritiką, viską būtų galima pakartoti apie politiką (mėgėjiškumą, "profesionalumą", sroviškumą ir pan.). Šitos tad minties vedamas pasirašau ir jūsų raštą, manydamas, kad jis turės sveikos įtakos visoms gyvenimo sritims". Panašiai pastebėjo ir eilė vėliau pareiškimą vertinusiųjų. Specialiai buvo keltas klausimas, ar labiau turime reikalo su kultūriniu ar su moraliniu nuosmūkiu. Plačiau šiuo klausimu pasisakė dr. J. Grinius ("Draugas, 1958.VIII.23) ir B. Markaitis, S.J. ("Laiškai Lietuviams", 1958 nr. 9).

LL (šia santrumpa toliau žymėsiu "Laiškus Lietuviams") bendradarbis iš esmės dėsto maždaug tas pačias mintis, kurias V. Volerto atveju pavadinau "salono ilgesiu", tik šiuo atveju jos dėstomos moralės vardu. Straipsnis parašytas taip pat ramiai ir taip pat iš augšto, tik su taip "išjieškotu" sakiniu, kad nevisur belengva autorių suprasti, nes ir priekaištai įvynioti į komplimentus. Pora priekaištų yra faktiškai neteisingi. Pirma, įžūlokas mirktelėjimas 60 pasirašiusiųjų pusėn tokiu sakiniu: "atrodo, kad kultūros lygio pakelti neįmanoma žodžiais, puošiantis kitų nuveiktais darbais". Lyg 60 pasirašiusiųjų būtų darbo kratąsi poneliai! Kada LL bendradarbis kultūrinio nuosmūkio paneigimui ima "visą žmonių eilę, kurie ne tik dirba, kuria, bet ir užtarnauto įvertinimo susilaukia", jis pradėjo ir pabaigė kaip tik tais žmonėmis, kurie yra 60-ties pareiškimo autoriai (pradėta Galdiko, Jonyno, Viesulo pavardėmis ir baigta Lietuvių Enciklopedija). Neprileidžiu, kad LL bendradarbis rašė apie 60-ties pareiškimą jo neskaitęs. Teisybė reikalavo pasakyti, kad minimieji vardai buvo iš tų pačių 60-ties, kuriems jis taikė savo priekaištą. Turėdamas šias pavardes minty, LL bendradarbis gal būtų suvokęs ir tai, kad 60-ties pareiškimas lietė ne individualių laimėjimų lygį, o bendrąjį "visų" lygį. Antras neteisingas priekaištas — 60-ties pareiškimo "arogancija ir panieka kitaip manančiam bei kitaip veikiančiam". Pareiškimas kreipėsi ne prieš žmones kaip tokius, o prieš apraiškas, o kai kreipiamasi prieš neigiamas apraiškas, tai ir patys švelniausi pamokslininkai kalba "arogantiškai". Taip pat pareiškimas kreipėsi ne prieš "kitaip manančius ir kitaip veikiančius", o prieš tas jėgas, kurių atveju nėra "kitaip manymo ir kitaip veikimo" klausimo. Diletantų ar grafomanų įžūli reklama ar autoreklama, prieš kurią 60-ties pareiškimas pasisakė, taip pat nėra "kitaip manymas ir kitaip veikimas", kaip, sakysime, moralėje melavimas ar vogimas. Joks moralistas netraktuos melo "kitaip manymu" ar vogimo "kitaip veikimu". Ir niekas dėl to negalės jo kaltinti "kitiems" panieka.

60-ties keltosios kultūrinio gyvenimo negerovės LL bendradarbiui tėra "maža žaizda": jis kalba apie nekompetentingą kritiką tik kaip "proginę" (deja!), o ir jos neranda kultūrinio nuosmūkio apraiška ("nekompetentingas kūrybos vertinimas nėra kultūrinis nuosmūkis"). Gilesnė žaizda jam atrodo moralinis

nuosmūkis, kad "lietuvis" vis dar neišmokęs "pareikšti savo nuomonės mandagiai, santūriai ir objektyviai", kad jis "dar nesugeba vertinti tiek dalykų, tiek asmenų teigiama ir konstruktyvia kritika", kad jis "daugiau vertina ir stipriau pabrėžia skiriančiuosius veiksnius negu jungiančiuosius", kad jis tiki klausimus išspręsti "be darbo, be aukos, be konkretaus asmeninio įnašo". Nesiimčiau šį kartą "lietuvio" ginti, nes pakanka 60 pasirašiusiųjų. Kadangi tačiau tokį "lietuvio" vaizdą LL bendradarbiui sudarė 60-ties pareiškimas, tai, tiesion kalbon išvertus, visi kaltinimai faktiškai pirmiausia taikomi 60-čiai pasirašiusiųjų. Abstrakčiai imant, LL bendradarbis yra pastebėjęs ir teisingų dalykų. Tik lieka neaišku, kokiu būdu jis juos sieja su 60-ties pareiškimu. Nemažiau už anksčiau cituotuosius "Naujienų" slapukus LL bendradarbis insinuuoja ir "diletantišką pasisakymą", ir "plokščias frazes", ir šį ir aną, bet taip pat niekur nenurodo, kuo konkrečiai grindžia savo teigimus. Užtat ir atsakyti tegalima taip pat bendrai: geriau tiesiai pasakyti, negu taip "mandagiai, santūriai ir objektyviai", kad nebegali žinoti, nė dėl ko esi teisiamas. Mandagumo vardan esi padaromas teisiamuoju be gynimosi galimybės. Saloniškai rafinuotas iš tolo insinuavimas nėra niekuo mažiau užgaulus, negu tiesmukas kaltinimas. Pabrėžiu tai dėl to, kad čia iš tiesų negaliu sutikti su LL bendradarbiu. Regis, 60-ties pareiškimas jam kaip tik dėl to ir yra moralinio nuosmūkio dokumentu, jog buvo pasisakyta tiesiai, be saloninio vinguriavimo, pavadinant dalykus tais vardais, kurie jiems žodyne ir yra. Deja, *tiesumo negaliu laikyti moralinio nuosmūkio liudijimu. Man regis, greičiau į moralinį nuosmūkį būtų žengiama per tiesumo baimę ir per netikrą moralizavimą.* Nesutikčiau su LL bendradarbio tendencija oficialiai pageidauti "teigiamos ir konstruktyvios kritikos", o faktiškai apskritai kritiką paneigti. Taip pat negalėčiau sutikti, kad nesibaiminti kritikos jau reikštų "stipriau pabrėžti skiriančiuosius veiksnius, negu jungiančiuosius". Tačiau visai sutinku su LL bendradarbio pasisakymu prieš "besaikį idealizavimą", posėdžių "gražias bendrybes". Tik stebiuosi, kodėl jis pasigenda, kad ir 60-ties pareiškimas nebaigtas su rezoliucinėmis bendrybėmis. Jei 60 pareiškimo autorių nepasirodysią su nauja "konstruktyvia" programa nuosmūkiui nuveikti, tai pareiškimą teksią įrašyti į retorikos skiltį, o darbo skilčiai skirti brūkšnį. Nėra sunku žodžiais "konstruktyvią" programą pateikti. Bet ar ji nebūtų tos "gražios bendrybės", prieš kurias teisingai pasisakė pats LL bendradarbis. Pareiškimo tikslas buvo ne naujų iliuzijų pažadais pateikti, o iš jų pažadinti. Joks pareiškimas (net ir "konstruktyvus") nėra darbas. Kiekvienas pareiškimas tėra žodžiai. Žinome tai patys, kurie kvietėme pasipriešinti kultūriniam nuosmūkiui. Nėra reikalo iš augšto aiškinti apie retoriką ir darbą. Ne retorikai ėmėmės pasisakymo ir ne nuo darbo atsisakėme. Kada LL bendradarbis 60-čiai pasirašiusiųjų taiko nuosmerkį "kas laukia darbo iš kito, o pats pasitenkina žodžiais", jis imasi ne tik teisti, bet ir neteisiai teisti tuos, kurių daugelio darbai nemažesni už jo paties. Galima būti arogantiškam ir moralės vardu bekalbant.

Moraliniu, bet ne moralistiniu (žmonių teisimo) žvilgiu į diskusijas dėl 60-ties pareiškimo buvo įsijungęs ir dr. J. Grinius. Jis teisingai pastebėjo, kad pareiškimas visų pirma minty turėjo meną, ir savo ruožtu nurodė į kitas dvi kultūros sritis — žiniją ir dorovę. Šiame sąryšy jis teisingai nurodė, kad dorovėj nėra ir negali būti specialistų, nes būti doram yra kiekvienam privalu. Taip pat teisingai jis nurodė, kad ir kitų kultūros sričių negerovės daugiau ar mažiau implikuoja ir moralinį žvilgį. Savaime šita prasme moralinį žvilgį implikavo ir 60-ties pareiškimas, pasisakydamas prieš įžūlią autoreklamą, partinį vertinimą, draugiškas panegirikas ar priešiškus "naikinimus". Pagaliau ir pats reikalavimas nesiimti uždavinių ne pagal savo pajėgas taip pat angažavo ir moralę: niekas nėra atsakingas už tai, kas jam neduota, bet nepaisyti savo pajėgų jau veda ir į moralinį konfliktą. Tačiau moralinis žvilgis iškyla tik einant į žmones. 60-ties pareiškimas savo keltomis negerovėmis domėjosi tik objektyviu žvilgiu ir todėl nesiėmė ryškinti moralinių implikacijų, kad nebūtų pereita iš apraiškų smerkimo į žmonių teisimą.[2]

Dr. J. Grinius savo straipsnio pabaigoj kviečia kovon prieš oportunizmą (taikymąsi prie aplinkybių dėl naudos) ir prieš konformizmą (taikymąsi prie daugumos). Labai aktualus

---

2. Jau man parašius savo šį straipsnį, "Tėviškės Žiburiuose" (1959 nr. 2,3 ir 4) L. Dambriūnas paskelbė savo pasisakymą "Kultūrinio lygio išlaikymo perspektyvos". Teisingai suvokęs 60-ties pareiškimo motyvus ir mintis, L. Dambriūnas blaiviu žvilgsniu ir nuoširdžiu rūpesčiu svarsto mūsų kultūrinę padėtį, remdamasis teorine kultūrinio kilimo ir smukimo analize. Kultūros smukimo simptomai jam yra šie: "a. nepalankus nusistatymas augščiausio lygio kultūros vertybėms, kurios nesuprantamos masėms ar eiliniam inteligentui. b. pastangos visas kultūrines apraiškas vertinti vienodai, jų nerūšiuojant ir neklasifikuojant, c. neigiamas nusistatymas naujovių atžvilgiu". Ne kas kita, kaip šie reiškiniai buvo kelti ir 60-ties pareiškime. Negalėjęs L. Dambriūno vertingu straipsniu bepasinaudoti savajam pasisakymui, noriu į jį atkreipti dėmesį bent šia išnaša.

A. VALEŠKA PAKALNĒ

klausimas, bekovojant kovą už lietuvybės išlaikymą svetur. Visiškai sutinku, kad oportunizmas ir konformizmas yra paskelbtinas priešu nr. 1. Drįsčiau manyti, kad 60-ties pareiškimas yra paskelbęs kovą tiek oportunizmui, tiek konformizmui, nors šie žodžiai ir nebuvo vartoti. Paskelbęs kovą pačiu pagrindiniu savo reikalavimu nenormalių sąlygų vardan neatsisakyti normalių matų ir nesuklupti prieš "visų" peršamą primityviškumo toleranciją. Šita prasme kvietimas pasipriešinti kultūrinio nuosmūkio grėsmei drauge buvo kvietimas pasipriešinti ir oportunistinei bei konformistinei moralės sampratai. Nėra ko kultūrinį nuosmūkį dangstyti morale, tolerancija, vienybe ir t.t.[3].

5. Baigiant

60-ties pareiškimas susilaukė puolimo iš visų šonų, nuo komunistinės spaudos (į šią nekreipiau dėmesio) per 'Naujienas" ir "Vienybę" ligi "Laiškų Lietuviams". daugeliu atvejų šis puolimas ėjo ligi tikro asmeninio pasirašiusiųjų įžeidinėjimo, ypačiai tais atvejais, kai buvo imamasi moralizavimo. Jei po visos šios purvinos patirties būčiau klausiamas, ar būčiau pareiškimą pasirašęs, iš anksto visa pramatęs, atsakyčiau: taip! Žinoma, nėra malonu pasidaryti ciniško tyčiojimosi ar rafinuoto moralizavimo objektu. Tačiau yra pareiga balsą pakelti ir tada, kai jį tenka pakelti prieš "viešąją opiniją".

[3]. Nesusipratimas morale dangstyti nuosmūkines apraiškas nuo kritiško žvilgio remiasi, kaip jau anksčiau užsiminėme, žmogaus ir kūrybos neskyrimu. Kada kūrybos vertinimas laikomas paties žmogaus teisimu, tada iš tiesų jau pats augštesniu kultūriniu lygiu sielojimasis atrodo nehumanišku žiaurumu. Šia prasme dail. A. Varnas "Naujienose" (1958.XI.22) piktinosi, kad 60-ties pareiškimas yra daugiau, negu "stoka elementaraus takto", būtent "užuot kad stipresnysis kolega draugiškai ištiestų savo ranką silpnesniajam... tai anas tesugeba jį tik žeminti, niekinti, pravardžiuoti". Panašiai P.J. Žiūrys "Vienybėj" (1958.XI.25) vieną PLB seimo koncerto dirigentą gynė nuo kritinio vertinimo tuo, kad "jo pasiaukojimas Tėvynei yra seniai visiems žinomas" ir kad tai atsimindami, "gal nekreipsime tiek dėmesio į tai, kas ir kaip dirigavo". Bet toks reikalaujamas "dėmesio nekreipimas", principiškai paneigiąs kritiką, galutinėj sąskaitoj visada labiau žmogui pakenkia, negu kritinis tiesumas: užsiliūliavęs savim pačiu pasitenkinime ir nuolat pagyromis glostomas žmogus nebesijaučia turįs toliau žengt ar, kas dar blogau, ima žengti ir ten, kur jau pagaliau ir norint nebegali būti glostomas. Kritinis atvirumas daugiau iš tiesų žmogui padeda, negu aklas gailestingumas. Visiškai todėl tenka sutikti su Aleksu Kutkumi, kuris (ryšium su PLB seimo koncerte pasireiškusiu "apverktinai ryškiu nuosmūkiu") teisingai pastebėjo: "Dėl nuosmūkio esmės, — jam atsirasti ir klestėti kaip tik geriausiai patarnauja p. Žūrio siūlomoji taktika visus ir visur tik girti, nieko rimtesnio nereikalauti, jokių klaidų nepastebėti ir nieko geresnio nenorėti" ("Vienybė", 1958.X.10).

Ar buvo ko teigiamo atsiekta? Per anksti šį klausimą dabar atsakyti. Pati intensyvi puolimo akcija (J. Liūdžius ją buvo pavadinęs "masių sukilimu", o V. Kavolis "impotentų sukilimu") daug ko pozityvaus neatnešė: daugiau buvo "atkirčio" aistros, negu probleminio rūpesčio; daugiau dominavo įvairūs slapukai ir kiti "suinteresuotieji", negu tie, kurie galėjo į diskusijas leistis be įsižeidimo. Tačiau, to viso nežiūrint, šį "sąjūdį" galima pozityviai vertinti tuo, kad, bene pirmą kartą, visuomenės dėmesį tokį ilgą laiką sutelkė nebe partiniai ginčai, o kultūrinio gyvenimo rūpesčiai. Pats pareiškimas pačiu savo faktu taip pat negalėjo ką nors "konkretaus" pasiekti. Nebuvo reikalo aiškinti, kas savaime aišku, kad kultūriniam nuosmūkiui galima pasipriešinti ne žodžiais, o darbu, ne manifestais, o kūryba. Bet pareiškimas sužadino rūpestį kritiškiau pažiūrėti į savąjį "krutėjimą", sąžiningiau dirbti, labiau žiūrint savo pajėgų, negu ambicijų. Pradedant nurimti "audrai", ima rodytis ženklai, kad vis dėlto atsargiau ir tuo pačiu rūpestingiau imamasi eiti viešumon, su mažesne drąsa, bet su didesne atsakomybe. Blaiviau "visiems" žiūrint, savaime nyks vaidmuo ir tų, kurie visus tempė į savo primityvų lygį. Galima tikėtis, kad vis dėlto 60-ties tartieji žodžiai nebus buvę veltui tarti. Bet jei jie liktų ir veltui tarti, jie liks liudijimu, kad buvo bent rūpintasi perspėti prieš iliuzijose savęs liūliavimą bežengiant nuosmūkio kelią. Turėti atviras akis yra pirmoji sąlyga dirbti su visomis pajėgomis, bet be jų iliuzinio pervertinimo. *Buvo kreiptasi ne mirčiai skelbti, o didesnei gyvybei sužadinti.*

Pastaba dėl šio straipsnio.

Kaip daugelį papiktino 60-ties pareiškimas, taip galimas dalykas, nevieną papiktins ir mano šis pasisakymas. Džiaugsiuosi visais, kurie domėsis pačiu straipsniu, nesiimdami mano asmens teisimo, kurie diskutuos mano mintis, nesiimdami teisti mano kalčių. Niekas nesame be kaltės, bet kiekvienas turime teisės būti palikti savo pačių sąžinės teismui. Pasirašydamas savo pavarde ir prisiimdamas atsakomybę už tai, ką parašiau, prašau ir tų, kurie ras reikalo atsiliepti, ne iš pasalų pulti, o pasirašius savo pavardę. Nieko daugiau nenoriu.

Palieku šią pastabą ir korektūroj, nors ji tam tikra prasme yra beviltiška, Kas suvokia, jog klausimus reikia svarstyti dalykiškai, nesiimant demagoginio minties iškreipinėjimo ir nesileidžiant į asmeninį tyčiojimąsi, tas nėra reikalingas to prašyti. Kas gi demagogiją ir cinizmą yra padaręs savo antrąja prigimtimi, tas ir nesupras, jog visu tuo jis niekina ne kitus, o save patį. Dar nepasibaigus šiam straipsniui, "Vienybėj" ir "Naujienose" jau pasirodė tie patys žmonės su tais pačiais senais demagoginiais "įpročiais" ir su tuo pačiu senu vulgariu cinizmu. Nėra tai nelaukta: jei būtų kitaip, nebūtų buvę reikalo nei 60-ties pareiškimui, nei šiam straipsniui.

Pav. 1. 15 šimtm. relikvijorius Castiglione Fiorentino, šv. Pranciškaus bažnyčia

SAULĖ IR ŽALIUOJANTIS MEDIS RELIGINIO MENO ŠVIESOJE

Ž. MIKŠYS

J. Basanavičius, pirmasis lietuvių spaudoje pradėjęs nagrinėti liaudies meną[1], 1912 metais parašė įžangą Lietuvių Dailės Draugijos Vilniuje išleistam A. Jaroševičiaus koplytėlių ir kryžių piešinių rinkiniui. Ši įžanga vadinosi "Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje", ir joje J. Basanavičius stengėsi parodyti, kiek šituose liaudies paminkluose mažai krikščioniškų elementų, o daug senovės lietuvių nekrokulto žymių. Šitiems paminklams forminių bei ornamentinių panašumų J. Basanavičius ieškojo senovės tautų archeologiniuose radiniuose ir, kiek tai liečia ornamentiką, jų gausiai atrado pas graikus, romėnus, dakus, getus. trakus, trojiečius, kapadokus, prygus, karus, lydus, syriečius, ašurus ir egiptiečius.

Nors J. Basanavičius žinojo, kad išlikusios koplytėlės ir kryžiai yra iš labai vėlyvo laikotarpio ir seniausias vadinamasis stoginis kryžius Telšių parapijos kapuose (M. Brensztejn, Krzyze i kapliczki žmudzkie. Tab. II-3) yra iš 1760 metų[2]. tačiau tai jam nekliudė padaryti didžiausią šuolį į prieškrikščioniškus laikus tiek Prūsijoj ir Lietuvoj, tiek Europoj ir Mažojoj Azijoj, visiškai neatsižvelgiant nei į tūkstantines krikščioniškas tradicijas šiaurės vidurio Europoje, nei į galimus šitų išlikusių liaudies paminklų ryšius su jiems artimesnių šimtmečių statyba ir ornamentika. Savo straipsnyje J. Basanavičius nepasitenkino vien archeologiniais palyginimais, keliose vietose jis kėlė ir žlugdančią krikščionybės įtaką lietuvių kultūrai[3].

Į tokį priėjimą prie religinių liaudies paminklų 1913 metais dėmesį atkreipė jau J. Toraitis. recenzuodamas A. Jaroševičiaus "Lietuvių kryžius", ir stebėjosi, kad, aiškinant religinio meno paminklus, ne tik visiškai ignoruojamas religinis menas, bet dar užsipuolama krikščionybė[4]. Tačiau mūsų tarpe, nors jau praėjo 45 metai, niekas nesiėmė patyrinėti koplytėlių ir kryžių ryšio su religiniu menu. J. Basanavičiaus mintys buvo kartojamos savųjų ir svetimųjų[5] ir archeologinė šitų paminklų interpretacija išsilaikė iki šių dienų.

Nėra abejonės, kad lietuviškų reiškinių suvedimas pačion giliausion senovėn atgimimo lai-

Pav. 2. Monstrancija. Braga katedra

Pav. 3. 17 šimtm. monstrancija. Calahorra, Logrono, vyskupijos muziejus.

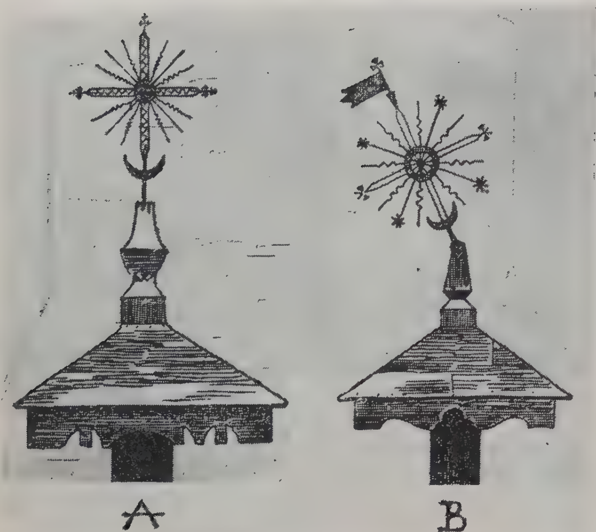

Pav. 4. 18 šimtm. monstrancija. Utrera, šv. Jokūbo bažnyčia.

kais turėjo labai aiškią prasmę pastatyti visą lietuvišką reikalą ir lietuvišką kultūrą pačion geriausion švieson, nes ir J. Basanavičiaus straipsnio pirmieji septyni puslapiai skiriami išimtinai lietuvių kalbos bei senovės prūsų ir lietuvių kultūros iškėlimui, suminint gerus svetimųjų mokslininkų pasisakymus. Tačiau dabar laikas yra jau pilnai pribrendęs pradėti į šituos mūsų liaudies paminklus žiūrėti blaiviai (be pašalinių patriotinių minčių) ir pasistengti juos pilniau nušviesti. Ypač kad ir J. Basanavičius žinojo savo ornamentų panašumo argumentacijos ribotumą[6] ir tikėjosi, kad "vis dėlto ilgainiui, be abejo, turės atsirasti koks mokslo vyras, kuris lietuvių kryžiais, savo forma ir ornamentais tiek daug naujų motyvų dailėn įnešančiais, plačiau užsiims ir juos tobuliau, negu man galima buvo, ištirs" (29 psl.).

Jei J. Basanavičius palyginimų daugiausia ieškojo Balkanuose ir Mažojoj Azijoj, dabartinė mūsų archeologinė koplytėlių ir kryžių interpretacija, prieš antrą pasaulinį karą Vokietijoje politiškai-patriotiškai užsiangažavusios archeologijos įtakoje, atsikreipė į vidurio ir šiaurės Europą. Ši vokiečių archeologijos kryptis, iškilusi dar prieš pirmąjį pasaulinį karą[7], ėmė ypatingai kelti germaniškąją prosenovę ir augštinti senovės germanų kultūrą (čia matomi lygiagretiškumai su kai kuriomis lietuviškojo atgimimo pažiūromis), apsišaukė tautiniu mokslu[8] ir, perėjusi į rasizmą bei šiaurietiško (nordiško) žmogaus ir jo galių idealizavimą, savo apogejų pasiekė nacionalsocialistų valdymo laikais. Prasidėjus mėginimams atidengti vokiečių liaudies meno ryšį su germaniškąja prosenove, nacionalsocializmo laikais ir vokiečių tautotyra buvo apšaukta politiniu mokslu[9], kuriame atkakliai buvo stengiamasi idealizuoti germaniškos ir šiaurietiškos prosenovės elementus, ignoruojant, slepiant arba iškraipant krikščionybės arba kitų ne germaniškų tautų įtaką.

Tačiau Vokietijoje švaistytis po prosenovę nebuvo taip paprasta, nes F. Adama van Scheltema nesistengė įrodyti nenutrūkstančio liau-

Pav. 5. Geležinės koplytėlių užbaigos (B-1849 metų). Vaškai, Biržų apskritis.

Pav. 6. Kryžius Seredžiaus kapuose, Kauno apskr.

dies meno ryšio su prosenove[10] ir, žinodamas, kad liaudies menas dažnai perima jam svetimas formas, pareiškia, "kad gryna mūsų senųjų protėvių dvasia liaudies mene nebeišreiškiama jau todėl, kad nuolatinis ir gilus sąlytis su bažnytiniu ir miesto menu (liaudies meną) verčia be pertraukos balansuoti, skolintis ir perdirbinėti visiškai svetimas meno formas"[11], o "atskirais atvejais iš tikrųjų yra sunku nuspręsti, ar mūsų liaudies mene dar teturima reikalo su tikru prosenovės palikimu, ar su nurodytu keliu naujai gauta forma" (t. y. perdirbant liaudžiai svetimą formą į savą-liaudišką)[12].

Nagrinėjant liaudies meną, neturėtų būti pamirštas ir kaimo ir miesto pasaulių susidūrimas, nes tarp šių pasaulių, kiek jie skirtingi ir net vienas kitam prieštarautų, vyksta nuolatinis vertybių apsikeitimas. K. Hahmas, apibūdindamas liaudies meno esmę, rašo, kad "kaimas be skrupulų perima savo pasaulin, kas į jį iš šalies patenka — miesto kūrybą, įrankius, baldus, rūbų madas, ir tai perkeičia su tokiu tikrumu, kad atsiranda naujos ir savarankiškos vertybės, tiek forma, tiek vartojimo būdu atitinkančios pažiūrą į gyvenimą ir žmonių būdą, kas kitaip nė būti negalėtų"[13]. Tai ypač svarbu, aiškinant religinius liaudies meno paminklus, kurie tiesiogiai surišti su bažnyčia, joje matomais kulto objektais ir liturginiais reikmenimis.

Čia bus pabandyta sustoti ties dviem religinio meno simboliais — saule ir žaliuojančiu medžiu, kurie, būdami prieš kaimo žmonių akis bažnyčiose, galėjo atsikartoti liaudies kūryboje, religiniuose 19 ir 20 šimtmečio liaudies paminkluose, ir krikščionybę ir religinį meną ignoruojančių liaudies meno interpretatorių mėginami aiškinti prieškrikščioniškais radiniais, pagoniška pasaulėžiūra ir tikyba.

Ne visi, kaip gali atrodyti, pagoniški simboliai pirmųjų krikščionių buvo su pasibaisėjimu atmesti. Dalį tų simbolių jie prisitaikę vartojo toliau, suteikdami jiems naują, krikščionišką prasmę. Prie tokių simbolių priklauso saulė, kuri, buvusi visas geroves nešančios dievybės simboliu, dabar tapo Kristaus simboliu. Senojo Testamento pranašai Izaijas (LX 1, 2) ir Malachijas (IV 2), pranašaudami atėjimą Mesijo, kalba apie jį kaip "teisingumo saulę", ir jau pirmame šimtmetyje krikščionys maldai atsisuka į rytus, kas pagal Origeną simbolizuoja "sielos žvilgsnį į tikrosios saulės užtekėjimą"[14]. "Užtekančia saule" (oriens) Kristų vadina Tertulijonas (Adversus Valentinianos 3), Grigalius Didysis (Xpoitio in ps. poenit.-Ps. 50), ir kaip Kristaus nužengimas pragaran yra

Pav. 7. 18 šimtm. pabaigos monstrancija. Aulendorfas (Wuertt.), parapijos bažnyčia.

lyginamas su saulės nusileidimu, prisikėlimas lyginamas su saulės užtekėjimu. Prisikėlimui paminėti yra švenčiama pirmoji savaitės diena, kuri anksčiau turėjo saulės dienos vardą (Viešpaties diena krikščioniškai), ir Klemensas iš Aleksandrijos Kristų vadina "prisikėlimo saule" (Protreptikos VIII 84, 1. 2). Bažnyčios himnuose Kristus vadinamas "tikrąja saule", "užtekančios saulės karalium", "teisingumo saule", "išganymo saule"[15], ir ta pati dvasia užtinkama viduramžiais. Šv. Pranciškus savo himne seseriai saulei ją laiko Augščiausiojo simboliu. "Tikrąja gyvąja saule" jį vadina apie 1480 metus Ulme išleistas "Pamokantis Jėzaus Kristaus gyvenimo aprašymas"[16].

Ankstyvajame krikščionių mene saulė ir mėnulis vaizduojami kartu su Geruoju Ganytoju, Išganytojum, Kristaus krikštu, Marija ir Bažnyčia[17], ji matoma viename iš seniausių nukryžiavimų (586 metų vienuolio Rabulo siriškam evangelijų rankraštyje). Čia, kaip nukryžiavimo atributas — 12 šimtmečio evangelijos knygos dramblio kaulo viršuje yra įrašas: "ugnies saulė užtemsta danguje, nes teisingumo saulė kenčia ant kryžiaus"[18] saulė išsilaiko iki mūsų dienų.

Kaip vienas mėgiamiausių baroko simbolių, saulė religiniame mene labiausiai paplinta 17-18 šimtmetyje: ji pasirodo altoriuose, ypatingai altorių viršūnėse, viršum sakyklų su Dievu Tėvu, prisikėlusiu Kristum, šv. Dvasios karveliu, Apvaizdos akimi, Kristaus ir Marijos inicialais viduryje, o liturginiuose reikmenyse stilizuotos saulės pavidalo monstrancija išstumia iki tol išsilaikiusią gotinę ir renesansinę bokšto arba retablio[19] pavidalo monstranciją. Ši naujoji monstrancija nuo 17 šimtmečio vidurio taip pamėgiama, kad perdirbinėjama visa eilė bokštinių ir retablinių monstrancijų ir į jas įtaisomi bent saulės pavidalo eucharistijai laikyti įtaisai[20]. Naujosioms saulės pavidalo monstrancijoms labai artimi yra saulės pavidalo įtaisai relikvijoms išstatyti. Vienas iš seniausių tokių relikvijorių išliko Italijoj ir jo skritulį su aštuoniais relikvijoms laikyti įtaisais, išdėstytais aplink centrinį medalijoną, supa vingiuojančių spindulių lankas (pav. 1). Saulės

Pav. 8. 1699 m. monstrancija. Praha, Loreto bažnyčios lobynas.

pavidalo monstrancijų seniausi pavyzdžiai — iš 16 šimtmečio galo — užtinkami Ispanijoj[21]. Čia matyti ir besikeičiantieji tiesūs ir vingiuoti spinduliai (pav. 2), ant kurių galų atsiranda rozetės (pav. 3), o 18 šimtmetyje iš spindulių lanko prasiskverbia ištisi gėlių stulpeliai (pav. 4). Panašaus spinduliavimo pavyzdžių turime ir mūsų liaudies mene: taip spinduliai koplytėlių geležinėse užbaigose būna pasikeisdami tiesūs ir vingiuoti (pav. 5A), užsibaigia rozetėmis (pav. 5B), o geležinėse užbaigose ir puoštuose kryžiuose dažnai ir patys spinduliai virsta gėlėmis (pav. 6).

Beklestint barokui, saulės pavidalo monstrancijų spindulių lankas darosi vis sudėtingesnis, išauga į keleto sluoksnių ir įvairaus ilgio spindulių ratą (pav. 7) ir Prahos Loreto bažnyčios monstrancijoje (pav. 8) matome labai ankstyvą į visas puses laisvai besiveržiančių spindulių pavyzdį. Angelai, kurie gotiškose monstrancijose buvo labiau jungiami su monstrancijos architektūra, saulės pavidalo monstrancijose nusileidžia ant dviejų monstrancijos koto atsišakojimų, ir 18 šimtmečio pradžioje šitoks monstrancijos tipas dažnai užtinkamas Vakarų Prūsijoje (pav. 9), kuri iki 1772 metų priklausė Lenkijos valstybei. Saulės pavidalo monstrancijos su šalia klūpinčiais angelais randame ir rytų Lietuvos kryžiuose (pav. 10).

Pav. 10. 1881 m. Kryžius Kuktiškių kapuose, Utenos apskr.

Pav. 9. Vėlyvojo baroko monstrancija. Kunzendorfas (Vak. Prūsija), parap. bažnyčia.

Didelis saulės simbolio pamėgimas nepaliko be įtakos kitiems liturginiams reikmenims, ypatingai altorių ir relikvijų kryžiams. Jei saulę pradžioje matome iškeltą virš kryžiaus (pav. 11), mūsų koplytėlių ir kryžių geležinių užbaigų vieton, palengva ima atsirasti spinduliai ir kryžmų susikirtimuose (pav. 12), visai galimas dalykas, kaip Nukryžiuotojo aureolės spindulių pratęsimas ant kryžiaus, nes Nukryžiuotojo galva paprastai būna kaip tik ties kryžmų susikirtimu. Šis spinduliavimas iš kryžmų susikirtimo labiausiai išryškėjo relikvijų kryžiuose (pav. 13), kur jis kartais taip sustiprėja (pav. 14), kad jame pradingsta pats kryžius (taip pasitaiko ir mūsų liaudies kryžiuose) ir relikvijų kryžius tada savo išvaizda visai prilygsta saulės pavidalo montrancijai arba relikvijoriui.

Kadangi saulė, kaip tipiškas barokinis simbolis, religiniam mene ir liturginiuose reikmenyse visuotinai įsigalėjo 18 šimtmetyje, nereikėtų nustebti, kad kaip tik šita saulė atsispindėtų mūsų 19 šimtmečio koplytėlių bei kryžių geležinėse užbaigose ir puoštų kryžių ornamenti-

Pav. 11 Apytikriai 1610 m. altoriaus kryžius. Breslau, katedros lobynas.

Pav. 12. Barokinis altoriaus kryžius. Koelnas, Schnuetgeno muziejus.

Pav. 13. 1737 m. relikvijų kryžius. Isny (Bad.-Wuerttemberg), parapijos bažnyčia.

koje, nes naujam turtui perimti ir atkurti liaudyje turi praeiti laiko tarpas.

Žaliuojantis medis religiniame mene yra simbolis gyvybės medžio, kuris pagal Senąjį Testamentą (Gen. 2, 9) augo rojaus viduryje. Bažnyčios tėvai jau antrame šimtmetyje jį lygina su kryžium, Kristum ir laiko išganymo simboliu, kai iš kitų rojaus medžių išskirtas gero ir pikto pažinimo medis laikomas nuodėmės simboliu ir mirties medžiu per pirmųjų tėvų nusidėjimą. "Per medį mirėme, per medį tapome atgaivinti", sako šv. Ambrozijus (Ps. 45, 3). Tą pačią mintį pakartoja šv. Augustinas: "Per medį nupuolėme, per medį buvome atpirkti; ant medžio kabėjo mirtis, ant medžio kabėjo gyvenimas (Serm. 84, 3). Šv. Ignacijus iš Antiochijos, remdamasis kryžiaus palyginimu su medžiu, tikinčiuosius vadina kryžiaus šakomis (Ad Trall. 11), medžiu (arbor) kryžių vadina ir Bažnyčios himnai. Viduramžių legenda Kristaus kryžiaus medį kildino tiesiog iš gyvybės medžio rojuje, nes kryžius buvęs padarytas iš medžio, kuris išaugo iš gyvybės medžio sėklos ant Adomo kapo (tai simbolizuoja kryžiaus apačioje vaizduojama kaukolė). Šv. Bonaventūros traktatas, apie gyvybės medį, pasinaudodamas šv. Jono apreiškimu (22, 2), kryžių vaizduoja kaip lapuotą ir žydintį medį, kuris neša krikščionių sieloms dvylikeriopus vaisius.

Kryžiaus ryšiui su gyvybės medžiu iškelti, mene pabrėžiamos jo augališkos ypatybės: atsišakojimai arba šakų liekanos, augališka kryžiaus kamieno ir skersinio išvaizda. Seniausias tokio kryžiaus pavyzdys (be Nukryžiuotojo) matomas ant auksinės aliejaus ampulės Monzos katedroje (apytikriai iš 600 metų). Miniatūrose nuo 970 metų[22] kryžiaus augališka prigimtis išreiškiama žalia spalva. 12 šimtmetyje su kryžiaus medžio legendos išplitimu pasirodo naujas gyvybės medžio tipas: tikras medis (vėliau su žiedais ir vaisiais), kuriame kabo Nukryžiuotasis. Šitokiai gyvybės medžio

formai išplisti padėjo šv. Bonaventūros traktatas, ir Pacino di Buonaguidos šv. Kryžiaus medis (pav. 15) turi 12 šakų, kuriose 47 lapais apsupti medalijonai vaizduoja prie medžio prikalto Kristaus gyvenimą: ant dviejų apatinių šakų Kristaus gyvenimas iki paskutinės vakarienės, ant viduriniųjų — kančia ir ant dviejų viršutinių šakų — Kristaus išaugštinimas. Medžio viršūnėje, virš kryžiaus įrašo, pelikanas lizde maitina savo vaikus. Be Italijos, toks kryžius — gyvybės medis labiausiai buvo paplitęs Vokietijoje, ir "Krikščioniškosios Bažnyčios arba pamaldžios sielos medyje" (pav. 16) Nukryžiuotąjį supa paukščiai — feniksas, erelis, lakštingala, papūga ir paprastas neišvardintas paukštis, kurie simbolizuoja įvairius tikinčiųjų santykiavimo būdus su Viešpačiu.

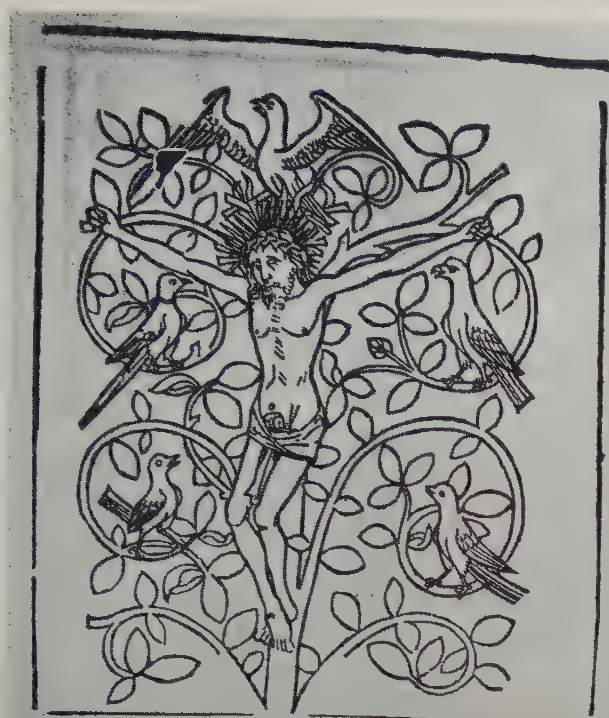
Gyvybės medis vaizduojamas ir liturginiuose rūbuose bei reikmenyse. Lusignano relikvijoriuje (pav. 17) jis turi 12 šakų, kurių galuose yra relikvijoms laikyti įtaisai. Medžio viršūnės šakose kabo Nukryžiuotasis, o pačioje viršūnėje yra pelikano lizdas. Gyvybės medį vaizduoja milžiniškas šv. Kryžiaus altoriaus kryžius Doberano buv. cistersų bažnyčioje (pav. 18), iš abiejų pusių išpuoštas Senojo Testamento scenų reljefais (jis anksčiau buvo matomas iš abiejų pusių), iš jo kraštų auga didžiuliai lapai. Gyvybės medį matome ir mažesniuose altoriaus kryžiuose. Luccos katedros altoriaus kryžiuje (pav. 19) Nukryžiuotasis kabo žiedais išpuoštame medyje, kurio apačioje, viršūnėje ir dviejų žemyn nusvirusių šakų galuose yra iš visų pusių atviros kamaraitės su trimis evangelistais ir Dievu Tėvu (pačioje viršūnėje). Ketvirtasis evangelistas, šv. Jonas, stovi su Marija šalia medžio, kuriame viršum Nukryžiuotojo galvos yra Išganytojo simbolis — persiplėšęs krūtinę ir savo krauju vaikus maitinantis pelikanas. Šis gyvybės medžio paukštis turi savo lizdus ir mūsų liaudies kryžių viršūnėse, ir tai gali atidengti ir mūsų liau-

Pav. 14. 1760 m. relikvijų kryžius. Dinkelsbuehlis, šv. Jurgio bažnyčia.

Pav. 15. Pacino di Buonaguida. šv. Kryžiaus medis. 14 šimtm. pradžia. Florencija, akademijos galerija.

Du miñengliche sel sich secz an den woñsamen schônẽ mayen·dz holcz des leben mit sinen edlẽ esten vnd abeisender zartez plůst·die lustige wolkomne frucht ewige spis mit so fil siessẽ gesch·mak vnd starkez krafft fúr alle gifft vnd bresten der sel· des fúchtikait gesprengt haut sine est· das ist sine zerspannenn arm·vnd die griene blôter siner gebenediter hend·vñ ouch die zwen est zesamẽ geflochten siner hailige bain·dadurch vnsere liebe vnnd vmbfauhong des gemiecz gesestiget vnd

Pav. 16. “Krikščioniškosios Bažnyčios arba pamaldžios sielos medis” (Der may der crisgloubige kirche oder der andechtige see) iš “Pamokančio Jēzaus Kristaus gyvenimo aprašymo.”

Pav. 17. 1471 m. relikvijorius (pradētas 1350 m.) Lusignano (Toskana), parapijos bažnyčia.

dies kryžių ryšį su krikščioniškuoju gyvybės medžiu. Varmijoje, kuri kaip Vakarų Prūsija iki 1772 metų priklausė Lenkijos valstybei ir viena Rytprūsiuose išliko katalikiška, Roesselio parapijos bažnyčios altoriaus kryžiuje (pav. 20) matome vieną iš paskutiniųjų gyvybės medžio rūšių: kryžių su du sykiu į viršų išsilenkusiomis šakomis (pirmą sykį šaka daro lanką, išaugdama iš kamieno). Varmijoje ir kaimyninėse Rytprūsių dalyse šitokie kryžiai užtinkami 15-16 šimtmečio sąvartoje[23]. Roesselio gyvybės medį puošia gėlės ant spiralinių stiebų, ir jis pats iškyla viršum dviejų koplytėlių, kaip jos panašiai grupuojamos ir mūsų liaudies mene.

16 šimtmetyje gyvybės medžio atvaizdai ima retėti ir galop visai pranyksta. Medis, gotiškame religiniame mene turėjęs alegorinę prasmę, baroko religiniame mene tampa eiliniu ornamentu, plačiai vartojamu altorių paveikslų ir baroko architektūrinių altorių kraštų aprėminimui[24]. 17 šimtmečio antroj pusėj augaliniai ornamentai ima ryškėti ir taip plėstis architektūros sąskaiton, kad jie kaip milžiniškas augalinis rėmas dažnai užpildo visą altorių (pav. 21). Tokie augaliniai retabliai labai paplinta vėlyvajame baroke ir čia šalia akanto lapų rezginio matyti ištisi medžiai su kamienu, kurių šakos supa altorių paveikslus (pav. 23). Panašaus augalinių ornamentų grupavimo pavyzdžių užtinkame ir mūsų 19 šimtmečio antrosios pusės liaudies kryžiuose (pav. 22 ir 24). Juose, kaip ir baroko augalinėje ornamentacijoje, atrandame tą patį pasidavimą puošybinei ekstazei, ir tai neturėtų stebinti, jei mūsų 19 šimtmečio antrosios pusės puoštų kryžių augaliniuose ornamentuose ir jų gausoje atsispindėtų augalinė ornamentika, spontaniškai įsigalėjusi vėlyvojo baroko religiniame mene.

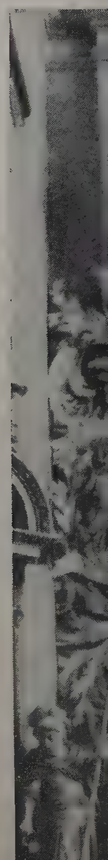
Pav. 18. 1368 m. šv. Kryžiaus altorius. Doberanas (Mecklenb.-Schwer.), šv. M. Marijos bažnyčia.

Pav. 19. 15 šimtm. pradžios altorius. Lucca, katedra. →

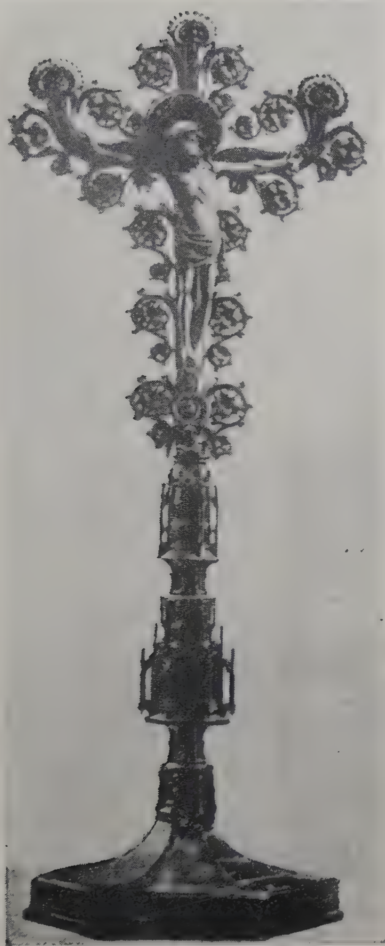

Pav. 22. 1890(?) m. kryžius žemut. Mozūriškių kaime, Raudondvario valsč., Kauno apskr.

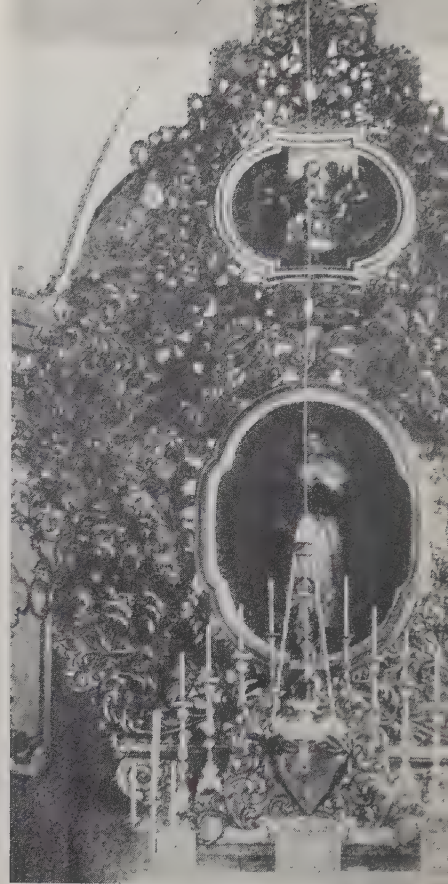

Pav. 23. Apytikriai 1700 m. retablis. Eslarnas (Oberpf.), parap. bažnyčia.

Pav. 20. 15 šimtm. galo (16 šimtm. pražios?) altoriaus kryžius. Roesselis (Varmija), parapijos bažnyčia.

Pav. 21. Barokinis retablis. Reuthas (Oberpf.), šv. Kotrynos bažnyčia.

Pav. 24. 1896 m. kryžius Betygalos kapuose, Raseinių apskr.

1. J. Basanavičius. Apie "tautodailę" IV-je lietuvių dailės parodoje. "Viltis" Vilnius, 1910, Nr. 40-44.

2. A. Jaroševičius. Lietuvių kryžiai. 29 psl. (iš šito rinkinio yra paimtas pav. 5).

3. "...įvedus Lietuvoje krikščionybę, kada fanatikai ėmė persekioti vislab, kas buvo "pagoniška", tautiška turėjo žlugti ir žmonių dvasios kultūra" (52 psl.) "Kaip jau augščiau minėta... mūsų krašto kultūra per ilgus karus su vokiečiais, lenkais ir gudais žymiai sumenkėjo; ją galutinai pragaišino krikščionybės su visomis jos pasekmėmis įvedimas" (11 psl.).

4. "Vadovas". Mėnesinis laikraštis skiriamas dvasiškiems lietuvių reikalams. Seinai T.XIV, 1913, Nr. 53, 126psl.

5. A. Rūkštelė. Lietuvių tautodailė. Kaunas, 1929, 60-69 psl.
D'Etchegoyen. L'evolution de l'art religieux en Lithuanie. "Revue de l'art ancin et moderne". Paris T.XLII,1922, Nr. 240, 289-293 psl.
V. Jungfer. Alt-Litauen. Eine Darstellung von Land und Leuten, Sitten und Gebraeuchen. Berlin-Leipzig, 1926, 71-90 psl.

6. "Nors autoriui gerai žinoma, jog proistorijos laikais visoje Europoje viešpatavo ta pati ornamentika, bet jis čia tyčia sunaudojo tik archeologijos literatūrą apie senovės Dakiją, Balkanų pusiasalį, Graikiją ir Mž. Aziją, iš kur senovės Rytų krašto kultūra tiesiausiu keliu galėjo būt Lietuvon atnešta"(27 psl.).

7. "Gesellschaft fuer deutsche Vorgeschicht" buvo įsteigta 1909 metais, jai pirmininkavo G. Kossinna.

8. G. Kossina. Deutsche Vorgeschichte eine hervorragend nationale Wissenschaft. Wuerzburg, 1912.

9. K. von Spiess — E. Mudrak. Deutsche Vokskunde als politische Wissenschaft. Zwei Aufsatze. Berlin, 1938.

10. F. Adama van Scheltema. Deutsche Volkskunst und ihre Beziehungen zur germanischen Vorzeit. Leipzig, 1938, 9 psl.

11. F. Adama van Scheltema, op. cit. 28 psl.

12. F. Adama van Scheltema. Die Kunst unserer Vorzeit. Leipzig. 1936. 183 psl.

13. K. Hahn. Deutsche Volkskunst. Berlin 1928, 18 psl.

14. F. J. Doelger. Sol salutis. Gebet und Gesang im christlichen Altertum. Muenster, 1925, 164 psl.

15. F. J. Doelger. op. cit. 381 psl.

16. Gaistliche usslegong des lebes Jhesu Christi. (Hain 2146), 152 lapo antroji pusė.

17. H. Leclercq. Dictionaire d'archeologie chretienne et de liturgie. Paris 1953 T.XV-2, 1579 psl.

18. F.X. Kraus. Real-Enzyklopaedie der christlichn Alterthuemer. Freiburg-Br., 1886 T. II 767 psl.

19 Retabliu vadinamas architektūrinis altoriaus priestatas už mensos, kuris gali būti puošiamas skulptūra arba tapyba.

20. Lietuviškas tokios gotiškos monstrancijos perdirbimo pavyzdys yra K. Jasėno "Renesanse Lietuvos sostinėse ir provincijoj", "Židinys" Kaunas, 1933, Nr. 12 pav. 7.

21. J. Temboury Alvarez. La orfebreria religiosa en Malaga. Ensayo de catalogacion. Malaga 1948, 159 psl.

22. R. Bauerreiss. Arbor vitae .Der "lebensbaum" und seine Verwendung in Liturgie, Kunst und Brauchtum des Abendlandes. Muenchen, 1938, 12 psl.

23. O. Schmitt. Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte. Stuttgart, 1937, T. I, 1160 psl.

24. Lietuviškas pavyzdys matomas P. Galaunės "Lietuvių liaudies mene", Kaunas, 1930, pav. 132.

Straipsnio iliustracijos paimtos iš:

J. Braun S.J. Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung. Muenchen 1924, T. I, pav. 18, T. II, pav. 15, 21.

J. Braun S.J. Das christliche Altargeraet in seinem Sein und in seiner Entwicklung. Muenchn, 1932, PAV. 2,7,8,9,12,19,20.

J. Braun Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung. Freiburg-Br., 1940, pav. 1, 13, 14, 17.

M. Trens. Las custodias espanolas. Barcelona, 1952, pav. 3.

A.M. Johnson. Hispanic Silverwork, New York, 1944, pav. 4.

Ch. Guendel. Die Goldschmiedekunst in Breslau. Berlin, 1940, pav. 11.

R. Muther. Die deutsche Buecherillustration der Gothik und Fruehrenaissance, Muenchen-Leipzig. 1884, T. II, pav. 16.

Die Kunstdenkmaeler des Koeniglichs Bayern. Muenchen, 1907, T. II-8, pav. 23.

A. Varnas. Lietuvos kryžiai. Antroji dalis. Kaunas, 1926 pav. 6, 10, 22, 24.

KARUSELĖ

ALOYZAS BARONAS

Labai niūri pavasario diena. Nėra nei vėjo, nei saulės, nei lietaus, tik kažkoks ilgesys ir rūkas. Žiūrėdamas iš trečio namo augšto į tylinčius parko medžius, belapius ir pilkus, lyg jų šakų tarpai būtų pripildyti švelnios miglos, norėjau surasti graudulio priežastį. Pro medžius matyti žalsvas bažnyčios bokštas, pilki namai ir telefono vielos. Širdin plūsta atsiminimai, nuosekliai vyniojasi kaip šilko rietimas ir sklaidosi lengvai kaip šventraščio lapai, sukeldami daug rūpesčio, ir paguodos, ir kažkokio atsakomybės jausmo. Tačiau neramumo priežasties negaliu rasti, nes jis, kaip ir daugelis gyvenime dalykų, gali ateiti be priežasties. Lyg kapuose sakomo pamokslo metu mąstai apie gyvenimo trapumą ir menkystę ir nori kaip galima jo daugiau.

Tokioje kvailoje dvasios būsenoje negali būti vienas. Aš nutariau aplankyti savo draugo, chemijos studento Faustino, tėvą, kuris jau ilgokai sirgo. Draugo jau nebemačiau geras laiko tarpas jokioj šventėj, minėjime ar nugėrime. Ir ši pavasario diena, pilna melsvai pilko rūbo, puikiausiai tiko tam tikslui.

Tačiau vykti tingėjau ir tą ūkanotą popietę, vis pažvelgdamas į žalią bažnyčios stogą, mąsčiau, kad greit susprogusios medžio šakelės susilies su jo žalumu, ant stogo saulėje suksis girti karveliai, rytais skambins nežinomas melodijas varpas, bus visa tas pat ir kita. Bemąstydamas beveik suradau graudumo priežastį. Dirbau, mokiausi, būtinai norėjau baigti technologiją. Kai baigiau, dirbau atomo srityje, tačiau vistiek kažko trūko. Aš kažko nebuvau pasiekęs, nebuvau radęs to, ko ieškojau. Ir dar blogiau: pasiekęs praradau tikslą, nebežinojau ko siekti, ir to siekimo trūkumas užpuldavo kartais labai sloginamai.

Prieš sėsdamas į mašiną, pastovėjau po parko medžiais. Žemė buvo puri ir drėgna, ir oras kvepėjo šviežiu vynu. Norėjosi alsuoti ir būti. Tokio noro kupinas ir išvykau pas žmogų, kuris tik buvo grįžęs iš ligoninės ir, be abejo, geriau žinojo už mane, kas yra norėti gyventi.

Nedidelio žalsvo namelio, stovinčio priemiestyje, duris atidarė bičiulis Faustinas. Pasisveikinęs aš žvilgterėjau į jį. Sausas jo veidas buvo dar sausesnis negu paprastai. Jis, pastebėjęs mano žvilgsnį, tarė:

— Žinai, rūpesčiai. Dabar prie tėvo prasėdim.

— O kaip jam? — paklausiau šabloniškai.

— Tai nieko. Sugrįžo iš ligoninės, — pasakė nelabai noromis, kabindamas mano apsiaustą į drabužinę.

Namelis buvo nedidelis. Jie gyveno trys. Tėvai ir sūnus. Vietos buvo pakankamai, tačiau kalbantis, kad kituose kambariuose nesigirdėtų, reikėjo kalbėti tyliai.

— Motina išvyko į krautuvę, — pasakė Faustinas pusgarsiai, — tai čia aš dabar sėdžiu. Taip ir slaugom ligonį pamainomis.

Butely buvo tvanku. Ir pirmomis minutėmis aš pasigedau pavasario rūškano, o tačiau gaivaus oro. Namai, kuriuose yra ligonis, esti amžinai rudeniški. Lyg lapkričio metu miške, kada nuo nuogų šakų krinta į lašus supuolęs rūkas, užkrėsdamas drėgnu šiurpuliu ligi kaulų gėlimo. Tačiau taip atrodo tik tarpais. Dažniau atrodo, kad esi uždarytas kažkokioj gėlių ir vaistų kvapo pilnoj tvankioj koplyčioj, kurioj uždusins oro tirštumas. Ir dėl viso to aš norėjau juo greičiau ligonį aplankyti, atlikti pareigą ir bent tuo atžvilgiu būti ramus. Minutei net pasigailėjau atvykęs, nes mano nuotaika tiko labiau sirgti, kaip sergantį guosti. Aš tą momentą labai gerai supratau, kodėl Bažnyčia žmogui daug nuopelnų užskaito už ligonių lankymą.

Kai mes įėjome į tėvo kambarį, ligonis gulėjo nusisukęs į sieną. Kai atsigręžė ir pamatė mane, nusišypsojo. Jo veidas buvo pasibaisėtinai sausas, lyg apneštas pilkais dūmais, o rankos išvedžiotos mėlynom vielom. Šypsnis įbrėžė veidan mažytį raudonumo blykstelėjimą. Ligonio akys nuo šypsnio truputį prisimerkė ir atrodė, kad blakstienos buvo skaptuotos iš medžio. Sausos ir baltos.

— Sveiki. O visai neblogai atrodote, — pasakiau, ir jis vėl nusišypsojo, — žinoma, tuoj pasveiksite. O lovoj ir sveikas ilgai gulėdamas pabąla, — pradėjau nuoširdžiai melagingai.

Faustinas atsisėdo ant lovos, o aš ant kėdės, ir porą minučių ieškojom žodžių.

— Po operacijos jau geriau, — sako ligonis. — Džiaugiuosi, kad ji pavyko.

— Taigi, namuose baigsi sveikti, — tyliai pritarė sūnus.

—O sako, kad jei žmogus persiritai per keturiasdešimt penkerius metus ir nenumirei, tai gyvensi dar dvidešimtį, o jei persiritai per šešiasdešimt penkerius, tai gali ir šimtinės sulaukti, — dėsčiau labai reliatyvaus tikrumo filosofiją.

Ligonis, perbraukęs ranka žilus ir retus, drėgnus plaukus nuo kaktos, ramiai tarė:

— Taip, man jau tuoj penkiasdešimt. Žinote, visi ligonį ramina. Seniau būdavo blogiau. Šiandien medicina augštai pastatyta, ir žmogus šiaip ar taip esi ramesnis ir saugesnis. Ir apgaudinėti ligonio nereikia. O atsimenu, kaip kartą tėviškėj buvo. Va, vis taip guliu ir viską prisimenu. Ir lovoj čia daug ko galima prigalvoti. Mąstai, miegi, kenti ir vėl mąstai. Sapnuoji kartais, kad eini kur, kad puola šunys, kad vaikštai po tėviškę ir viską taip gerai matai, kad net graudu. O žinote, prieš dvidešimt penkerius metus aš buvau tik baigęs mokytojų seminariją. Tada džiova buvo sunkiai nugalima. O ir čia Amerikoj džiova dar miršta kasmet tūkstančiai. Viena mergaitė, Elena, paskutiniame seminarijos kurse būdama, pradėjo sirguliuoti. Plaučiai buvo apimti. Atrodė neblogai, bet buvo silpna ir ji po mokslo metų sugrįžo į tėvo ūkelį pailsėti. Vėliau, kai aš ją sutikau, ji buvo sunykusi, tačiau kalbėjo, kad pabūsianti pas tėvus, atsigausianti ir sekančiais metais eisianti mokytojauti. Važinėti pas gydytoją ir į sanatorijas nebuvo taip paprasta. Ūkyje pinigo nebuvo, iš mergaitės buvo laukiama, kad ji išsimokiusi padės, tačiau ji nedirbo nei namuose nei mokykloje, o ūkininkaujantiems broliams buvo gaila išleistų pinigų.

Kalėdų atostogų metu aš nenuvažiavau jos atlankyti, nors ir labai kvietė. Mano gimtajame miestelyje buvo kas lankyti, ir aš laukais nenorėjau vykti keleto kilometrų. Iš viso pas jauną žmogų gailestingumo daug mažiau, negu pas seną ar pagyvenusį. Man pačiam rūpėjo gyventi ir džiaugtis, o visa kita atrodė nei taip būtina nei reikšminga. Ir šiandien, kai pats sergu, aš matau, kad mano tada blogai padaryta, bet norėdamas surandu pasiteisinimą: tada nei man, nei kitiems neatrodė, kad ji toks didelis ligonis. Elena tas Kalėdas nevyko į bažnyčią, ji bijojo peršalti. Ir aš jos aplankyti nenuvykau, ir kita studentija nenuvyko. Šiandien man tai nelabai suprantama. Žinau, kad kartais ligonys nenori nieko matyti, tačiau kartais pasiilgsti žmonių. Nuobodu pasidaro vis taip su savo artimaisiais kasdieną, su tom pačiom bėdom ir sienom. Kiekvienas svečias atneša tau dalį gyvenimo iš išorės. Niekur nesilankydamas, tu pats atpranti ir kiti nuo tavęs atpranta. Tai yra panašu į mirimą. Numirei — ir palengva visi užmiršta. Po ligos pradedi rodytis viešumoj ir atrodai, lyg iš kapų sugrįžęs.

Taigi, tada nuvažiavau. Ir, žinoma, tik paskui truputį to gailėjausi, gi šiandien daug labiau. Aš lyg šiandien atsimenu, kaip tada saulėje blizgėjo sniegas. Speiguotą žiemos dieną beržai atrodė kaip pasakos medžiai pavakario saulėje. Degė raudonuose saulėlydžio spinduliuose mano gimtojo miestelio namų langai, ir iš bažnyčios, atrodė, pro langus veržėsi buvęs bernelių mišių iškilmingumas. Ir tai as šiandien puikiai prisimenu, labiau negu bet kada. Girgždėjo sniegas, žmonės mušė rankomis į šonus, studentai trynė ausis, kurių neuždengė mažos, spalvotos kepurėlės. Mes, jaunimas, džiaugėmės, ir nebuvo kada galvoti, kad buvo mergaitė, kuri iš savo tėvo ūkio kiemo žiūrėjo į saulėlydžio nupliekstus sidabrinius laukus ir bažnyčios bokštą, pradžioj degantį, o vėliau susiliejantį su visu dangaus fonu.

Šiandien aš visa puikiai įsivaizduoju, nes, sako, ligonys ir mirties akivaizdoje atsistoję asmenys pasidaro sentimentaliais poetais, o jų atmintis daugelį kartų sustiprėja. Tačiau aš atmenu visa tai, nes turiu daug laiko galvojimui. Man operacija pavyko, mirtis, bent laikinai, atsitolino, tačiau daug ko negali užmiršti, lyg draskydamas kokią nors seną žaizdą, kad mažiau skaudėtų dabartinė.

Po atostogų namiškiai parašė, kad Elenutė dar labiau sumenko. Aš laukiau Velykų atostogų ir, žinoma, negalvokit, kad parvažiavęs radau ją mirusią ir mane dėl to labai sąžinė graužia. Tiesa, skaičiau panašių sentimentalių istorijų, bet šiuo atveju buvo kitaip. Ir šį pasakojimą dėl ko kito pradėjau, o ne todėl, kad mergaitės nebesutikau gyvos.

Velykos buvo vėlyvos. Kai parvažiavau iš mokyklos, laukai buvo pajuodę, ant kalnelių jau pilkėjo. Pempės verkė pabaliuose, o keliai buvo pažliugę. Tačiau pavasaris vertė visus džiaugtis. Gyvybė plazdėjo kiekviename augale. Kiekvieno medžio ir žmogaus gyslomis tekėjo gaivi sula. Taip aš dabar manau. Daugiau, sakyčiau, teoretiškai, ligos prispaustas. Tada aš džiaugiausi pavasariu paprastai, be filosofijos ir poezijos, kaip jaunas veršis, paleistas po žiemos palakstyti kluone. Aš žinojau, kad turiu aplankyti Eleną, bet vėl tingėjau. Tačiau mano motina vertė tai padaryti. Jeigu aš nenuvykau vien tik dėl žiemos per Kalėdas,

dabar turėjau vykti vien todėl, kad buvo pavasaris. Bet aš vistiek nebūčiau nuvykęs. Aš žinau, kad būtų pritrūkę laiko. Nes reikėjo linksmintis, o ne ligonį lankyti. Bet pasitaikė, kad didįjį trečiadienį aš sutikau miestelyje Elenos brolį. Jis buvo pėsčias penketą kilometrų atėjęs džiūstančiu vieškeliu ir takais. Turėjo prieš šventes šį bei tą nusipirkti. Buvo dar tik priešpietis, ir aš Elenos broliui pasakiau, kad noriu ją aplankyti. "O, ji labai džiaugsis", pasakė jis, bet po minutės pridėjo, "o gal per Velykas ateisit. Alus bus labiau nusistojęs". Aš žinojau, kad per Velykas bus ko veikti ir be ligonių lankymo. Pamaniau, kad atlikti tą pareigą reikia greičiau, tada ir Velykos bus linksmesnės. Brolis pagalvojo ir tarė: "Gerai, bet turėsime eiti pėsti, nors taip blogai ir nėra. Ir oras gražus, jau vieversiai nenustoja giedoti, o kai kur žolytė ir medžiai sprogsta". Pasakė jis taip paprastai apie tuos dalykus, kurie man tik šiandien atrodo žavūs ir romantiški. Tada buvo viskas paprasta, tačiau kai šiandien viską taip puikiai atmenu, labiau džiaugiuosi, negu tada tiesiogiai tą pavasarį išgyvendamas ir eidamas laukais penketą kilometrų.

Mes ėjome šalikelėm. Netoli tekėjo upelis. Mes jo murziną vandenį matėm net keletą kilometrų. Šalia jo buvo pievos ir arimai. Aš šiandien labai gerai galiu pasakyti, kaip laisvai alsavo krūtinė. Gyvai judėjo sąnariai ir aš traukiau drėgną orą, kvepiantį žeme ir kažkokiu gaiviu mišiniu. Jeigu man kas tą kelionę šiandien lieptų atlikti tais pačiais gimtaisiais keliais, aš iš karto pagyčiau.

Mes ėjome lėtai, kalbėdamiesi ir šokinėdami per balytes. Porą kartų mus pavijo važiuoti, kvietė sėstis, bet mes, jauni vyrai, buvome patys kaip arkliai eiklūs ir nenorėjome kratytis, juo labiau, kad ir važiavimas buvo lėtas.

Kai pasiekėme ūkį, mus pasitiko Elenos motina ir dar vienas sūnus. Mes beveik linksmi pasisveikinom, ir aš buvau įvestas pas ligonę. Elena gulėjo greta seklyčios esančiam kambarėly ir neatrodė taip jau blogai. Šalia buvo kėdė, ant jos buvo sudėta vaistų buteliukai, ji nuolat kosčiojo, tačiau kalbėjo šypsodamos.

Vieną momentą mes likome trys. Mieste buvęs brolis, aš ir ji. Aš ją raminau, kad pavasariais ligoniams visada sunkiau, paskui viskas praeina, o ji man atlaidžiai šypsojos. Brolis atidavė jai mieste pirktus vaistus. Po kiek laiko Elena ramiai paklausė: "Pasakyk, ką tu dar šiandien pirkai? Pasakyk". Brolis tylėjo. "Nieko", — tarė po valandėlės. O ji vėl gražiai kalbėjo: "Žinau, kad pirkai, žinau. Būk gerutis, pasakyk". Ir staiga, — aš kaip šiandien tai atsimenu, ir mane šaltis nupurto, — brolis išsitraukė iš namie austos medžiagos gražiai pasiūto sportinio švarko kišenės nedidelį paketėlį ir parodė. Aš ir šiandien negaliu užmiršti to, pasakyčiau mužikiško, žiaurumo. Brolis parodė, kad buvo nupirkęs juodas kojines. "Aš žinau, kad mirsiu, ir todėl kojinės reikalingos", pasakė ji ramiai. Brolis pakilojo vaistus ir išėjo. Aš kalbėjaus su Elena, bet buvau priglušintas, ir ką aš jai galėjau pasakyti? Ar galėjau kalbėti jai apie amžinybę, Dievą ar mirtį? Ar galėjau kalbėti, kad ji pagis, kai tuo tarpu namiškiai žinojo, kad mirs, kad tai buvo pikta neišvengiamybė ir reikėjo rūpintis visais, iš to išeinančiais, dalykais.

Vėliau ji bandė atsikelti. Valandėlę mes visi pasėdėjom seklyčioj. Aš išgėriau keletą stiklų naminio alaus ir pavakare išėjau. Palikdamas ją, mandagiai įtikinėjau, kad viskas bus gerai, sakiau, kad perduosiu draugams linkėjimus, o kai brolis žadėjo mane pavežti, aš atsisakiau.

Lyg šiandien atmenu, kaip ėjau namo. Saulė leidosi, medžiai tamsėjo, toli blizgėjo bažnyčios bokšto mažas langelis, lyg žvaigždė, paskui užgeso. Pro malūno išgąstingai kėpsančius sparnus tekėjo didelis mėnulis. Aš ėjau ir galvojau apie kaimiečių storžieviškumą. Kam brolis turėjo jai pasakyti? Žinoma, ji mirė didįjį šeštadienį. Tačiau kam jai reikėjo atimti viltis ir apsunkinti tas kelias dienas?

Ligonis baigė pasakoti. Po to jis ramiai pasikėlė, nuo staliuko paėmė kažkokį indą ir išgėrė iš jo pora gurkšnių rusvo skystimo.

Faustinas žiūrėjo kažkur pro tamsėjantį langą ir beprasmiškai du kartus pakartojo:

— Tikrai nereikėjo, tikrai nereikėjo.

— Žinoma, šiandien man gera pasakoti. Aš esu pas savo žmoną ir vaiką. Aš grįžau iš ligoninės, operacija pavyko, bent ant stalo ten nenumiriau. Dabar sugysiu, bet aš vistiek nenorėčiau, kad nuo manęs slėptų, — ramiai kalbėjo Faustino tėvas.

Paskui mes dar pora minučių pakalbėjom apie nieką, aš pažadėjau atnešti paskaityti porą knygų ir iš viso dar kada apsilankyti.

— Žinoma, juk visada buvote su Faustinu draugai, — nusišypsojo savo bekraujėm lūpom ligonis.

Temo. Salonėlyj mes kalbėjomės su Faustinu apie pažangą ir mokslą. Nuotaika buvo slogi, ir norėjosi kuo greičiau išeiti .

Lauke buvo sutemę. Gatve nučiuoždavo ilgos mašinų šviesos. Mes stovėjome prie mano mašinos ir kalbėjome. Dvelkė mažutis vėjas ir šlamėjo pilki medžiai. Prie jų kamienų gulėjo pilki šešėliai, kurie važiuojant mašinoms ding-

ODŲ IR KAILIŲ GAMYBA SENOVĖS LIETUVOJE IKI XVI-TO AMŽIAUS PABAIGOS

JONAS MATUSAS

Kad rašinys būtų lengvai paskaitomas, iš pradžių apžvelgsime odų ir kailių gamybos organizaciją ir pačius gaminius, paskui tai įstatysime į istoriškai-kultūrinius rėmus, atseit, duosime to meto Vakarų Europos ir Lietuvos gamybos bendrą vaizdą, pagaliau, priedo pavidalu, išvardysime panaudotus šaltinius ir mokslinę literatūrą. Pačiame dėstyme ištraukas iš veikalų svetimomis kalbomis duosime lietuviškai, o citatų originalus nukelsime į priedą.

I

KAILININKAI, ODININKAI IR JŲ GAMINIAI

1. Kailininkai

Kailiai ir kailininko amatas yra artimai susiję su medžiokle. O ši Lietuvoje yra garsi nuo senų senovės. Istoriniai šaltiniai ją pradeda minėti nuo 11-to amžiaus. Kadangi medžioklė, kaip tokia, būdama speciali tema, neįeina į šį rašinį, čia tik išvardysime žvėrių kailius. Lietuvoje iki 16-to amž. pabaigos šaltinių paliudyti kailiai: lokių, briedžių, vilkų, elnių, šernų, lūšių, vebrų, stirnų, sabalų, lapių, širmuonėlių, kiaunių, šeškų, žebenkščių, kiškių, voverių, ožkų, avių, ėriukų ir rosomakų[1]. Vidurinių Vidurinių amžių papročiu, istorijos šaltiniai daugiausia kalba apie gatavus kailinius drabužius, vadinasi, kai viena ar kita proga valdovas kurį savo augštą svečią apdovanoja (pvz., Vytautas Didysis — keliaujantį diplomatą Gilbertą Lanoy). Apie pačius gi tų kailių dirbėjus bei paruošėjus — labai maža.

Su 15-tu šimtmečiu Lietuvoje suklesti kailininko amatas ir kailių prekyba (reikia griežtai skirti kailį, kuris yra su švelniais plaukais bei vilnomis (angl. fur) nuo odos (angl. skin, hide), kuri paprastai naudojama išdirbta, be plaukų, o šie, vėl, neturi, ar mažiau teturi šildomųjų ypatybių). Kadangi tai buvo viduriniai amžiai, tad kailių amatininkai ir pirkliai dirbo čia (kaip visoje Europoje) susiorganizavę į savotiškas socialinio-gamybinio pobūdžio draugijas, vadinamas gildes. Taip jas vadinti, atrodo, tinkamiausia. Viena, lietuvių raštuose beįsigyvenąs cechas, mūsų žiniomis, priimtas tik lenkų ir gal kitų slavų tautų. Ta vidurinių amžių institucija (lotyniškai contubernium, associatio, confraternitas) net vokiečių kalboje (iš kurios cechas bus buvęs pasisavintas) dabar turi kitokį terminą — Zunft, Innung, Genossenschaft. Prancūzai tą dalyką vadina — corporations ouvrieres, corporations de metiers, sindicats professionels. Antra, amatininkų organizaciją lietuviškai vadinant cechu, pirklių organizacijai duodama gildės ar gildijos vardas. Tuo tarpu pirmame plėtojimosi periode viena organizacija apėmė abudu luomus. Pagaliau, angliškai kalbančios tautos (ir kai kurios kitos) teturi vieną guild, pažymėdami, ar tai yra pirklių (merchants) ar amatų (crafts).

Kailininkai arba kailių dirbėjai (lot. pelliones, pellifices, dokumentų slav. kušnery, viduramž. vok. korschner, angl. furriers) Vilniuje bus susiorganizavę į gildę 15-to amž. pradžioje. 1441 m. jie iš karaliaus išsirūpina pri-

---

davo, po to vėl suguldavo dar kraupesni. Dangun įsižiūrėjus, galima buvo matyti žvaigždžių.

Kai jau buvau įsėdęs į mašiną ir įjungęs motorą, man Faustinas pasakė:

— Nežinau, ką daryti. Tėvą parsivežėm iš ligoninės, bet jis mirs. Jis mano, kad operacija pavyko, bet jam iš viso ji nebuvo padaryta. Perpjauta ir vėl užsiūta. Jokio išsigelbėjimo. Ir niekas nedrįsta jam pasakyti, ir nežinom, ar taip padaryti ar ne. Jau žadėjau pasakyti, atvažiavai tu, tėvas gerai jautėsi ir mužikais išvadino tuos, kurie pasakė. Jis tiki, ir gal reikia leisti tikėti.

Atsisveikinom. Parvažiavęs namo ir įėjęs į kambarį, nedegiau šviesos. Ir buvo dar daugiau ilgesio, negu prieš tai. Aš žiūrėjau iš trečio augšto į dangų ir stebėjau mažas žvaigždutes. Ir juo ilgiau stebėjau, jų vis daugėjo. Tuose begaliniuose plotuose skriejo žmogaus dirbtos planetos ir spindėjo taip pat. Ir aš nesupratau, kam mums reikia pasiekti mėnulį, jei daugelį metų kartojas tas pats. Jei žmogus vis gimsta, miršta ir netiki, kad mirs. Jeigu mes vis bėgame ratu. Jeigu karuselė sukasi milijonai metų.

Kailininkai.

Iš Krokuvos garsaus amatų "Codex Picturatus", parašyto 1505 m. B. Beheimo, išspausdinto 1889 m. B. Bucherio.

vilegiją, kad gali be muito prekiauti Lietuvos "visose pilyse, miestuose ir turgavietėse". Eina ištisa eilė vardų: Trakai, Polockas, Vitebskas, Smolenskas, Kievas, Žitomiras, Sluckas, Minskas, Naugardukas, Luckas, Lietuvos Brasta, Drohičinas, Gardinas ir Kaunas (rašoma Cawno). Čia svarbi viena aplinkybė — amatininkai prekiauja savo gaminiais. Tai gildžių plėtojimosi trečiasis ir paskutinis tarpsnis. Anksčiau prekyba buvo pirklių gildžių išimtinė pri vilegija. Į 14-to amž. pabaigą amatininkai tą monopolį vakarų Europoje panaikina. Klasikinis to pavyzdys yra Anglija. Ir dar vienas svarbus dalykas, būtent, Vilniaus kailininkai turi savo atskirą gildę. Tuo tarpu tokioje Vokietijoje jie paprastai būdavo susijungę su batsiuviais, siuvėjais, pirštinių dirbėjais ir net kojinių mezgėjais. Vadinasi, Lietuvoje kailininkas ir jo amatas buvo svarbus. Panašiai ir kitur Europoje, bet ypačiai Italijoje. Ana, Florencijoje (13-me amžiuje) kailininkai-odininkai įėjo į susibūrimą vadinamų didesniųjų amatų (populo grosso), kurių atstovai drauge su didžponiais valdė miestą. Kiti gi amatininkai buvo gretinami su paprastais žmonėmis ir sudarė "smulkiąją visuomenę" (populo minuto).

Kailininkų svoris ėjo iš jų amato objekto bei gaminio — brangiųjų kailių ir teisės juos pardavinėti. Pagal jau minėtą 1441 m. karaliaus raštą, Lietuvos miestuose ėjo gyva prekyba sabalų, kiaunių, vebrų ir kitų brangių kailių. Kailininkai, be to, prekiavo ir odomis, vadinasi, odų dirbėjų gaminiais. Tai matyti iš 1495 m. bylos Lucko batsiuvių su tenykščiais "miestiečiais ir žydais", kurie "nuo seno" supirkinėja "didžiules jaučių ir telyčių odas".

Vilniaus kailininkai 1536 m. (turbūt, išvien su miestu) rinkoje turi "kailių namą" (dom kušnerskij), kame pardavinėjama "visokios gauruotos prekės". Tas "kailių namas" (iš viso ko matyti, mūrinis) iš kitų išsiskyrė apimties ir įspūdingumo atžvilgiu. Mat, kitų amatininkų patalpas miesto turgavietėje dokumentai vadina tik "kramy" ar "kletki"[2].

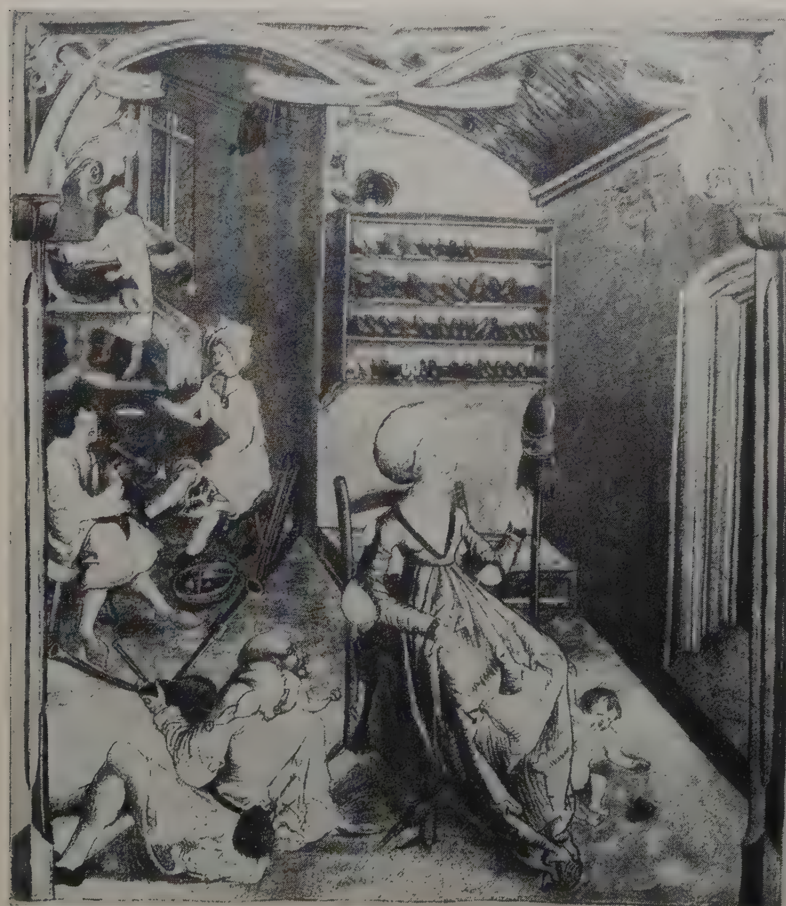
Dalykas, kuris kailininkus skirte išskyrė iš kitų amatininkų, buvo privilegija savo ir dar odininkų gaminius pardavinėti užsienyje. Tai, kaip ant delno, aišku iš pradžioje minėto

karaliaus rašto (1603 m.). Pasak jo, odininkai "turi pasitenkinti savo amatu... ir jokių išdirbtų odų niekur už Vilniaus... miesto sienų, sakysim, į Dancigą ar kitus miestus nei patys, nei per savo įgaliotinius arba faktorius... teneišdrįsta nei vežti, nei siųsti. O Dancigas 15-me amžiuje buvo pats svarbiausias miestas Vokiečių Hanzos, atseit, pirklių organizacijos, kuri buvo apraizgiusi visą šiaurės ir vidurio Europą, įjungiant ir Angliją. Apie mūsų krašto kailių ir odų prekybos apimtį liudija faktas, kad maždaug 16-to amž. viduryje Lietuvos kailiai ir jaučių odos kursuoja, be Dancigo, dar Mainco, Frankfurto, Leipcigo, Magdeburgo, net Venecijos ir kai kurių Flandrijos miestų rinkose. Smulkiųjų gi galvijų odos — Italijoje, Čekijoje, Frankfurte.

2. *Odininkai*

Odininkai buvo susidėję į atskirą gildę ir vertėsi odų dirbimu (lot. cerdones, vok. gerber, angl. tanner, skinner, dokum. slavišk. kožemiaki, kožemiacy, garbarze). Šie amatininkai, savo ruožtu, susiskirstę į vadinamus didžiųjų bei juodųjų odų dirbėjus (baltusznicy) ir mažųjų bei baltųjų odų dirbėjus (bialoszkornicy). Šis specifinis skirtingumas eina iš ankstybųjų vidurinių amžių. To atgarsį užtinkame jau minėtoje Lucko byloje. "Baltųjų odų" terminas odininkystėje išliko iki šių dienų (vokiškai Weiszgerberei — panaudoja alūną, druską, kvietinius miltus ir kiaušinių trynius, kas odą padaro labai lanksčią ir minkštą).

Odininkystė, matyt, buvo labai svarbus dalykas, jei į Lietuvos Teisyną, vadinamą Lietuvos Statutą, įtraukta įdomus nuostatas (1588 m., skyr. VII, str. 29). Girdi, užstačius kam arklį ar jautį ir paskui tam gyvuliui kritus, užstato laikytojas turi "odą nurodyti ir atiduoti". Atrodo, jog Vilniaus odos meisteriai 16-me amž. buvo pasiskirstę tautybėmis panašia proporcija, kaip batsiuviai (lietuvių 80, gudų 40, vokiečių 20). Būta ir negildinių odininkų. Pasak Liet. Statuto, totoriai, nuo seno apsigyvenę Lietuvoje, be kitokių amatų, ir "odas dirba" (sk. XII). Nuo 16-to amž. Vilniaus odininkai rinkoje turi savo krautuves — dirbtuves. Tos rūšies amatininkų būta taip pat miesteliuose ir dvaruose. Paliudyta, jog 1592 m. Kražiuose gyveno "Banelis, odų dirbėjas". Odininkas paminėtas ir vieno dvaro inventoriuje

Batsiuviai
Iš Beheimo 1505 m. "Codex Picturatus".

Ukmergės apskrityje. Žinoma, daugumas jų į istorijos šaltinius nepateko.

Apie odų dirbimo procesą žinių neliko. Paminėtas vienoje vietoje tik dirbamasis prietaisas — "varstotas" (1636 m. Užuvermyje, Upytės,t.y., vėlesnių laikų Panevėžio apskrityje). Apie pačias odas dvarų inventoriuose yra šiokių tokių nuotrupų. Sakysime, Rosčių dvare (Veliuonos vlsč., 1596 m.) užrašyta "juchtinė raudona oda". Ir Kraukėnuose (Upytės ap., 1600 m.) — "juchtinė išdirbta oda"[3].

Iš daug kartų minėtos Lucko batsiuvių bylos (1596) paaiški, kad būta veršiukų, avių ir ožkų odų. Iš dviejų pastarųjų gyvulių odos buvo išdirbama vadinamas safjanas, ir tai baltos, geltonos, raudonos ir juodos spalvos. Safjanas ėjo daugiausia moteriškam apavui. Tos rūšies odai dar imama briedena, vilkena ir stirnena[4].

3. Batsiuviai

Tai amatininkai, kurių dirbamoji medžiaga buvo išdirbta oda, o gaminiai — visokių rūšių apavas. Batsiuviai (angl. shoemaker, lot. sutor, viduramž. vok. schuster) slaviškai rašytuose dokumentuose vadinami ševcy, čobotary, o jų amatas — rzemioslo Szwieckie. Jie yra Lietuvos Statute kitų amatininkų eilėje (XII, 5). Jie geriausiai buvo organizuoti Vilniuje. Iš 1536 m. privilegijos sužinome, kad ten turguje būta batsiuvių dirbtuvės — krautuvės (kramy na szevcy). Apie amžiaus vidurį jie randami jau gildėje. Jos nuostatai patvirtinti 1579 m.

Įdomu pažvelgti į jų turinį (nors bendrais bruožais jie tokie, kaip kitur tų laikų Europoje). Įstojant į gildę yra sąlygos: įrodyti, kame išmoko amato, pas kur meisterį "dvi vasaras dirbo" ir, antra, pateikti savo darbo pavyzdinį daiktą (meystersztukę). Gildės nariams buvo ištisa eilė moralinių, socialinių ir tikybinių reikalavimų.

Vilniaus batsiuvių gildėje 1579 m. buvo 80 meisterių lietuvių, 40 gudų ir 20 vokiečių. Pačiame tvirtinamajame dokumente nurodomas tik tikybinis pasiskirstymas, būtent — Romos, graikiškai-rusiškas ir vokiškas tikėjimas. Mūsų samprotavimu, būdvardžiai "rusiškas" ir "vokiškas" pažymi tautybę. Mat, pravoslavų liturgijai Lietuvos srityje esant slaviškai-rusiškai, jos praktikuotojai, masiškai paėmus, buvo rusų ar gudų tautybės. O protestantizmas pavadintas vokišku tikėjimu, nors jis Lietuvos miestuose, ypačiai Vilniuje, anuo metu buvo skelbiamas beveik išimtinai lenkiškai. Dar vienas įdomus klausimas, susijęs su tautybe. Tame pačiame dokumente, kuriame yra meisterių skaičiai (1579 m.), yra nuostatas apie gildės vyresniuosius (starsze), kurių turį būti renkama po 2 nuo lietuvių ("Romos tikėjimo"), gudų-rusų ("Rusų tikėjimo") ir vokiečių ('Vokiečių tikėjimo"). Vadinasi, nukrypstama nuo meisterių skaičių proporcijos (pagal kurią turėtų būti 3-2-1). Manytumėm, kad patenkinus vokiečius, nes jie bus buvę seni, patyrę amatininkai, galimas daiktas, vadovavę organizuojant batsiuvių gildę. Nėra negalima, kad daugumas kitų meisterių buvo buvę jų mokiniai. Šitokis smprotavimas yra įtikimas, turint prieš akis faktą, jog amatų apvaisinimas, ypač jų organizacija Pabaltyje, Lenkijoje, Rusijoje ėjo iš vakarų Europos daugiausia per vokiškus kraštus.

Vėliau (kas matyti iš 1711 m. batsiuvių privilegijos) tautybių santykis pasikeitė. Ypatingai išskiriami "armėnai ir kiti, į miestą atvažiuojantieji". Girdi, tie iš savo odų gamina apavą ir laisvai pardavinėją gildės nenaudai. Tai uždraudžiama. Paminėti pirkliai gali imti gatavą apavą tik iš "brolių gildininkų" ir jį išvežioti " po kitus miestus", vadinasi, ne Vilniuje. Apskritai, čia ne gildės nariai neturi teisės pardavinėti gatavų batų. Net ir tuomet kai jų prisiperka iš gildininkų. Jei "kuris bajoras, pirklys ar žydas" į Vilnių atvežtų ir pardavinėtų apavo gaminius — tai konfiskuojama batsiuvių gildės naudai.

Sprendžiant pagal ano meto ekonomiškai-ūkinę santvarką ir pasiremiant kitų amatininkų analogija, 15-16 amžiais batsiuvių turėjo būti kiekviename mieste, miestelyje, dvare ir kaime. Savaime suprantama, nevisi faktai pateko į istorijos šaltinius. Pagal dabarties istorijos mokslo padėtį, batsiuviai yra paliudyti: Nemenčinėje (1554 m., czobotarz) Panevėžiuko dvare (1563, čobotar), Šlapaberžės kaime (1562, czebotarz), Kurtuvėnų dvare (1592, čobotar), Luobos dvare (1596, Kaziulis čobotar), Vilkijoje (1596, čebotar) ir Pajūrio dvare (1571, czebotarz).

Kokios apavo rūšys buvo gaminamos, labai ir labai maža težinome Tik aiškiai skiriama batai (matyt, auliniai) ir bateliai. Dokumentų slavine kalba, pirmieji yra "boty", antrieji — trzewiki, bačmagki.

Safjano odos apavo gamyba vertėsi visiškai atskiras batsiuvių klodas. Vilniui tai paliudyta 1666-ais ir 1688-ais metais, ir tai labai aiškiai, išvardijant naudojamą odą, kuri be jokios abejonės yra safjaninė. Rašoma: "prekės, naudojamos safjano amato... t.y. odos ožkų, avių...". Karšuvos valsč. (1599) paliudyta "safjaniniai batai".

Ar Lietuvoje buvo išdirbama kordovanas (angl. cordovan)? — Tai minkšta, puikaus pa-

Šikšniai arba pakinktų dirbėjai. Iš Krokuvos 1505 m. "Codex Picturatus".

viršiaus, spalvota oda, pradėta gaminti Kordovos mieste Ispanijoje. Dokumentai mini "kord", t.y., tam tikrus batus. Kartais, kalbant apie batsiuvius, rašoma "kordovaniki". Dėl galėjimo tai yra galima, ypačiai esant tokiam augštam Lietuvos odininkystės lygiui. Bet, manytumėm, nėra pakankamai duomenų tokiam tvirtinimui. Dokumentai galėjo pavadinti kordovanu tą patį safjaną, mat, tuodvi odos rūšys yra panašios.

4. *Šikšniai arba pakinktų dirbėjai*

Šie amatininkai vid. amžių šaltiniuose vadinami — lot. frenifices, vok. rymer, sen. slav. rimari, chomutniki, rymarze. Nors ir ne su visišku tikslumu, vis dėlto galima tarti, kad viena šikšnių rūšis gamino tik pavalkus. Tai šaltinių minimi pavalkininkai (chomutniki). Turbūt, iš to kilo Pavalkio pavardė, kuri ypačiai paplitusi Šakių apskrityje.

Vilniuje 1552 m. leidžiama steigti šikšnių gildė (societas frenificum). Maždaug apie tą pat laiką miesto rinkoje, šalia kitų, atsiranda ir "šikšnių kromas", atseit, dirbtuvė — krautuvė. Šikšniaus amatas ilgainiui pavirsta pavarde. Ana, viename kaime Ukmergės apskrityje, 1598 m. randame Motiejų Šikšnių. Maždaug tuo pat metu prie Pamūšės dvaro, Upytės (Panevėžio) apskr. yra ištisas Šikšnių kaimas. Taigi 16-me amž. paliudytas gražus šikšniaus terminas, kuris vėliau be jokio reikalo sužargonintas į "rimorių".

Šikšnių gaminiai nevisi rado vietos istorijos raštuose. Pavalkai ("kamuntas") yra dviejų rūšių — viena važiavimui, antra darbui. Išeiginiai pavalkai visuomet aptraukti oda. Dar minima antšoniai ("nabedrenikai"). "Šaras" bene visuomet dirbama iš odos, paprastai juodas. Kiti šikšnių gaminiai: šlejos, brizgilai, lažtukai ("mundštukai") ir dar keletas.

5. *Balniai*

Balniai (angl. saddler) vidur. amžių kalbomis buvo vadinami — vok. sateler, lenk. grotarz, siodlarz. Kadangi šaltiniuose jie minimi atskirai, reikia manyti, jog tie amatininkai organizavosi daugiau ar mažiau nepriklausomai nuo šikšnių, nors ir sudarydami jų porūšį. Balniaus pavardė, užtinkama rusiškuose šaltiniuose, yra amato, ar bent tokio amatininko šeimai priklausomybės žymė.

16-to amžiaus Lietuvoje paliudyti šitokie balnai: kazokiški, ūsariški, turkiški. 1600 m. Kraukėnuose lenkiškai užrašyta dar ketvirta rūšis — (siodlo) woznickie. Ką tai reikštų? Kadangi sakinys skamba "du ūsariški balnai... trečias woznickie", mūsų išmanymu, tą trečiąjį lietuviškai galima pavadinti "važnyčiojamuoju balnu". Mat, Kraukėnų dvaro inventorius jį aiškiai skiria nuo "ūsariškų balnų", kurie yra jojamieji tikrąja žodžio prasme. Tad šio trečiojo jojamoji ypatybė buvo skirtinga. Atrodo, ji gražiai tiktų balnui ir jojikui, kuris joja ant pakinkyto arklio, kai važiuojama šešetu, aštuonetu ar daugiau arklių. Tokis važiavimas anais laikais ir keliais buvo kasdieninis dalykas. Žinoma, tai augštesniųjų luomų važiavimas. Na, o mūsų šaltinis kalba apie Kraukėnų dvarą. Pagaliau, veiksmažodis "važnyčioti", bent iš dalies, paremia mūsų teikiamąjį terminą, gal ir aiškinimą. Šakių apskrityje, ypačiai panemunėmis, jis reiškia "važiuojant vežime, valdyti arklius". Pasakoma: jis važiuoja į turgų su sūnum — tėvas važnyčioja, o sūnus šalia sėdi[5].

Iš balno dalių šaltiniai mini kilpsaičius, kilpas, balnadiržius, balnalankius, balno patiesalus, apiuodegius. Įdomu, kad kilpų būta ne tik geležinių, bet ir medinių. Po balnu yra patiesalas, žinoma, neodinis.

Verta paminėti ir keletą su važiavimu ir žemės dirbimu susijusių odinių reikmenų. Pirmiausia, uždangalai. Jie paprastai iš neišdirbtos, t.y., neraugintos odos. Jais uždengdavo prekių prikrautus vežimus. Tokis odinis uždangalas naudota ir vitynoms, t.y., upių laivams, kuriais buvo vežamos prekės. Nemunas 15-me, ypač 16-me amžiuje vitynomis knibždėte knibždėjo. Jos iš Nemuno pasiekdavo Karaliaučių Prūsijos tam tyčia prakastu kanalu. Štai žodis

į žodį 1722 m. dokumentas: "Pirkliams... Vilniaus bus leidžiama pirkti (neišdirbtas odas) uždengimui prekių kaip vežimuose, taip ir vitynose".

"Jauktai" — tai odiniai diržai prie jaučių ariamojo jungo. Šie buvo geresnioji rūšis, nes ta rišamoji priemonė paprastai būdavo kanapinė.

Šaltiniai leidžia spėti, kad prie balno būdavo odinis krepšys.

Senų senovėje, kaip žinoma, net bures gamindavo iš odos. Taip pat ir maišus. Tai rodo, be kitko, Lietuvos kanceliarinės senovinės gudų kalbos pavadinimas "mech", kas, iš tikrųjų, reiškia kailį. Ar 16-me amžiuje dar naudota odiniai maišai, negalima pasakyti. Mat, to meto dokumentai paprastai težino pakulinius maišus.

Lietuvos Statutas (1588) tarpe kitų pakinktų mini "leica" (ištariama pagal liet. kalbos garsus). Kadangi greta esantieji pakinktai yra daugiskaitoje (žinoma, sen. gudų kalboje), tad čia bus sugudintas lenkiškas "lejce' '(daugisk. nuo "lejc"), kuris reiškia vadžias, vadeles. Moksliškas Karlowicziaus, Krynskio ir Niedzwiedzkio lenkų kalbos žodynas (t. II, 1902) paduoda dar dvi reikšmes: pavadis ir diržas, jungiąs odinį kanklininką su vežimo rodikliu. Tas lenkiškas ir, pagal tai, senovinis gudiškas "lejc", "lejce" iš tikrųjų kilęs iš vokiško "Leit-Seil", kuris žodis į žodį reiškia valdomąją virvę" (juk kaimiečių vadžios paprastai būdavo ir yra virvinės). Šakių apskrityje yra gyvas "leiciuoti", būtent, taip įkamanoti jojamą ar važiuojamą arklį, kad galvą augštai laikytų (daiktavardis "leicai" ar "leiciai" nevartojamas)[6].

Odos gaminiai į aprašomojo laikotarpio pabaigą tiek buvo ištobulėję, kad jie net eksportuota į užsienį. Ana, vienas 1600 m. dokumentas mini 200 "odinių diržėlių", iš Kauno vežamų į Karaliaučių.

Dabar pats peršasi įdomus klausimas. Manomasis "Livonijos Eiliuotinės Kronikos" autodrius Ditleb von Alnpecke (1296 m.), referuodamas apie tai, ką kryžiuočiai padarė Kretingos ir Apuolės pilių žemaičiams, kurie buvo puolę Klaipėdą, šitaip eiliuoja:

"Jei kas imtųsi rašyti,
Kokių nuostabių daiktų tenai nutiko,
Tas gerai apsižiūrėt turėtų,
Veršio odų ar tiek kur gausiąs".

"Veršio odos" (kalbes huten), aiškus dalykas, yra pergamentas. Mat, ant tokios medžiagos visur Europoje anais laikais paprastai buvo rašoma. Beje, ir "Kronikos" tas egzempliorius, kuris paskelbtas "Scriptores Rerum Livonicarum", buvo pergamentinis (pridėsime, su puikiais raudonais ir mėlynais inicialais). Kalbamoji kronika parašyta ar nurašyta Livonijos Revelio mieste, kas iš tikrųjų yra Estijos Talinas.

Balniai. Iš Krokuvos 1505 m. "Codex Picturatus".

O kaip Lietuvoje? — Nevienas mūsų cituotas dokumentas gildžių reikalu buvo rašytas ant pergamento. Leidėjai rinkinio "Sbornik Paleografičeskich Snimkov" davė 29 pavyzdžius nuo pergamento originalų (iš 1432-1542). Ir vėl klausimas: Ar Lietuvoje gamintasi pergamento (angl. parchment)? — Tiesioginio teigiamo atsakymo, mūsų žiniomis, kol kas nėra. Bet yra daug svarbių netiesioginių argumentų už. Pirmiausia iš 15-16 a. yra išsilikusių daug privatinių pergamentinių dokumentų. Lietuvos kaimo žmonėse (pvz., Plokščių valsčiuje, Šakių apskrs.) yra išlikęs pasakymas, girdi, "velnias žmogaus "griekus" užrašo ant jaučio "skūros". Antras dalykas tai mūsų miestų, ypač Vilniaus, odos amatininkų augštas techninis lygis. O jis natūraliai ir logiškai išplaukia (kaip matysime 2-je dalyje, posme apie Lietuvą) iš to krašto amatų bendrojo lygio. Pagaliau, Lietuvos kasdieniniame gyvenime 16 a. dokumentas buvo slaviškai vadinamas "mamram, membram" (lot. membrana — oda, plėvė).

Vis dėl to faktas lieka faktu, kad pergamentininkas, t.y., pergamento amatininkas nepaminėtas nei viename Lietuvos dokumente. Bet tai negali būti argumentu prieš. Mat, įsakmiai paminėto pergamentininko nėra nei Livonijos istorijos šaltiniuose, kaip matyti iš leidėjų prakalbos prie garsaus rinkinio "Liv-, Est- und Curlandisches Urkundenbuch". Tokio amatininko nėra nei Krokuvos Codex Picturatus" (1505), kame išskaičiuojama to miesto amatų nuostatai nuo 14-to amž. pabaigos. Nė-

ra nei Londono "The Book of English Trades" (1818). Nors kitur, pvz., Vokietijoje (Niurnberge) pergamentininkas yra paliudytas. Bet ir čia 1411 m. tokį randame tik vieną.

Mūsų išmanymu, viską išaiškina pats pergamentas[7]. Kadangi tai odos gaminys, tad jo dirbėjai bus buvę rikiuojami drauge su odininkais ir įrašomi į šiųjų gildę. Antra vertus, pergamentas yra neišdirbta bei nerauginta oda, tik nuvalyta nuo plaukų ir riebalų ir paskui kalkėmis išbeicuota. Prieš naudojant, dažnai nuglūdinama bimšteinu (vok. Bimstein, angl. pumice). O čia yra Tourso vysk. Hildeberto liudijimas (11 amž.), kad patys rašėjai, prieš rašydami, odą skustuvu nuvalydavę nuo riebumų ir paskui išlygindavę bimšteinu. Dėl to tokis žymus amatų istorikas, kaip Paul Lacroix, mano, kad viduriniųamžių raštininkai bei rašėjai patys pirkęsi žalias odas ir jas patys paruošdavę rašymui.

IŠNAŠOS

1. Lietuvos slaviškų šaltinių "rosomach, rosomacha", lenkiškai yra "rosomach, rosomak", rusiškai "rossomacha", vok. "Vielfrass". "Lietuvių Encikl-je" (VI 1955, p. 32-33) tas žvėris pavadintas "erniu". Tokį terminą buvo davęs, nežinia, kuriuo pagrindu, prof. T. Ivanauskas dar Lietuvoje leistoje enciklopedijoje. Jis, remdamasis Eichwaldu ir Brinckenu, teigia, kad rosomakas anksčiau gyvenęs Europos šiaurėje iki Alpių. Lietuvoje pasitaikydavęs Baltvydžių ir kituose miškuose.

Rosomakas dabar randamas šiaurėje Europos, Azijos ir Amerikos kontinentų (moksliškas terminas gulo gulo arba gulo luscus, šeimos Mustelidae). Tas kiaunėms ir sabalams artimas žvėris yra vilkinio šuns dydžio, kurio spalva įvairuoja nuo tamsiai durpinės iki juodos su balzganu dryžiu abiem šonais nuo snukio iki pasturgalio. Ėdrumo nepaprasto: pasak Ivanausko, puola viską "nuo pelės iki elnio". Dėl to rosomako rusiškas, vokiškas, prancūziškas (glouton) ir angliškas (glutton) vardas dar reiškia "ėdūną", apsirijėlį". Juo pravardžiuojama Michigano valstybės gyventojai. Gal ta ypatybė turi ką bendra su lietuvišku "Ar rastamoko apsivalgei?", šakių apskr. panemunėse taikoma žmogui, nesveikuojančiais viduriais.

2. Tokie pastatai kitur Europoje (kartais ir Lietuvoje) lot. buvo vadinami cammera, apotheca, o vokiškai — bawden, cammern, cromen. Tai matyti iš 1505 m. parašyto Krokuvos amatų "Codex Picturatus". Iš čia eina lietuviškas "kromas", kuris reiškia "parduotuvę", "krautuve".

3. Pagal techninę literatūrą (pvz., Brockhaus ABC d. Naturwissenschaft u. Technik; Koepper, Fremdwoerterbuch f. Handel u. Gewerbe) juchta arba juchtinė oda yra galvijų arba veršių oda, išdirbta, panaudojant ąžuolo ar gluosnio žievę ir paskui — beržo dervos aliejų. Ji nepaprastai stipri ir lanksti, nepraleidžia vandens ir nepuolama vabzdžių. Koepperis, turbūt, pakartodamas Bucherį (Gesch. d. Techn. Kuenste, III, 1893) juchtos (ar juftos) vardą išveda iš rusų kalbos, kame "jufti", girdi, reiškianti "porą". Bet mums tokia reikšmė nežinoma nei iš didžiarusių šnekamosios, nei iš rusų klasikų kalbos. "Juchtos" žodžio visiškai nėra Preobraženskio rusų kalbos žodyne, kuris yra su lyginamosios kalbotyros duomenimis ir išleistas Columbia un-to (1951). Nėra nei Sovietinės Rusijos akademiko Obnorskio tos pačios kalbos žodyne (1952 m. Maskvoje). "Juchtą" (su įvairiais variantais) turi tik Vl. Dalj (kuris pats bus buvęs vokiečių kilimo) savo aiškinamajame didžiarusių kalbos žodyne ("Tolkovyj Slovarj živogo velikorusskago jazyka", Peterb. 1909 m., fotogr. persp. Sovietinių leidyklų ir taip pat užsieny). Bet ir jis spėja (su klaustuku) tą žodį esant bulgariškos kilmės.

Vokiečių kalbos etimologinis žodynas (Fr. Kluge u. Alfr. Goetze, Berlin 1951, 15 Ausg.) juchtą — juftą veda iš totorių "uefti" — maišas.

4. Manoma, kad safjano vardas yra nuo miesto Safi šiaur. Afrikos Moroko krašte ir ten pradėtas dirbti arabų - maurų. Ta odos rūšis vok. ir slavų kalbose vadinama saffian, o anglų — morocco leather ar tiesiog morocco (15-me šimtm-je vok. raštai turi saffran). Odos ypatybes nurodo kartais jai duodami pavadinimai "žvilgantis safjanas", "perlinis safjanas", Jo rauginimui bei dirbimui naudojama lapai, žiedai, ir kitos dalys augalo vardu sumach, sumac, kuro vienos rūšys — medžiai, kitos — krūmai, trečios — sumedėję vijokliai. Jungt. Valstybėse auga krūmas ir medis poison sumac. Kitos rūšys randama prie Viduržemio jūros, šiaur. Italioje, Vengrijoje, Tirolyje ir kitur.

5. Siodlo Woznickie išvertus važnyčiojamuoju balnu ir išaiškinus jo reikšmę, paaiški Lietuvos Metrikoje ir dvarų inventoriuose atvejų atvejais minimas voznica (daugisk. voznicy), kuris pažymi vieną rūšį valstiečių, esančių dvaro tarnyboje. Šis terminas likosi neaiškus istorikams, rašiusiems apie Lietuvos ūkininkus, amatininkus ir dvarų tarnus (Liubavskis, Dovnar-Zapolskis, Leontavičius, Pičeta, Ivinskis).

6. Gal Liet. Metrikos "leitininkai" (Liubavskio referuoti veikale "Oblastnoe Delenije etc.") yra tas pat, ką "leicininkai"? Liubavskio aprašymu, "Leitininkai" buvo rūšis valstiečių, tarnavusių dvarui. Ar negalima spėti, kad "leitininkai" — "leicininkai" reiška tą pat, ką "kinkytojai"? Žinoma, tik spėjimas — nei daugiau, nei mažiau.

7. Ji buvo žinomas 600 prieš Kr. Tik Pergamo (dab. Bergama Maž. Azijoj) karalius Eumenes I gal patobulino jo gamybą (263 m. pr. Kr.), nuo ko kilo pergamento vardas. Nors popieris pateko į Europą jau 12-me amž., bet rašymas ant pergamento čia išsilaikė, atrodo, iki 15-to pabaigos, o Lietuvoje — iki 16-tojo vidurio.

Šiandien gaminamas pergamentas naudojamas būbnų aptraukimui, knygų viršeliams ir svarbiems, iškilmingiems dokumentams. Pvz., Vytauto Didžiojo untas Kaune baigiamuosius diplomus, be popierio, spausdindavo ir ant pergamento. Paryžiaus un-tas nuo 1291 m. turėjo teisę kontroliuoti pergamento prekybą. Iš tų pajamų un-to rektorius gyveno iki 17-to amžiaus.

(Bus daugiau)

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

OKUPUOTOSIOS LIETUVOS LITERATŪRA*

Rusams lengviau buvo priimti revoliuciją dėl to, kad ją darė rusai, kad tai buvo ir tautinis dalykas, o mažoms tautoms ji neša ir nutautimo, didelės tautos įtakos baimę. (Petras Cvirka RAŠTAI, XII, 175-176)

Pirmosios okupacijos ir karo metų tarybinė lietuvių literatūra ribojosi išimtinai propagandiniais dalykais, dėl to jos apimtis ir reikšmė yra daugiau negu menka ir vargu ar įmanoma būtų ji literatūros mastu vertinti. Reikia padaryti išimtis vienai Salomėjai Nėriai, kuri dėl susidėjusių sąlygų ir grynai asmeniškų priežaščių pradėjo rašyti lietuviška patriotine tema ir sukūrė tikrai puikių eilių. Visi kiti okupacijos šaukliai, neišskiriant net ir Petro Cvirkos, literatūros vengte vengė. Iš vadinamųjų trečiafrontininkų būrio niekas iki šiol reikšmingesnio veikalo nepaskelbė. Priežastys sunku net numatyti.

*Šis straipsnis yra pranešimas, paruoštas Pasaulio Lietuvių Seimo proga, o paskui įdėtas į šapirografuotą leidinį "Lietuva okupacijoje", kurį išleido to seimo organizacinis komitetas. Knyga turi 128 p. ir apima šias studijas: dr. A. Trimako ir V. Vaitiekūno — "Lietuvos okupacinė santvarka", Juozo Audėno — "Okupuotosios Lietuvos susovietintas žemės ūkis". Vytauto Vaitiekūno — "Švietimas okupuotoje Lietuvoje", Jono Aisčio — "Okupuotos Lietuvos literatūra", A. Rimvydo — "Sovietinė indoktrinacija okupuotoje Lietuvoje" ir dr. S. Bačkio — "Lietuvos valstybės tarptautinė teisinė ir politinė padėtis". Įžangos žodį parašė prel. Jonas Balkūnas, seimo organizacinio komiteto pirmininkas. Plačiausia yra V. Vaitiekūno studija apie švietimą, užimanti apie pusę šio veikalo. Apskritai knyga teikia gausios, kruopščiai surinktos medžiagos iš minėtų sričių. **-Red.**

Pirmaisiais pokario metais buvo dėtos gana didelės pastangos išjudinti lietuviškąjį raštą. Į tą darbą buvo pritraukta nemaža neutralių rašto žmonių, nesigailint jiems net atsakingųjų grožinės literatūros redaktorių postų. Bet tais laikais buvo labai gyvas lietuvių atsparos partizaninis karas. Padėtis buvo aštri, įtempta ir netikra. Okupantai, norėdami palaužti rezistenciją, pradėjo žemės ūkio kolektyvizaciją, ir tada partizaninė kova dar labiau užvirė. Prasidėjo dažni masiniai nekaltų žmonių išvežimai, kurie palietė ir rašytojus. Tai tokiame įvykių fone turėjo vystytis sovietinė lietuvių literatūra.

Literatūros raida nebuvo palanki dar ir dėl to, kad keli tikri rašytojai ir ištikimi bolševikinės tvarkos ramsčiai pačiais pirmaisiais antrosios rusų okupacijos metais pasitraukė iš gyvųjų tarpo: Salomėja Neris (1945), L. Gira (1946) Petras Cvirka (1947)...

Apie pirmųjų pokario metų sovietinių rašytojų veiklą dar anksti ką nors konkretesnio pasakyti, nes tikroji dalykų esmė neprieinama. Pajėgesni rašytojai, gyvi būdami, beveik nieko stambesnio ir reikšmingesnio nepaskelbė. Tačiau dabar pradeda ryškėti, kad kai kurie jų kūrybinio darbo nebuvo apleidę tik jųjų kūryba tais "aštrios klasių kovos" laikais atrodė, spėjame, labai jautrus, o tuo pačiu ir nereikšmingas dalykas. Atrodo, kad ne tik rašytojų sąjunga su pačiu Petru Cvirka priešakyje, bet net ir partija buvo pasimetusi. Tik taip ir tik tuo galima būtų aiškinti tikrųjų partijos narių ir kandidatų pasitraukimas iš tikrosios literatūros darbo ir pasiteisinimui prieš partiją ir visuomenę persimetimas į literatūros mokslą, kaitaliojimas žanrų ir mutizmas. Tai patvirtina paskutiniais metais išleisti Balio Sruogos ir Petro Cvirkos raštai bei jų kitoks literatūrinis palikimas.

Petras Cvirka pats pirmas bus palietęs literatūroje partizaninį judėjimą. Tai temai jis paskyrė apsakymą "Pabučiavimas". Atrodo, kad ta tema bus Cvirką palietusi iki pačių jo sielos gelmių. Jis buvo pasiruošiąs tam dalykui paskirti stambų veikala, kurio fragmentai yra paskelbti XII-tame jojo raštų tome. Iš likusių nuotrupų, ypač iš autoriaus rankraštyje išbrauktų vietų galima spėti, kad tai galėjo būti tikrai didelis kūrinys. Sunku pasakyti, kas pastūmėjo Cvirką imtis taip aštrios ir pavojingos temos. Neišjungiamas ir suabejojimas bolševikinėmis vertybėmis, kuris prasikiša vienoje kitoje jo užrašų knygutės vietoje. Be abejo, jo paskatinti ir kiti rašytojai tos "aštrios klasių kovos" temos nesišalino. Partizanai paliesti V. Valsiūnienės "Veronikoje", T. Tilvyčio "Usnynėje", J. Baltušio "Abišalėje" ir kitur. Postaliniais laikais pasirodė dvi pilnos apimties apysakos iš partizaninio karo Lietuvoje: A. Baltrūno "Pavasaris Dainavoj" ir J. Usačiovo "Nemunas laužia ledus".

Tai ir visa, ką artimiausi partijai rašytojai yra pokario metais sukūrę. Iš viso susidaro įspūdis, kad tie seni "vilkai" pabojo išeiti iš girios, bet tarsi sudarė sąlygas pasireikšti vyresniems ir ypač naujiems žmonėms. Visus jų vadinamuosius literatūrinius "laimėjimus" paliesiu atskirais žanrais: proza, poezija, drama ir literatūros mokslais.

Į bolševikų rašytojų eiles pradėjo veržtis nepriklausomybės laikų komunistinio pogrindžio žmonės. Iš jųjų tarpo ypatingon padėtin iškyla

la pirmosios bolševikų okupacijos čekistas, organizavęs lietuvių inteligentijos naikinimą ir didžiuosius birželinius išvežimus Aleksandras Gudaitis-Guzevičius. Jis pasišovė sukurti 1918-1919 metų legendą ir epopėją: parašė du labai ištęstos apimties veikalus: "Kalvio Ignoto teisybę" (1948-1949) ir "Broliai" (1951 -1955). Tie jojo romanai perkrauti "istoriniais faktais", laiko ir vietos kolorito atributais. Autorius nei didele fantazija, nei rašytojo talentu nepasižymi, bet tuos esminius trūkumus stengiasi nugalėti darbu. Veikalas, taip sakant, gana "liaudiškas" užmanymu ir atlikimu. Medžiaga taip susiūta, kad visos paslaptys per siūles kyšo. Tai "tikra" istorija su tikriniais vardais, kur yra visi epopėjos dalyviai nuo Kapsuko iki Plechavičiaus. Tik patsai vyriausias didvyris, Kalvis Ignotas, simbolinė asmenybė, kuri yra pasišovusi atstovauti visai Lietuvos "liaudžiai", o brolis Norbertas yra simbolinis darbininkijos atstovas.

"Kalvio Ignoto teisybė" populiarinta visais įmanomais būdais ir visomis galimomis priemonėmis. Romanui pripažinta "stalininė premija", išverstas į rusų ir svarbesnių liaudies demokratijų kalbas padarytos dvi jo inscenizacijos: viena teatrui, antra liaudies saviveiklos scenai ir pastatyta filmas. Kaip jau minėta, tuose didžiuliuose romanuose medžiaga meniškai neapdorota, dėl to net palankioji bolševikinė kritika bemaž atvirai abejoja veikalo menine verte, nes autorius matė tik dvi spalvas: juodą ir baltą.

Iš senesniosios kartos rašytojų nuo pat antrosios bolševikinės okupacijos pradžios reiškėsi Antanas Vienuolis-Žukauskas. Jis parašė du stambesniu kūriniu; "Išdukterę" (1946) ir "Puodžiunkiemį" (1952), su ypatingu pasimėgimu juodindamas nepriklausomybės laikus. Tačiau jis vis dėl to yra pasilikęs rašytojo ir literatūros lygyje. Be to, paskutiniaisiais savo gyvenimo metais parašė visą eilę jaunystės atsiminimų, kurių literatūrinė vertė taip pat negali kelti abejonių. Prieš Vienuolį blanksta visa, ir niekas, manding, jam neprilygsta.

Iš neutraliųjų reikėtų paminėti B. Sruogos kacetiniai atsiminimai, paskelbti, dešimčiai metų praslinkus po jo mirties; ir Mykolaitis-Putinas, paskelbęs romano apie 1863 metų sukilimą pirmąją dalį. Čia tektų paminėti ir Jieva Simonaitytė, paskelbusi romaną iš Mažosios Lietuvos buities, kuriuo iki koktumo stengiasi įsiteikti partijai ir okupantams. Jos romanas buvo paskelbtas sovietų žurnale "Sovietskaja Literatura" kuris yra leidžiamas bene šešioms kalboms.

Kaip jau minėjome, rašytojai bolševikai, kaip Jonas Šimkus, rašto privengė, ir tik 1953 metais išėjo jojo apsakymų rinkinys. Tą pat galima pasakyti ir apie kadaise prolifišką Joną Marcinkevičių ir net Antaną Venclovą, kuris persimetė į eiles ir kelionių įspūdžius, ir tik šių metų "Pergalės" žurnale pradėta skelbti jojo romanas "Gimimo diena", apie kurį nieko gero negalima pasakyti. Iš tosios grupės tikrai išsiskiria Juozas Baltušis. Nors jam stinga literatūrinės kultūros, bet pasakojimas gaivalingas ir gyvas. Jis retkarčiais skelbė prozos dalykėlius, bet daugiau dėmesio skyręs teatro pjesėms. Pernai paskelbė sudurstytą apsakymėlių knygą, pavadintą "Parduotosiomis vasaromis", kurį reikia laikyti laimėjimu. Būdinga yra tai, kad šios grupės rašytojai vengte vengia opių, o itin aktualių temų. Jie visi juodina nepriklausomybės laikus. Kiek nuošaliau stovįs Vytautas Sirijos-Gira daugiau dėmesio skiria formaliniams dalykams ir yra parašęs porą neblogo pasiskaitymo dalykėlių: apsakymus "Žmonės baltais chalatais" (1949) bei "Žmonės iš didžiojo laivo" (1951) ir romaną "Buenos Aires" (1956).

Opesnes ir aktualesnes problemas palietė nauji žmonės, atėję literatūron po karo įvairiais keliais: iš mokyklų ir iš kitų profesijų. Laikraštininkas Jonas Dovydaitis 1948 pasirodė su romanu "Po audros", kuriame iškėlė pramonės darbininkų buitį, gydant karo žaizdas ir atstatant sugriautą pramonę. Tą romaną autorius vėliau perdirbo ir 1953 metais jį paskelbė nauju vardu: "Didieji įvykiai Naujamiestyje". Aktualias "socialistinės statybos" temas pajudina Halina Korsakienė apsakymų rinkinyje "Gimtajame mieste" (1949) ir ypač apysakoje iš gydytojų buities "Gyveniman išėjus" (1954). Čia paminėti dalykai didele menine verte nepasižymi, tačiau jie yra labai būdingi bolševikinio rašto pavyzdžiai, pavaizduoją nuotaikas, kuriomis žmonės gyvena, ir įdomūs tuo, kad paliečia aštrias, dažnai plačius atgarsius iššaukiančias problemas, bet kai jos nustoja aktualumo, veikalai patys eina į užmarštį.

Drauge auga ir naujos jėgos. Beveik visi jaunieji ateina iš pionierių ir komjaunimo gretų. Partinėmis doktrinomis apsišarvavę, bet vis dėlto jauni, pilni entuziazmo ir drąsos. Tačiau bolševikinis gyvenimas ir jaunimui bematant ragus nulaužia. Iš tikrųjų jaunimas yra visiškai pasimetęs. Savarankiškumas labai apribotas. Visi geresni autoriai iki paskutinių laikų apšmeižti ir indeksuoti. **Dėl to ir jaunimo kūrinėliuose sutinkama drąsa** nėra tikra drąsa, bet paprastas nenusivokimas padėtyje. Taip, sakysime, pereitais metais vienas jaunuolis paskelbė noveliukę "Padaigos Mirtį". Jos turinys toks: komunisto girtuoklio nekaltai įskūsti žmonės grįžta iš Sibiro, ir jis, Padaiga bijodamas jų keršto, nusižudo. Kritika baisiai dalykėlį puolė, bet ne dėl to, kad silpnai parašytas, o dėl to, kad nutolo nuo socialistinio realizmo normų ir palietė opią, nors nepramanytą temą. Aišku, kad kritika jauną autorių pražudė. Jis arba nustos visai rašęs, arba rašys taip, kaip Mykolas Sluckis, pagal partijos pakištą temą: tokis rašymas lygus savižudybei.

Proza ir ar nebus pats sunkiausias rašymas bolševikinėje tvarkoje. Sunkiausia prisitaikyti, sunkiausia įtikti. Dėl to proza yra ir labiausiai nusususi.

Karo metu poezija iškilo pirmojon vieton. Iškilo ji ne dėl aukštesnės poetinės nuotaikos ir ne dėl poetinių talentų apstò, bet dėl grynai pašalinių priežaščių. Viena pagrindinių priežasčių tikrai bus buvusi popierio stoka. Galima įsitikinti, paėmus į rankas karo metu pasirodžiusius lietuvių kalba leidinius: mažos apimties, skurdžiai atspausta, bloga popierio rūšis. Antroji priežastis yra ta, kad bolševikai idėjinį (publicistinį, tendencinį) momentą literatūrai stato pirmon vieton, o formą paskutinėn. Tuo galima paaiškinti faktą, kad rašytojai, kurie eiliavimą jau seniai buvo užmetę (pvz. A. Venclova, Kostas Korsakas), šoko eiliuoti ir sudaryti rimtą konkurenciją prezidiumo pirmininkui Justui Paleckiui, alias Justui Palemonui. Korsakas vargu ar tiksliai bus pasielgęs, pokario metais grįždamas į literatūros mokslą, juoba, kad naujakritikų plejada, kuri jį jau visai baigia užgožti, atrodo, ne jojo išauklėta, o iš jojo būtų išėjęs visai neblogas bolševikinis eiliuotojas.

Iš Rusijos vyresnieji parsivežė visą poetų kartą, išsiauklėjusią "raudonosios armijos eilėse": Valeriją Valsiūnienę, Eduardą Mieželaitį, Vladą Mozūriūną, Vac. Reimerį, kurie, reikia pripažinti, išaugo ir šiandien jau duoda toną. Iš jų jų visų talentingiausias Eduardas Mieželaitis. Jame justi iki šių laikų labai žymi Bernardo Brazdžionio įtaka. Kiti taipsau ir net silpnesni.

Mieželaitis pagarsėjo feljetoninio pobūdžio poema, pavadinta "Broliška poema", apie trijų respublikų hidroelektrinės statybą Dukšte. Ei-

liavimas gana lengvas ir vietomis net grakštokas.

Į literatūrinę veiklą pirmaisiais pokario metais įsijungė nemaža nepartinių poetų su Mykolaičiu-Putinu, Vytautu Sirijos Gira ir net Petru Vaičiūnu. Tilvytis ne tik įsijungė, bet 1950 metais jam jau buvo suteiktas "liaudies poeto" vardas.

Poezijai bolševikai stato kiek kitokius reikalavimus negu prozai. Poezijai privalus meistriškumas, ji turi skambėti. Reikia pripažinti, kad kai kurie eiliuoti moka: eilės ritmingos, sakinys sklandus. Tiesa, ir talentai poezijoje gausesni. Kartos dažnesnės, gretos glaudesnės; nuo Jovaro ir Vaičiūno iki Justino Marcinkevičiaus, Algimanto Pabijūno (gimęs 1936 m.), einama per Tilvitį, Venclovą, Valsiūnienę, Matuzevičių, Mieželaitį, Antaną Jonyną, Mozūriūną, Reimerį, Algimantą Baltakį. Iš jaunesniųjų vieni stipresni, kiti silpnesni, bet sąlygose jie galėtų gerokai išaugti. Visas vargas tai tas idėjinis vienodumas. Kiekvienas nukrypimas plakamas ir gniaužiamas. Visai neseniai buvo kritikuojamas poetas Širvys už pesimistines ir supuvusias idėjas, kurių jis prisigaudęs Maskvos Lunačarskio vardo Literatūros institute...

Apskritai paėmus, poezija yra daugiausia pažengęs žanras. Ji turi gerų savybių. Ypač išbujojęs poemos žanras: jau minėta E. Mieželaičio "Broliška poema" ir prieš porą metų pasirodžiusi Justino Marcinkevičiaus poema iš studentų gyvenimo "Dvidešimtas pavasaris". Pastaroji sukėlė daug kontraversijų, bet galų gale buvo pripažinta idėjiškai gera. Joje jaučiama Kazio Binkio feljetonų įtaka.

Dramaturgija dabar bene labiausiai atsilikusi rašto rūšis. Pokario metais Balys Sruoga sukūrė du geru veikalu: "Apyaušrio dalia" ir "Pajūrio kurortas",bet tie dalykai buvo laikomi šešėlyje, tiktai paskutiniu metu kiek apie tai kalbama. Gal tai ir geriausi tenai sukurti scenos dalykai bet teatro savęsp nepatraukia. Ir teatre veikia bolševikinis dėsnis. Ne geros dramaturgijos bolševikiniam teatrui reikia, bet gerai pravestos komunistinės idėjos. Dėl to į dramaturgus prasiveržė Borisas Dauguvietis, parašęs pjesę "Naują vagą" ir pirmąją tarybinę komediją "Žaldokinę". Teatrui pjeses rašė ir Jonas Marcinkevičius: "Sugrįžimą" (1947) ir "Tėvynė šaukia" (1953). Geresnių pjesių yra parašęs Juozas Baltušis: "Gieda gaideliai" (1946) ir "Anksti rytelį" (1953). Baltušis turi gyvą liaudišką dialogą. "Gieda gaideliai" buvo statoma ir už Lietuvos ribų. Teatro neapleido ir Augustinas Gricius. Jo buvo pastatyta du dalykai: "Išvakarėse" ir "Karšta vasara". Jo tema daugiausia sukasi apie "buržuazinių laikų" juodinimą. Tai įprastas praeityje kiek susitepusių žmonių arkliukas, nes praeities juodinimas prilygsta dabarties pagyrimą ir išaugštinimą, net tada, kai apie tai pjesėje nė puse žodžio neprisimenama. Ir, žinoma, daug geriau, kai tai sako žmogus ne komunistas, tai būna "objektyviau". Paskutiniu laiku dramaturgijoje pradėjo gyviau reikštis Juozas Grušas. Jis sukūrė postalininiais laikais net du scenos veikalu; "Dūmus" ir istorinę tragediją "Herkų Mantą". Pastaroji turėjo didelį pasisekimą daugiau gal dėl pasitaikančių patrijotinių vietų replikose ir monologuose, o taip pat ir dėl kovos su įsibrovėliais epizoduose.

Bet tikrasis dramaturgas, atrodo, dar tik ateina. Tai jaunas komedijų rašytojas Kazys Saja (g. 1932). Jis savo karjerą pradėjo Klaipėdos teatre. Studijuodamas Klaidėdos mokytojų institute, jis parašė (1955) pirmą komediją "Lažybas". Greit po to pasipylė visa eilė jo komedijų: Vis per gerą širdį", "Silva studentauja" ir "Septynios ožkenos". Atrodo, kad jam fantazijos nestinga. Be to jis jaučia sceną, moka sudaryti situacijas. Jei kritika nenužudys — o pavojus yra, nes savo komedijose ima gana jautrias temas, — tai gali išaugti rimtas scenos talentas. Po vieną pjesę parašiusių, manau, galėtų atsirasti dar keletas, bet vargu ar tikslu juos čia minėti nes tai pripuolami žmonės.

Reikėtų tarti žodis ir apie vadinamąją liaudies saviveiklos dramaturgiją. Joje bene stipriausiai reiškiasi V. Miliūnas. Ir taip pat reikia paminėti, kad Lietuvoje jau yra sukurti net keli savi filmai: "Aušra and Nemuno" (scenarijus Baltušio), "Tiltas" (Dovydaičio), "Ignotas grįžta namo" (pagal Guzevičiaus romaną) ir dar vienas kitas trumpesnis dalykėlis.

Iki postalininių laikų apie literatūros mokslą beveik nėra kas kalbėti. Ribotasi vien straipsnių rinkiniais. To taip pat gal negalima būtų kitaip išaiškinti, kaip tiktai nurodymu "iš augščiau", suprantant tąjį "augščiau" Maskvoje, o ne Vilniuje. Tie straipsnių rinkiniai koncentruodavosi ties kuriuo nors vienu klausimu pvz.: "Knyga apie Petrą Cvirką" (1949), "Kolūkinė tematika lietuvių tarybinėje literatūroje" (1952), "Lietuvių kalbos ir kultūros klausimai J.V. Stalinoveikalų kalbos mokslo klausimais šviesoje" (1953) ir kiti. Prie to reikėtų pridėti kelis mokykloms skirtus literatūros istorijos konspektus, kurie taip pat yra buvę diskutuoti viešose konferencijose. Tuo būdu, palyginę šiuos laikus su Stalino "asmenybės kulto" laikais, matome nemažą skirtumą, J.V. Stalinas savo "veikaluose kalbos mokslo klausimais" visai nedviprasmiškai kalbėjo apie natūralų "atskirų tautų kalbos ir kultūros išnykimą".

Pirmuosius ledus yra pralaužęs Kostas Korsakas, išleisdamas monografiją apie A. Vienuolio romaną "Puodžiūnkiemį", pasirodžiusią dar 1953 metais, taigi reikia manyti, parašytą ar bent suplanuotą dar Stalinui gyvam esant.

Bet po to reikalai pradėjo taisytis. Jau 1954 metais pasirodė dvi jaunų literatūros istorikų monografijos: L. Gineičio studija "Kristijono Donelaičio poema METAI" ir V. Galinio "Petro Cvirkos apsakymai"; sekančiais metais J. Lebedžio "Simanas Stanevičius". Buvo išleistos Juškų dainos, Janonio ir Biliūno raštai su kritiniu aparatu. Ir galop pereitais metais pasirodė didelė ir gražiai paruošta (tiesa, su visai nepateisinamomis spragomis) "feodalinio periodo" lietuvių literatūros istorija su priderinta plačia chrestomatija. Pažymėtina ir tai, kad tie leidiniai aprūpinti rodyklėmis ir kitomis smulkmenomis, kurios jiems sudaro rimtą mokslinį įspūdį. Toje srityje yra padaryta didelė pažanga, ypač turint galvoje tą siaubą, kuris gobė visą kraštą "asmenybės kulto" laikais. Literatūros moksle, noromis nenoromis, pasireiškia tam tikra dozė patriotizmo, nes neišvengiamai kalbama apie mūsų kovą dėl savarankiškumo dalykus. Praeitį jie gali vienaip ar kitaip iškreipti, bet josios paneigti negali.

Šios trumpos pastabos, aišku, klausimo neišsemia ir vispusiškai neinformuoja apie dabartinę literatūrą okupuotoje Lietuvoje. Tam reikėtų išsamesnės studijos. Tektų paliesti gal daugiau ne bendrus o individualius atsitikimus, kuri ten sukelia ginčų ir gal net reikšmingesnių pasekų. Gal reikėtų paliesti ypatingą rašto rūšį, kuri ten vadinama feljetonu. Tai šmaikščiu ir aštriu tonu trumpai suminimi nusikaltimai ir kita, kas daugiau šviesos kartais duoda negu didesni literatūros žanriniai dalykai. Bet tai jau būtų atskira tema.

Bendra išvada tokia. Iki šiol tik poezijoje ir gal dramaturgijoje šiek tiek pažengta. Apčiuopiamesni laimėjimai literatūros moksle. Literatūros skurdimas priklauso ne nuo rašytojų ir ne nuo lietuviškų marijonečių, kuriems vietinio patriotizmo gal ir nestinga, o nuo Maskvos užmačių.

Jonas Aistis

KNYGOS ir ŽURNALAI

MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE

KUN. DR. J. VAIŠNOROS KNYGA APIE MARIJOS GARBINIMĄ LIETUVOJE

Štai turime stambų veikalą apie Marijos garbinimą Lietuvoje. Knygos gale pridėtoje bibliografijoje apie Mariją lietuvių kalba autorius mini 170 pozicijų. Tame sąraše nė iš tolo nerasime panašaus veikalo. Iki šiol teturėjome religinio ir pusiau istorinio turinio knygučių apie Marijos šventes, atskiras jos šventoves, gegužines pamaldas ir kt. Kun. dr. J. Vaišnoros knyga yra pirmoji, kurioje Marijos garbinimas Lietuvoje yra nagrinėjamas įvairiais atžvilgiais, paliečiant eilę iki šiol netirtų klausimų daug vietos užimtų išdėstyti knygos turiniui. Čia turime tenkintis trumpute apžvalga ir keliomis pastabomis.

Po įvadinio istorinio žvilgsnio apie Marijos garbinimą Lietuvoje plačiai išdėstytas jos garbinimas liturginiu būdu (jos šventės, mažosios Marijos valandos, Marijos mėn. Dar daugiau vietos skirta bendruomeniniam Marijos garbinimui (brolijos, Marijos vardo vienuolijos, procesijos ir maldingos kelionės, Lietuvos pasiaukojimas Marijai). Autorius toliau nagrinėja liaudies pamaldumą į Mariją, pradėdamas nuo jai skirtų maldų ir giesmių, ir baigdamas apie Mariją liaudies mene. Visa tai užima pusę knygos (9-213). Antrojoje dalyje per 190 psl. (217-407) yra aprašytos Marijos garbei pašvęstos vietos, išaiškinant jos vardo bažnyčių kilmę, duodant stebuklingų Marijos paveikslų istoriją ir atskiromis vyskupijomis aprašant Marijos šventoves Lietuvoje. Paskirstydamas diecezijomis, Kauno metropolijoje autorius davė 34 Marijos šventovių aprašymus. Pirmoje vietoje yra aprašytos Vilniaus arkivyskupijos 18 šventovių, priklausančių į Lietuvos plotą 1920 m. sienose (pvz., įtraukta Barūnai, Brėslauja, Vyšniavas). Suimdamas tiek daug Marijos garbinimo klausimų, šis veikalas savo enciklopediniu pobūdžiu didele dalimi gali būti laikomas Lietuvos plotui Marijanine enciklopedija, kokia, pvz., yra leidžiama vokiškos kultūros kraštams.

Šalia istorinių duomenų, kurių čia, palyginti, yra gausu abiejose dalyse, autorius kalba, kaip kompetentingas specialistas (teologas), gerai pažįstąs liturgiją Marijos, kurios garbei savo gyvenimą paskyrė. Nuo mažens gerai pažindamas mūsų kaimo patriarchalinių santykių religinius papročius, eilę Marijos kulto dalykų ir jos garbei skirtų švenčių autorius aprašė su pagaunančia šilima. Skaitydamas apie rožančiaus kalbėjimą, apie rarotas, Viešpaties Angelą (apie varpo skambinimą iščituoti Kudirkos ir Vaičaičio posmai), gali atkurti ir savo asmeniškų prisiminimų.

Bene vienas iš reikšmingesnių skyrių šioje knygoje yra apie giesmes. Lietuviškoji bažnytinė giesmė dar mažai tyrinėta. Autorius yra padaręs įdomių teigimų, kurie bus reikšmingi lietuvių bažnytinės giesmės tyrinėtojams. Gaila, kad Marija liaudies mene tėra, palyginti, gana trumpai apžvelgta (207-13). Skausmingoji Dievo Motina (su kalavijais širdyje) yra pagrindinis liaudies meno motyvas. Būtų buvę gera, jei čia autorius būtų turėjęs daugiau iliustracinės medžiagos (statulėlių, raižinių).

Linkėdami autoriui pasilikti ir toliau prie šitos rūšies darbo, paruošiant iš lietuvių tautos religinio gyvenimo ir jo istorijos naujų studijų probėgšmiais čia pažymėsime vieną kitą pastabą. Kiekvienas rašantysis žino, kas turi reikalo su gausiu bibliografiniu aparatu, kad prie kiekvienos ir rimtos studijos vis galima surasti pastabų, padaryti patikslinimų ir papildymų. Ypač tai galima pasakyti apie studijas, liečiančias lietuvių tautos praeitį, kai ten tiek daug dirvonų dar reikia naujai plėšti.

Autorius mini, kad 1413 m. Vytautas su Jogaila krikšto reikalais Žemaičiuose buvę dvi savaiti (10 p.). Iš tikrųjų tai buvo daugiau tik simboliškas poros dienų atvykimas, nes, išplaukę į Žemaičius per šv. Martyną (XI. 12), per šv. Elzbietą (XI.19) valdovai jau ilsėjosi Trakuose (Dlugošas III 159, Cod. epist. Vit. 271). Neaiški pasilieka skaitytojui Žemaičių sukilimo eiga. Jis teprasidėjo 1418 m. gegužės mėn. Jo priežastys, kaip ir pati eiga, yra plačiai išaiškinta pagal XIX amž. gale paskelbtus šaltinius (paties Vytauto laiškai), kurių dar nežinojo Valančius. Apskritai autorius per dažnai remiasi "Žemajtiu Wiskupiste" (1848) ten, kur per paskutinį šimtmetį yra paskelbta geros ir tikslesnės medžiagos. Žinoma, 'Žem. Wisk." mums yra virtusi brangiu šaltiniu daugeliu klausimų, ypač ten, kur apdairus Valančius naudojo šiandien nebeprieinamus originalus. Bet iš kitos pusės po 1848 m. Žem. istorijai rašyti yra atsiradę daug naujos medžiagos, paskelbtos lengvai prieinamuose ir kritiškai išleistuose rinkiniuose, kurių pagrindą sudaro Lietuvos Metrikos, Karaliaučiaus, Vatikano ir Lenkijos archyvai. Tad ir autorius eilėje cituojamų vietų galėjo pasivaduoti autentiškais leidiniais.

Labai sunku yra su bažnyčių steigimo datomis. Jau prof. A. Salys teisingai yra savo disertacijoje pastebėjęs (die Žemaitischen Mundarten, I.1930), kad pas Valančių bažnyčių atnaujinimai, ar dotacijos, — klebonams neįsigilinus į dokumentus — buvo palaikyta bažnyčių steigimo metais. O dr. J. Matusas, rankoje turėdamas žemaičių vyskupijos bažnyčių steigimo dokumentų nuorašų rinkinį (Babinovskio kodeksą), faktais parodė, kaip bažnytinis kalendorius (Elenchus), kuriuo plačiai kun. dr. J. Vaišnora remiasi, kaip bažnyčių steigimo datų šaltinis, yra žymiai nepatikimas (Senovė IV, 1938, 19 sač.). Daugeliu atvejų iš viso jau nebėra galimybės patikrinti, ką geri tėveliai, kaip Vaclovas (kapucinas) ir Friedrichas (jėzuitas) prieš pusšimtį apie Lietuvoje esančias Marijos šventoves yra pateikę. Daug ką ten reikėtų patikrinti ir patikslinti, bet tai tremtyje gali būti tik svajonė.

Pagrindinė, sakytume oficiali, Lietuvos šventovė XVII amž. buvo Trakai, su Vytauto įtaisytu Marijos paveikslu. Autorius yra plačiai atvaizdavęs tą stebuklingąją šventovę ir suminėjęs garsą apie eilę XVII amž. žinomų išgijimų. Trakų Dievo Motiną dažnai lankė procesijose vilniškiai, atvykdavo čia vyskupai, patys valdovai (1639 m. Vladislovas Vaza), nuncijai. Trakų paveikslas, pirmasis Lietuvoje, labai anksti buvo ir vainikuotas — 1718 (Čenstakavos Marija vainikuota 1717). Trakų paveikslas skaitėsi "seniausias ir stebuklais garsiausias" (282). Istoriškai yra tai teisingai atvaizduota, išvadas paremiant ne kokiais neaiškiais samprotavimais, bet vertais dėmesio šaltiniais. Kol dar nebuvo Aušros Vartų Dievo Motinos kulto, Trakų Dievo Motina buvo ilgai centrinė. O vistik autorius, priėjęs prie teisingų išvadų,

nei įvade, nei knygos pabaigoje Trakų šventovės nebeužsimena, nuo pat pradžios žymiausią reikšmę skirdamas Šiluvai (29, 408) ir iškeldamas jos reikšmę tautai, "kai buvo užėję religinių sutemų dienos".

Ne mano uždavinys yra čia nagrinėti Šiluvos apsireiškimo istoriją ano meto versmių šviesoje. Pagal ano meto šaltinius XVII amž. pirmavo Trakų Dievo Motinos kultas, ir apie Šiluvos Šv. Mariją nė iš tolo nėra tiek medžiagos. Pats Šiluvos paveikslas tebuvo karūnuotas 68 metams praėjus po Trakų Dievo Motinos karūnacijos (1786). Šiluvos apsireiškimą autorius paremia vėlybu užrašu, apie kurį išsitaria (348): "Seniausias ir patikimiausias dokumentas, rašytas greičiausia Šiluvos klebono Sveikausko tuoj po 1651 m. ..." Atrastas jis buvo keliolika metų prieš paveikslo vainikavimą, kai buvo griaunama senoji bažnyčia (apie 1770 m.). Būtų buvę svarbu, kad kritiškas autorius būtų davęs bent vieną antrą duomenį (iš teksto vidinės kritikos), leidžiančios daryti išvadą, kad anas dokumentas apie apsireiškimą yra rašytas XVII-jo amž. viduryje. Iš seno teksto susidaro įspūdis, kad užrašytojas, jeigu jis dokumentą ir surašė paskutiniojo Vazos laikais, jau nebesusivokė protestantizmo eigos istorijoje Lietuvoje. Todėl kalbėdami apie vėliau vis labiau garsėjančios Šiluvos šventovės istoriją, turime ją įstatyti į aiškiai žinomus bendruosius Lietuvos Bažnyčios istorijos rėmus.

Kiek autentiška medžiaga parodo, pati didžioji religinė krizė respublikoje praėjo dar prieš Zigmantui Augustui užmerkiant akis, kai į seimą ir senatą susirinkdavo tiek daug protestantų. Apie tai yra gausios ir įspūdingos medžiagos nuncijų reliacijose. Po Radvilos Juodojo mirties (1565) ir jo sūnaus Našlaitėlio grįžimo katalikybėn (1567), prasidėjęs didikų atvirtimas stipriai tęsėsi Stepono Batoro laikais (1576-86). XVII amž. pradžioje Lietuva jau buvo iš religinės krizės išėjusi. Nuostabiai daug Žemaičiuose — savo iki tol negirdėtu apaštalavimu — atliko per 33 metus Merkelis Giedraitis (jis mirė 1609). Šituos ir dar eilę kitų objektyvių duomenų reikia įderinti į Marijos šventovių aprašymus. Katalikybės restauracija Lietuvoje gavo didelį šuolį pirmyn nuo jėzuitų atvykimo. Tos restauracijos pagrindines priežastis, kaip jos prisistato iš versmių, esu nurodęs savo paskaitoje tarptautiniame istorikų kongrese Romoje 1955 m. (Laiškai Lietuv. 1955 Nr. 5, 11).

Autorius yra gana originalus, kur jis kalba kaip teologas (pvz., įdomiai ir pagrindinai išaiškintos mažosios Marijos valandos). Apie cechus reikėjo daugiau pasakyti. Pagrindinis cechų miestas Lietuvoje tebuvo Vilnius, kuriame buvo kartais iki 50 įvairių cechų. Jeigu dar pridėti Mohilevą ir Liet. Brastą, tai būtų beveik viskas, nes kitų miestų cechai menkai teišsivystė. Naudinga būtų buvę, kad autorius būtų žvelgęs į Vilniaus cechų statutus (Akty Vilenskoj Komisiji X). Iš jų būtų daugiau savo temai suradęs. Lygiai taip pat naudinga būtų buvę daugiau sunaudoti kritiškai išleistų Vilniaus vyskupijos kodeksų (1932-49). Nebuvo, žinoma, būtina, bet tikrai būtų buvusi graži puošmena šiai knygai, jeigu autorius dar nuo savęs būtų pasirausęs kiek Vatikano archyve laikuose, kurių dar, galima sakyti, niekas iš lietuvių sistemingai nežiūrėjo, būtent XVIII a. Būtų užtekę bent pažiūrėti kelių šventovių Marijos paveikslų vainikavimo dokumentų. Šalia vyskupų reliacijų, iš XVIII a., kada Marijos garbinimas labai išsiplėtė, naudinga turėti papildomos archyvinės medžiagos. Žinant vainikavimo datas ir po ranka turint katalogus, būtų buvę nesunku surasti paveikslų vainikavimą liečiančią medžiagą. Tuo atžvilgiu daug entuziazmo parodė kun. prof. St. Yla, kuris, vos pėdas sušilęs Romoje, tuoj lėkė į Vatikano archyvą, ir ten kaip tik aptiko Šiluvos paveikslo vainikavimo dokumentų. Kaip autoriaus tekstai rodo, jis ir be to turėjo užtenkamai medžiagos. Bet, kas jau kartą iš archyvų tamsos yra švieson išvilkta, yra didelis laimėjimas.

Metodiškai žiūrint, negalima sutikti su autoriaus citavimu, kai jis, iš kitų autorių bei šaltinių imdamas medžiagą, tenurodo tik patį anų autorių cituojamą šaltinį, visai nepaminėdamas autoriaus, iš kurio paėmė. Kai, pvz., cituojamos Lietuvoje esančios archivalijos, ar knygos ir šaltiniai, kurių pats autorius negalėjo rankoje turėti, ne vienam sunku bus orientuotis, iš kur tai paimta, jeigu norės patikrinti. Kartais tokius pacitavimus betikrinant, paaiškėja, jog pirmasis autorius yra nurodęs klaidingą pusl. (ar kokia korektūros klaida), kurią antrasis savo atsakomybe kartoja. Be to, jeigu kokis autorius ką nors iš nežinomos medžiagos išvilko, ar paskelbė, jis neša atsakomybę už tokią citatą, ar išvadą. Žodžiu, visa eilė priežasčių reikalauja, kad percituojant kokią medžiagą iš kitur, būtų nurodytas ir antrasis autorius. Tai skrupulatiškai daroma moksliniuose darbuose. Nors autorius apie savo darbą, turintį Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos leidinio Nr. 5 firmą, sako, kad jis "neturi pretenzijų būti mokslišku — istoriniu veikalu", tačiau šis darbas nėra kokia skubota ir paviršutiniška populiarizacija, o duoda daug nauja.

Prie rūpestingai sudarytų asmenvardžių ir vietovardžių rodyklių reikėjo duoti iliustracijų sąrašus ir, kur tik galima, pažymėti jų metriką, arba bent šaltinį— knygą, iš kurios paimta. Būtų buvę gera, jeigu autorius būtų davęs ir santrauką svetima kalba. Prel. Pr. Juras vėl parodė savo tradicinį mecenatinį užsimojimą, duodamas lėšas leidiniui, kuris, rodos, bus pats stambiausias savo apimtimi iš jo išleistųjų knygų.

J. Vaišnora, MIC: MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE. Lietuvių Kat. Mokslo Akademijos leidinys Nr. 5. Spaudė Fausto Failli. Tiražas 2500 egz. Lėšos Mons. Pr. Juro. 445 psl. (daug iliustracijų — nenumeruotos). Roma 1958. Kaina 5 dol.

Zenonas Ivinskis

MAŽOJI LIETUVA

Studia Lituanica I. MAŽOJI LIETUVA, New Yorkas, N.Y., 1958 m. Paruošta Lietuvos Vakarų Komisijos pastangomis ir parama. Leidžia Lietuvos Tyrimo Institutas — Lithuanian Research Institute, Inc., — 70 Fifth venue, New York, 11, N. Y. Spaudė Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė Bostone. Tiražas 1,500 egz., 327 psl. Kaina 5. dol.

Tai penkių mokslinių studijų apie Mažąją Lietuvą rinkinys. M. Gimbutienė pateikia Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalgą; J. Lingis nagrinėja arklą baltų srityse; J. Gimbutas aprašo lietuvių sodžiaus architektūrą Mažojoje Lietuvoje; J. Balys vaizduoja Mažosios Lietuvos tautosakos ir J. Žilevičius — Mažosios Lietuvos muzikos bruožus.

209 priedai (paveikslai, brėžiniai, žemėlapiai, gaidos, dainų tekstai) paryškina ir dokumentuoja kruopščiai ir sąžiningai paruoštas studijas. Be lietuviško jų teksto, randame santraukas anglų ir vokiečių kalbomis. Gausi bibliografija atskleidžia ne tik panaudotų mokslinių šaltinių apstumą, bet ir parodo atskirais smulkesniais klausimais besidominčiam skaitytojui, kur rasti daugiau medžiagos. Tiek lietuvių, tiek svetimų kalbų stilius sklandus. Techniškai sudėtingame veikale maža korektūros klaidų ir kitokių trūkumų.

Mažosios Lietuvos ir apskritai

Rytprūsių problemas čia nagrinėja atitinkamų sričių žinovai: archeologė, etnografas, architektas, folklorininkas ir muzikologas. Jie kompetentingai ir dokumentuotai atskleidžia įvairius Mažosios Lietuvos lietuviškumo aspektus, jos lietuviškos kultūros originalumą, laipsnį ir ribas.

M. Gimbutienė savo suglaustoje, bet vaizdžioje studijoje parodo, kaip Mažosios Lietuvos teritorijoje jau priešistoriniais laikais išsivystė originali ir savaiminga kultūra, išlikusi vienalytė ir nuo svetimų įtakų nepriklausoma, nuo akmens amžiaus (2000 m. prieš Kr.) per įvairius priešistorinius (žalvario ir geležies amžius) laikotarpius iki istorinių laikų. Nei burgundai trečiame amžiuje prieš Kr., nei gotai pirmame prūsų kaimynystėje, neįstengė paveikti tos kultūros baltiškojo charakterio, ar jo, kaip kai kurie vokiečiai mokslininkai teigia, sugermaninti. Dėka neišsenkančių gintaro versmių, jau nuo viduriniojo žalvario amžiaus (1300-10 m. prieš Kr.) Semboje ir Nemuno žemupyje išsivystė stipriausias ir savarankiausias baltų kultūros centras. Romos Imperijos gerovės amžiais Rytprūsiuose prasideda tikras kultūros pakilimo laikotarpis. Prūsai ir kuršiai per tris tūkstančius metų buvo gyvybingiausi baltiškosios kultūros kūrėjai, kol čia įsiveržė vokiečiai, sugriovė tą kultūrą ir išnaikino jos nešėjus. M. Gimbutienės studija, bevystydama pagrindinę baltiškosios kutūros senumo, originalumo ir tęstinumo per ilgus proistorės amžius tezę, atskleidžia daugybę smulkių faktų ir reiškinių, kurie reikšmingi ir kitoms mokslo sritims, nagrinėjančioms to paties krašto dar ir šiandien gyvus anos senos kultūros elementus. Apie Kristaus gimimą,pvz. atsiranda pirmos vietovardžių tyrinėtojui, geografui bei demografui įdomios istorinės žinios, kurios mini kai kuriuos Mažosios Lietuvos vietovardžius ir apytikriai nurodo senas gyvenamąsias vietas. Jau tarp trečiojo amžiaus prieš Kr. ir antrojo amžiaus po Kr. konstatuojamas kultūrinis susigrupavimas, atitinkąs sritis, kuriose gyveno tik vėliau žinomos atskiros prūsų gentys. Architektui bus įdomi urna iš trečiojo amžiaus prieš Kr., ant kurios yra namo piešinys, primenąs klėtį, aną reikšmingą šių dienų lietuviškos architektros Mažojoje Lietuvoje liudytoją. Tokių detalių studijoje apstu. Iš jų susideda mozaikinis priešistorinės Rytprūsių kultūros atskirų fazių ir vystymosi vaizdas.

Vadinamaisiais istoriniais laikais, ypatingai vokiečių įsibrovimu į Prūsus, tos kultūros pagrindai ima griūti. Vokiečiai, septynis šimtus metų Mažąją Lietuvą valdę politiškai, ją kolonizavę kolonistais iš Vakarų Europos ir planingai vokietinę gyventojus, ilgainiui pakeitė krašto kultūros vaizdą. Prūsų gentis išnyko. Kuršių genties baliko tik likučiai. Vieni lietuviai, dėka savo atsparumo bei nuolatinių ir nenutrūkstančių ryšių su tautos kamienu anapus Melno sutartimi nustatytos sienos, išliko gyvi. Jie vieni tęsė originaliąją baltiškąją kultūrą ir tapo jos atskirų elementų nešėjai. Nežiūrint septynių šimtų metų vokiečių valdymo bei vokiškos kultūros įtakos. Mažojoje Lietuvoje visą laiką gyvai reiškėsi kultūrinis antagonizmas tarp valdančiųjų vokiečių ir valdomųjų lietuvių. Ši vokiečių ir lietuvių kultūros lygiagretė buvo būdinga Rytprūsiams. Tuo kultūros dvilypumu Rytprūsiai išsiskyrė iš kitų Vokietijos sričių.

Ypatingai lietuviškoji tos kultūros dalis dėl savo originalumo ir senumo viliojo ne vieną mokslininką, ypač vokiečius. Ilgainiui susidarė nemažas mokslo medžiagos lobynas, įamžinąs seną baltų ir lietuvių kultūros palikimą.

Recenzuojamo veikalo kitos keturios studijos nagrinėja kaip tik kai kurias labai būdingas to palikimo sritis.

Architektūra, etnografija ir tautosaka bei muzika, be sporadiškai ir ne visada patikimai pirmųjų kronikininkų perteikiamųjų informacijų, neturi medžiagos, kuri siekia proistorės ar pirmuosius Mažosios Lietuvos istorinius laikus. Senosios baltų gentys rašto neturėjo. Istorijon jos įžengė ne taikiu ir medžiaginę bei dvasinę kultūrą tęsiančiu laikotarpiu, bet karingu ir ją kaip tik naikinančiu. Kraštan įsibrovę vokiečiai, kurie Vakarų Europos istorinin žinynan galėjo įrašydinti baltų kultūros medžiagą ir informacijas, tuo ne tik nesidomėjo, bet net siekė tą kultūrą sunaikinti ir jos vietoj pastatyti savąją.

Tačiau architektūros, etnografijos ir tautosakos turinys ir esmė, kaip matyti iš J. Gimbuto, J. Lingio, J. Balio ir J. Žilevičiaus studijų, neabejotinai rodo, kad Mažosios Lietuvos sodžius, jo žmonės ir jo dvasinis reiškimasis savo lietuvišku charakteriu ir savo originalumu yra senų seniausių, istorinių šaltinių nesiekiamų laikų tęsinys. Minėtose keturiose studijose, be to, atskleidžiami Mažąją ir Didžiąją Lietuvą jungiantieji kultūros ryšiai. Jie, savaime suprantama, simtmečių eigoje silpo ir dilo, bet niekad nenutrūko. Skirtinga politinė santvarka ir svetima įtaka Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros lietuviškumo neįstengė išnaikinti, o jį tik keitė ar kai kuriose srityse (pvz., muzikoje, kur išsilaikė senas archaiškumas) net konservavo. Ypatingai tokioj perdėm dvasinėj srityj, kaip tautosakoj, ir žmogaus sielos pasireiškimų formoje, kaip muzikoje, tebedvelkia gili senovė ir lietuviškas originalumas. Lietuvis skaitytojas, kuris bent kiek jautrus sielos kultūros reiškiniams, susidomėjęs skaitys J. Balio ir J. Žilevičiaus išvedžiojimus, kaip dainoje ir giesmėje lietuviškoji mažlietuvio siela stengėsi reikštis savaip ir originaliai ir kaip ji išliko gaji ir gyva per generacijų generacijas, nežiūrint "augštesnės" vokiškos kultūros. Skirtingos gyvenimo sąlygos keitė tik formą, bet nelietė lietuviškojo turinio. Ypač būdingos yra kai kurios dainos, kurių viena apie narsų kareivį šių dienų požvilgiu net pranašinga: "Kad visa prūsų žemė grius, visi karaliai kraujuos plus, broliai stovėkim, tikt nedrebėkim, su Dievu mes laimėsim..."

J. Gimbutas ir J. Lingis savo studijose nagrinėja daugiau "praktiškos" kultūros reiškinius; sodžiaus architektūrą ir arklą. J. Lingis, subtiliai ir smulkiai aprašydamas tokį "kasdieninį" padargą, kaip arklą, skaitytoją nuveda gana toli nuo Mažosios Lietuvos ribų ir problemų, bet pateikia vieną įdomų ir reikšmingą faktą, kuris dėl savo "revindikacinės" svarbos redaktorius ir leidėjus bus paskatinęs skelbti visą studiją: tas pats arklo tipas, kokį naudoja (ar naudojo?) Pietnemunės lietuvis Didžiojoje Lietuvoje, naudojamas toli Vakaruose, net už Karaliaučiaus. Nors studijos autorius to nesako, tačiau iš minėtų faktų peršasi išvada, kad tai yra seno ūkininkavimo papročių ir įrankių naudojimo likutis, kuris liudija politinių sienų nepaisantį žemdirbystės vienodumą šiapus ir anapus buvusios Vokietijos-Lietuvos sienos.

J. Gimbuto studijos medžiagos akivaizdumas leidžia aiškiau negu kitose studijose nušviesti Mažosios Lietuvos sodžiaus lietuviško charakterio originalumą, santykių su Didžiosios Lietuvos architektūra tamprumą ir net senąsias lietuvių gyvenamąsias ribas buvusių Rytprūsių teritorijoje. Mediniai trobesiai, išsilaikydami du šimtu metų ir ilgiau, yra ypatingai patvarūs krašto architektūros ir bendro etninio

charakterio senumo liudytojai. Šią gausią, daugiausia vokiečių mokslininkų suneštą, ir lietuviškos kultūros išsilaikymui įrodyti nepaprastai dėkingą medžiagą autorius vykusiai ir taikliai atskleidžia ir apipavidalina. Nežiūrint vokiečių atneštos technikos įtakos, Mažosios Lietuvos architektūros originalumas ir autochtoniškumas dar iki naujausių laikų išliko kaimo bei kiemo planavime, architektonikoje ir trobesių puošmenyse. Ir lietuviškos statybinės terminologijos gausumas parodo, kad Mažosios Lietuvos lietuvių architektūros menas yra savas ir originalus. Lietuviams būdingų atskirų trobesių, kaip klėties ir pirties, išlikimas svetimos vokiečių kultūros aplinkoje liudija ne tik lietuviškumo senumą, bet ir ryšių su Didžiąja Lietuva tamprumą. Studijos gale autorius smulkiai nagrinėja vokiečių mokslininkų suneštą architektūrinę medžiagą, kuria buvo bandoma — ypatingai pagal skirtingą trobesių išdėstymą kieme — nustatyti lietuvių gyvenamų ar gyventų sričių ribas. Jis prieina prie išvados, kad "lietuvių kultūrinė riba siekė toli į Vakarus nuo Lietuvos valstybės sienų". Šią gana bendrą išvadą paryškina ir sukonkretina studijoje paskelbti, vokiečių mokslininkų — ypatingai W. Pesslerio 1908 m. — sudarytieji žemėlapiai, kurie parodo, kad lietuviškojo sodžiaus architektūros riba stebėtinu būdu maždaug sutampa su vadinamąja Potsdamo linija, šiandien skiriančia rusų administruojamą šiaurinę Rytprūsių dalį nuo lenkų administruojamos pietinės dalies. Pagal J. Gimbuto studijos medžiagą ir išvadas visa vadinamoji Kaliningrado sritis yra sena lietuvių teritorija.

Visas penkias studijas jungia tas pats bendras objekto aspektas ir tas pats medžiagos atskleidimo tikslas. Tačiau studijų detalės nagrinėjamos pagal penkių atskirų mokslų reikalavimus. Tezės ir argumentai taip pat vystomi penkiems skirtingiems mokslams būdingu būdu. Ar archeologijos, etnografijos, architektūros, folkloro ir muzikologijos žinovai, kurie studijose taip įdomiai ir eilinį skaitytoją viliojančiai prabyla, patenkina savo mokslo sričių reikalavimus ir dėsnius iki smulkmenų, tai patikrinti jau būtų autorių kolegų dalykas. Reikia manyti, kad ypatingai vokiečių mokslininkų tarpe atsiras kritikų, kurie studijas ne tik atidžiai skaitys, bet ir dėl jų viešai pasisakys. Iš mūsų mokslininkų yra jau padaręs kritiškų pastabų A. Šapoka pernai "Tėviškės Žiburiuose", Nr. 45, 46.

Lietuvos Vakarų Studijų Komisija savo pratartyje sako, kad ji studijų skelbimu duoda autoriams progos "įsijungti į mokslines diskusijas apie Mažosios Lietuvos kraštą", tuo būdu kviesdama kitų tautybių mokslininkus prasitarti studijose nagrinėjamu Mažosios Lietuvos lietuviškumo aspektu.

Šiuo kvietimu veikalas išsiskiria iš tremtyje anksčiau išleistų kolektyvinių darbų, kurių objektas yra ta pati Mažoji Lietuva, būtent "Aidų" 18 Nr. (1948 m. rugsėjis), skirto Mažajai Lietuvai, ir tų pačių metų "Krivulės", Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisijos leidinio. Jei šie ankstyvesnieji leidiniai daugiau siekė Mažosios Lietuvos reikalą populiarinti pačių lietuvių tarpe, tai **MAŽOJI LIETUVA** sąmoningai ne tik kreipiasi į lietuvių visuomenę, bet ir į svetimtaučius. Apgailėti reikia, kad "lėšos teleido ištisas studijas skelbti tik lietuvių kalba", kaip sakoma pratartyje, o vokiečių bei anglų kalbomis duoti tik santraukas. Tačiau svetimtaučiai skaitytojai nėra visai nuskriausti, nes santraukos svetimomis kalbomis studijų esmę perduoda pakankamai aiškiai ir tiksliai. Be to, ypatingai vokiečiai mokslininkai turi pakankamai priemonų susipažinti ir su ištisais lietuviškais studijų tekstais.

MAŽOSIOS LIETUVOS pasirodymas įdomus ne tik tuo, kas studijose pasakoma, bet reikšmingas ypatingai ir tuo, kad šiuo metu lietuviai mokslininkai iškelia Mažosios Lietuvos krašto problemas ir jomis pasisako. Reikšmingas yra ne vien studijų turinys, bet ir pats jų pasirodymas. Veikalas tinkamai suprantamas tiktai tada, kai pažvelgiama į bendras mokslines ir politines nagrinėjamojo objekto aplinkybes. Lietuvos Vakarų Studijų Komisija, kaip matyti iš jos pratarties, suinteresuota pirmoje eilėje ne mokslu kaip tokiu; jos uždavinys politinio pobūdžio. Tad ir leidinio svoris bei svarba glūdi politiniame nagrinėjamo objekto kontekste.

Potsdamo konferencijoje 1945 metais Vokietijos nugalėtojai — Jungtinės Amerikos Valstybės, Didž. Britanija ir Sovietų Sąjunga — nutarė Rytprūsius atskirti nuo Vokietijos ir pavedė šiaurinę jų dalį laikinai administruoti rusams, o pietinę — lenkams. Rusai iš savo dalies žiauriausiu būdu išvarė krašto gyventojus, kolonizavo rusais ir prijungė prie Rusijos SSR, pavadindami savo grobį "Kaliningradskaja Oblast". Nelaukdami formalios taikos sutarties su Vokietija, kuria šiaurinių Rytprūsių likimas turės būti išspręstas galutinai, jie tą kraštą be jokio teisinio ar moralinio pagrindo pasisavino ir surusino. Jų žygis nėra pripažintas nei kitų Potsdamo nutarimų dalyvių, nei Vokietijos, senosios Rytprūsių suverenės. Juridiniu požiūriu Rytprūsių reikalas atviras, o politiniu — ginčijamas, kaip ir visa Sovietų Sąjungos Rytų ir Vidurio Europai primesta santvarka. Potsdamo konferencijos nutarimai, kurie iš pat pradžių buvo tik laikini, šaltojo karo eigoje visiškai prarado savo pagrindą. Visas Rytprūsių klausimas pasidarė daug atviresnis, negu kada nors ilgoje Rytprūsių politinėje istorijoje.

Nesunku numatyti, kad ateityje, kai dabartinė ant rusiškojo imperializmo ir kolonializmo pastatytoji santvarka Rytų Europoje grius arba kis, Rytprūsiai susilauks naujo politinio sutvarkymo. Jie taps tarptautinių ginčų ir derybų objektu. Taip pat nesunku numatyti, kad lietuviai — ne vien kaip vieninteliai senų krašto gyventoų palikuonys, bet ir kaip krašto amžini kaimynai — taps natūralūs ginčų ir derybų dalyviai. Jau dabar įvykius stebintiems galima suvokti, kaip būsimųjų ginčų ir derybų partneriai pamažu užima pozicijas ir ima ateities sprendimams ruoštis. Ne politinė galia ar teisiniai argumentai šiuo metu yra tezių ir argumentų šaltinis, o mokslas, pirmoj eilėj visos su praeitimi surištos jo šakos.

Vokiečiai yra pristeigę visą eilę mokslinių institucijų ir organizacijų Rytų Europos problemoms studijuoti ir, žinoma, savo interesams būsimoje santvarkoje įtvirtinti. Jie nesigaili pinigų, jų intelektualinių pajėgų apstu. Rytprūsių klausimais jų svarbiausias argumentas yra ten per šimtmečius sukurtas "deutsches Erbe".

Rusai savo politinių ir militarinių interesų padiktuotą buvimą Rytprūsiuose ima taip pat pateisinti ir paremti "mokslu": jie, girdi, esą baltiškųjų slavų" palikuonys, kurie tik "grįžtą į jiems priklausančias seniausiais laikais įgytas žemes". Lenkai, seni krašto kaimynai, taip pat laukia savo vietos prie derybų stalo.

Visi — vokiečiai, rusai, lenkai — iš mokslo semiasi medžiagos ir ją, atitinkamai suformulavę, jau dabar skelbia.

Šiame ginče iki šiol tik vieni lietuviai tylėjo. Betgi jie yra neabejotini jo partneriai. Jei kas iš mokslo, iš praeities ir iš bendros krašto

geografinės, ūkinės ir politinės padėties gali išvesti teisę ne tik dalyvauti diskusijose dėl krašto ateities politinio likimo, bet ir pateikti reikalavimų, tai pirmoj eilėj prie tokių priklauso lietuviai. Politiniams sprendimams laikas dar nepribrendęs. Bet jis bręsta.

B. M.

S. KAIRIO "LIETUVA BUDO" ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE

(Pabaiga)

Plačiai, visašališkai gvildomas pats socializmo partijos įsikūrimas ir jos programa, kuri priedu ištisai duodama. Kas ne kas, o mūsų socialistų programa yra kartojimas to meto Europos socializmo minčių bei premisų. Markso ir kitų teoretikų išdirbtoji naujo pasaulio, iškilsiančio iš dabartinės visuomeninės santvarkos griuvėsių vizija šmėkščiojo ir mūsų socializmo programos autoriams. Tai ypač matyti pirmuose trijuose dekliaratyviniuose skyriuose, kur kalbama apie ūkinę evoliuciją, vedančią į visuotinę proletarinę revoliuciją. Nebūtinai šis įvadinis programos turinys reiškė jų autorių "susiorientavimą į Vakarus", kaip S. Kairys (275 p.) teigia. Mat, bendros marksistinio socializmo, nepaisant jo srovinio susiskirstymo, idėjos buvo prigijusios ir jos buvo savos ne tik Vakarų, bet ir Rusijos socialistams. Atrodo, mūsų autorius bus tendencingas pagal dabartines sąlygas, kai jis neigte neigia by kokią rusiškojo socializmo įtaką lietuviams. Juos, ėjusius mokslus rusiškose mokyklose ir gyvenusius rusų tarpe, pats visuotinis europinis socializmas ne be rusiškos tarpininkystės bus veikęs. Juo labiau, kad Vilnius rusiškojo socializmo sąjūdy bus buvęs ne paskutinėj vietoj. Štai čia išėjo iš spaudos (vietinio žydų socialistų ratelio pastangomis) garsaus rusų socialisto Martovo (Cederbaum) raštas "Ob agitacii", visuotinai pripažintas socialistinės propagandos vadovu. Pagaliau, butų nenuoseklu teigti vakarietiškojo socializmo įtaką lietuviams ir ignoruoti rytietiškąją. Juk visas liaudiškasis rusų sąjūdis 19 a. plėtojosi artimame kontakte su Vakarais, kaip gražiai įrodinėja italų mokslininkas Fr. Venturi, autorius puikaus veikalo: Il populismo russo (Milanas, 1952).

Iš visuotinės europinio socializmo doktrinos, o ne iš specifiškų Lietuvos sąlygų ar kokių istorinių reminiscencijų išplaukė ir garsusis programos punktas: "Savistovi, demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liuosos federacijos" (275 p.). Jau minėtas "Varpo" recenzentas visai teisingai pastebėjo, jog čia kalbama ne apie savarankišką Lietuvos respubliką, bet apie Lietuvos, Lenkijos ir kitų kraštų federaciją. Atrodo, federacija magėjo mūsų socialistams ir jie ją pakartotinai linksniavo iki 1905 m. O šią federacijos mintį jie bus paėmę iš 19 a. demokratinių- socialistinių doktrinų, kartojamų tiek Rytuose. tiek Vakaruose. Tautų išsilaisvinimas, jųjų federacija (ar konfederacija) buvo populiarus šūkis 19 a. demokratinėse srovėse. Jis buvo ginklas prieš 19 a. pirmos pusės vad. Šventos Sąjungos gintą legitimizmą ir akstinas tautinėms revoliucijoms. Tautinių revoliucijų apaštalams vaidenosi būsima Europos tautų, susietų federaciniais ryšiais, bendruomenė. Didžiausias josios propagandininkas buvo italas G. Mazzini (1805-72), su savo ugninga propaganda garsėjęs ne tik Europoj, bet ir už jos ribų. Jis, matyt, bus imponavęs ir mūsų kultūrininkams, kad jojo veikalas "Žmogaus pareigos" pasirodė (berods, Amerikoj) ir lietuvių kalba.

Mazzini pradėjo veikti savo šalies laisvės kovotojų karbonarų eilėse ir vėliau kovą išplėtė europiniu mastu. Jis įkūrė Jaunąją Italiją (1830). Josios pavyzdžiu radosi Jaunoji Lenkija, Jaunoji Vokietija ir net Jaunoji Rusija (1862). Iš Mazzini svajonių apie būsimą Europos tautinių respublikų federaciją kilo ir Šveicarijoj įkurta Jaunoji Europa (1834). Josios programoj pasakyta: "Pagal Dievo įstatymą, Dievo duotą žmonijai, visos tautos yra laisvos — yra seserys ir lygios" (Ig. Silone, Mazzini, 1939, 120 p.). Jos "turi būti suburtos į respublikinę konfederaciją, valdomą ir rikiuojamą bendros principų deklaracijos ir bendro pakto (t.p. 121 p.). Tiesa, Mazzini nebuvo socialistas, nes jo idealistinei-religinei dvasiai buvo atstumiantis materializmas ir visos socialistinės buities grindimas vien ekonomiškais motyvais. Tačiau socialistų skelbiama laisvės mintis ir išlaisvinimas žemesniųjų, išnaudojamų sluogsnių atitiko ir Mazzini siekimus. Tad Mazzini bendradarbiavo su socialistais ir jo atstovai dalyvavo pirmo internacionalo įkūrime (1864). Bet netrukus socialistų vadai Marksas ir Bakuninas išstūmė mazzinininkus iš internacionalo.

Mazzini religinio idealizmo vardu skelbtas laisvųjų tautų federacijos šūkis atitiko ir socialistinį (komunistinį) internacionalą. Socialistai ir turėjo išdirbę dogmą, ypač pabrėžtą K. Markso komunistų manifeste, kad proletariato išsilaisvinimas tegali įvykti tarptautiniu mastu: sukylant visų šalių darbo žmonėms prieš savus išnaudotojus — kapitalistus. Šią mintį kartojo ir mūsų socialdemokratiškos programos autoriai: "Idant gi įvesti socialistinį surėdymą neatbūtinai reikalinga turėti plačią politišką liuosybę ir sandarbystę visų šalių, nes socialistinis surėdymas negali būti įvestas skyrium kiekvienoj šaly" (391). Iš galimos vien tarptautinės revoliucijos sekė būtina išvada — tautų federacija, proletariškas internacionalas. Federacijos mintį, matyt, puoselėjo ir įvairaus plauko rusų socialistai. Pavyzdžiui pacituosim kad ir jų socialistų revoliucionierių programos ištrauką (1880): Rusų valstybė, pareinamai nuo tautinio pobūdžio ir padėties, kurioj ji tėra, bus padalyta į sritis (oblasti), autonomiškas savo vidaus reikaluose ir sujungtas bendroj rusiškoj federacijoj. Autonominė administracija tvarkys vidaus reikalus, federalinė valdžia — bendruosius valstybės dalykus. "Tautos, jėga prijungtos prie Rusų valstybės, bus laisvos palikti federaciją ar joj pasilikti" (cit. iš Venturi, Il populismo russo II. 1133).

Tad mūsų socialistų programos autoriams pirmoj eilėj rūpėjo ne tiek Lietuvos by koks savarankiškumas, kiek tautų federacija, paimta tada iš visuotinai prigijusio europinio socializmo mokslo. Be reikalo K. Grinius savo "Atsiminimuose" kalba — pasekęs mūsuose nuo seniau paskleista nuomone — apie "Lietuvos nepriklausomybės paragrafą socialistų programoj". Perdaug garbės skiria mūsų socializmo pionieriams ir S. Kairys, kai jis suponuoja, jog "nepriklausomybės mintį žadino juose ...istorinė Lietuvos praeitis" (280 p.). Iš tikrųjų, veltui visoj mūsiškių socialistų programoj ieškotumėm kokių specifiškų lietuviškų reikalų pabojimo: čia jų nėra. Tad neturi pagrindo ir tikėjimas, jog jiems nepriklausomybės mintį būtų žadinusi Lietuvos praeitis. Šiuo atveju reikšmingas yra ir vieno programos autorių, būtent, Moravskio, prisipažinimas, kad "ypač populiarus buvo Šveicarijos federalinės respublikos pavyzdys, kur taikingai sugyveno trys ir net keturios tautos" (280 p.). Šveicarijai skyrė ypatingą dėmesį ir G. Mazzini savo Jaunosios Europos svajose (I. Silone, T. p. 71). Ji, matyt, švietė pavyzdžiu ir mū-

sų politikuojančiai studentijai, kaip rodytų S. Kairio prisipažinimas, jog Petrapilio studentų lietuvių ratelis jam pavedė paruošti referatą apie kalbų lygybę Šveicarų respublikoj (312 p.). Šveicarija su savo demokratinėmis laisvėmis ir politiška tolerancija buvo priebėga visų šalių emigrantams revoliucionieriams ir derėjo pavyzdžiu įvairaus plauko socialistams jų ateities vizijose.

Mįslingas yra paskutinis programos paragrafas: "Klausimas Rusiškos konstitucijos" (394 p.). Prof. S. Kairys, pacitavęs vien antrą programos pastraipą, kategoriškai kalba: "Vadinasi sieks visiško nuo Rusijos atsiskyrimo" (276) p.). Iš tikrųjų atsiskyrimas nuo Rusijos pareikštas jau pirmame pagrindiniame paragrafe, kur kalbama apie Lietuvos ir gretimų kraštų federaciją. Jo kartojimas nebūtų reikalingas. Šis baigiamasis paragrafas greičiáusia bus prikergtas pabrėžti solidarumui su Rusijos laisvės siekiančiomis partijomis, pirmoj eilėj su socialistinėmis. Tai matyti iš pirmos paragrafo pastraipos, kur lietuviškieji socialdemokratai sakosi solidarizuoją su socialistiškomis Rusijos organizacijomis. O solidarizuoja jie todėl, kad "kova už savistovę, federališką respubliką yra lygi kovai Rusijos proletariato už kuoneplačiausią političką laisvę ir kad suardymo Rusiškos viešpatystės reikalauja laisvas lavinimasis (sic!) darbininkų luomos visų šalių". Atrodo, mūsų socialistams vaidenosi Lietuvos su gretimais kraštais federacija tik ant Rusijos autokratijos griuvėsių ir ryšium su ant jų iškilsiančia socialistine respublika. Bet kam čia pat mesta užuomina apie rusišką konstituciją? Lyg ji socialistams būtų rūpėjusi, nors Rusija jos ir neturėjo. Galima tik suponuoti — be tvirtų įrodymų — kad mūsų socialdemokratai čia turėjo prieš akis tada (maždaug nuo 80 metų) prasidėjusį liberalinį konstitucinį sąjūdį (iš kurio kairiojo sparno vėliau susidarė kadetai), siekusį pašalinti carizmą ir duoti kraštui konstituciją. Konstituciniai (kairieji) liberalai pradžioj suartėjo su 2 revoliucinėmis socialistinėmis partijomis ir sudarė bendrą frontą: Išlaisvinimo uniją (G. W. Treadgold, Lenin and His Rivals, 1955, 58 p.). "Visos partijos siekė betarpiškai demokratinės santvarkos; dvi pirmosios (socialistinės) — socializmo vėliau" (Treadgold, T.p.). Taikydamiesi prie rusiškųjų socialistų ir mūsiškiai savo programoj porino, jog jie "ir po įgijimui konstitucijos kovos toliau už savo platesnį siekį". O tas jų platesnis siekis — ne atsiskyrimas nuo Rusijos, kaip mano S. Kairys, bet grynai doktrinieriškas: socializmo įgyvendinimas.

Šiame paskutiniame paragrafe mūsų socialistams ir nereikėjo kalbėti apie atsiskyrimą nuo Rusijos, nes jau pirmame apie tai, nors ir netiesiog, pasakyta. Galimas daiktas kad juos, formulavusius nepriklausomos nuo Rusijos federacijos koncepciją, veikė tiek D. Lietuvos Kunigaikštijos prisiminimas, tiek rusų socialistų programos. Jos, kaip rodo socialrevoliucionierių programos duotas pavyzdys, leido atsiskirti nuo Rusijos aneksuotoms tautoms. Lietuva, turint galvoj D. K-tijos likimą, prie šiųjų priklausė. Kadangi panašią praeitį turėjo ir jos aplinkinės tautos, tai jos ir tiko būsimai socialistinei federacijai.

Aptaręs plačiai partijos įsikūrimą ir jos programą, autorius dėsto josios veiklą iki 1905 m. Dėstymas nuoširdus, gyvas, dvelkiąs autoriaus asmeniškais pergyvenimais ir patyrimais. Aiškiai matyti autorių dalyvavus visoj veikloj ir dar pirmose eilėse. Ypač nuoširdžiai ir ne be entuziazmo aprašoma pirmoji socialistinio jaunimo konferencija V. Sirutavičiaus tėviškėj ir josios priimtos rezoliucijos. Iš viso pagal S. Kairio dėstymą išeina, kad socialdemokratų partija dėjosi vienintele kovotoja dėl laisvos ir demokratiškos Lietuvos ir gan smarkiai pasisakydavo prieš "klerikalinę" ir demokratinę srovę. Ekskliuzivizmas, būdingas kiekvienai religijai, išeina akštēn r šioj partinėj kovoj bei veikloj. Smulkiai aptariama partijos spauda, atsišaukimai, išskaičiuojamos krašte pasklidusios kuopelės ir suminima visa eilė vėliau Lietuvos valstybėj pasižymėjusių asmenybių, dirbusių socialdemokratų eilėse. Ypač iškeliamas partijos vaidmuo 1905 m. revoliucijoj. Gal kiek net perdėtai visur akcentuojami partijos siekiami tautiniai tikslai.

Čia pareikštos kritiškos pastabos neturėtų menkinti prof. S. Kairio knygos vertės. Ji pirmąja, atsiminimų, dalimi palieka vertingu memuariniu kūriniu, o likusiose dalyse — svaria mūsų visuomeninės padėties 19-20 a. sąvartose studija. Nors ši jau istorinio pobūdžio studija, ne istoriko atlikta, daug kur neišlaiko kritikos, tačiau autentiškų faktų gausumas lyg kompensuoja išvidinius nepriteklius. Jo lietuviškojo socializmo istorija, kad ir per siaurai paimta, tėra brangintina dėl pirmumo ir paduodamų faktų autentiškumo.

Išvada: "Lietuva budo" kūriniui priklauso išskirtinė vieta mūsų memuarinėj literatūroj.

J. Jakštas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

KARALIAUS VAINIKAS. Legendos ir padavimai. Rinkinį sudarė **Juozas Sodaitis.** Iliustravo **Ada Korsakaitė.** Išleido Gabija. 1958 m. 111 p. Kaina 2 dol.

Albinas Baranauskas: KALVOS IR LANKOS. Tolimo Suvalkijos kampelio žmonės ir gamta. Išleido knygynas "Spauda", spaudė Immaculata Press Putname, 156 p., 1959 m.

Kipras Bielinis: DIENOJANT, spaudos draudimo laikų atsiminimai.

Šio leidinio prieduose skaitytojas ras įdomių žinių, kaip prieš 100 metų kai kurie Kauno gubernijos dvarininkai patys naikino savo dvaruose baudžiavą, pereidami į samdomą darbą; kaip nustatinėjo jiems atlyginimą ir kt. Iš kito priedo — "Maskolių darbai Kražiuose" — patirsite, kaip kražiečiai grūmėsi su kazokais ir kaip jie buvo teisiami Vilniaus mieste. Knygoje yra daug ir kitų dokumentų.

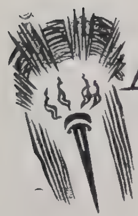
Knygą išleido Amerikos Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos (LSS) Literatūros Fondas. Leidinys (464 psl.) įrištas į kietus viršelius. Jo kaina $6.00.

Kur nėra knygynų ir knygų platintojų, leidinį galima užsisakyti paštu šiuo adresu:
K. Bielinis
70 Fifth Ave., 9th Floor
New York 11, N. Y.

• Akademinis Skautų Sąjūdis, mėgindamas prisidėti prie lietuvių literatūros puoselėjimo, 1958 metų rugsėjo mėnesį paskelbė **Jaunimo Literatūros Konkursą.** Svarbiausia, konkursas stengiasi paskatinti jaunuosius mūsų tautos literatus, ribodamas amžių iki 30 metų. Be to, dalyviais gali būti visi lietuviai, nežiūrint ideologinių pažiūrų (išskyrus komunistines).

Skiriamos dvi premijos: $150 už geriausią grožinės prozos kūrinį ir $150 už geriausią poezijos kūrinį. Pagrindiniu reikalavimu yra aukštas meninis lygis. Temų pasirinkimas yra laisvas.

Konkurso terminas yra 1959 m. balandžio mėn. 30 d. Jury komisiją sudaro: M. Katiliškis, A. Landsbergis, H. Radauskas ir R. Šilbajoris. Raštus siųsti ar konkurso taisyklių reikalais rašyti: R. Šilbajoris, 108 East College Street, Oberlin, Ohio.

MOKSLAS

IŠ LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLŲ AKADEMIJOS DARBŲ

Lietuvių Katalikų Akademija, atkurta tremtyje 1955 metais, nepaisydama nepalankių sąlygų, intensyvina savo veiklą. Organizacinis tvarkymas užtruko metus laiko. 1956 kovo mėn. išrinkta centro valdyba (pirm vysk. V. Padolskis, vicepirm. dr. Z. Ivinskis ir kun. dr. J. Vaišnora, sekr. kun. dr. A. Liuima ir ižd. prel. L. Tulaba) ėmėsi sušaukti IV-ąjį LM Akademijos narių mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą. Tris pirmuosius suvažiavimus akademija buvo sušaukusi Lietuvoje 1933, 1936 ir 1939 metais.

Šis valdybos užsimojimas, pareikalavęs daug pastangų ir darbo, buvo įvykdytas. 1957 spalio mėn. 2-4 dienomis Romon suvažiavo gražus skaičius LKM Akademijos narių. Programoje — 8 paskaitos iš įvairių mokslo šakų. Šiuo suvažiavimu akademija įrodė sugebanti pateisinti savo egzistenciją ir tremtyje.

1958 metais valdyba padarė kelis posėdžius, kuriuose buvo svarstyti akademijos reikalai. Nutarta išleisti "Suvažiavimo Darbų" IV-tąjį tomą. Jį suredaguoti pavesta kun. A. Liuimai.

Akademijos pirm. vysk. V. Padolskis vasarą (gegužės - rugsėjo mėn.) būdamas J. A. Valstybėse ir lankydamas lietuvių kolonijas, panaudojo progas supažindinti ten sutiktus liet. kat. mokslininkus ir mokslo mėgėjus su akademijos problemomis ir darbo planais.

Akademija tęsia darbus tose srityse, kuriose Lietuvoje buvo išvariusi savo vagą. Ji pradėjo jau mokslinių knygų leidimą. Pirmasis LKM Akademijos leidinys tremtyje (Lietuvoje išleido 4), pasirodęs 1958 m. lapkričio mėn., yra kun. dr. J. Vaišnoros stambi (445 p.) knyga: "Marijos Garbinimas Lietuvoje". Lėšas knygai išleisti davė LKMA narys, didelis lietuviškosios knygos mecenatas prel. Pr. Juras. Artimesniu laiku pasirodys: "Suvažiavimo Darbai" IV tomas ir dr. Z. Ivinskio veikalas "Vyskupas Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva".

Nepriklausomybės laikais akademija rūpinosi kelti tautos mokslinį lygį, ruošdama mokslinio pobūdžio kursus ir atskiras paskaitas. Tremtyje atkurta, ji stengiasi taip pat neapleisti šio veiklos baro. 1958 m. lapkričio mėn. 30 d. akademija surengė popiežiškame Grigaliaus universitete Romoje viešą mokslinę paskaitą tema "Vladimiro Solovjovo minties kelias į Vakarus". Jos skaityti buvo pakviestas iš Šveicarijos Bazelio dr. Juozas Eretas, buvęs Lietuvoje Akademijos vicepirmininkas, jos suvažiavimų rengėjas ir "Suvažiavimo Darbų" redaktorius. Paskaitos klausyti susirinko nemažas skaičius profesorių, studentų ir beveik visa Romos lietuvių kolonija. Dalyvių tarpe buvo garbingų ir žymių asmenybių: kardinolas Pizzardo, universiteto rektorius O. Munoz Vega, Rytų Instituto rektorius prof. A. Raes, Rusų Instituto rektorius F. Horaček, S.J. ir kiti. Akademijos pirm. vysk. V. Padolskis įžangos žodyje trumpai supažindino auditoriją su LKMA ir pristatė prof. dr. J. Eretą.

Pradžioje prof. J. Eretas taikliai apibūdino moderniąją rusų filosofiją, pastebėdamas, kad tai nėra paskutinis žodis toj srityj. Kada rusas filosofas galės laisvai reikšti savo mintis, nėra abejonės, kad jis prieis prie kitokių sprendimų. Paradoksiškai skamba, bet galima tai tvirtinti, kad rusų ateities galvojimo reikia ieškoti praeityje.

Davęs svarbesnių Vl. Solovjovo biografinių duomenų, profesorius toliau atskleidė jo minčių pasaulį, subrandintą besiklausant "dykumų balso" Egipte, sukilnintą ir sudinamintą konversijos į katalikybę. Solovjovas jautėsi pašauktas istorinei misijai — nešti Kristaus doktriną rusų inteligentijai, taip labai blaškomai to meto ardančių laiko srovių. Jis tapo naujojo idealizmo nešėju — "rusiškuoju Platonu". Jo veikalai, kuriuose pinasi filosofinės gilios mintys su poetiškais vaizdais, spindi grožiu ir dvelkia gyvybe.

Netruko garsas apie Solovjevą prasiveržti pro Rusijos sienas ir nuaidėti Vakarų pasaulyje. Vienas jo veikalas, "Rusija ir Bažnyčia", buvo atspausdintas prancūziškai Paryžiuje. Po mirties jo mokiniai: Bulgakovas, Berdiajevas, Ivanovas ir kiti komentavo ir platino savo mokytojo filosofinį palikimą. Vėliau, jų tėvynėje įsigalėjus komunizmui, buvo sutrukdyta skleisti Solovjovo mintis. Tuo tarpu Vakaruose Solovjovo veikalai ir jo idėjos įgijo vis didesnį populiarumą.

Ilgiau prof. J. Eretas sustojo prie lietuvių įnašo solovjovinės filosofijos pažinimui. Čia jis iškėlė ypač prof. St. Šalkauskį, apie kurį Romos universitetų auditorijose iki tol`gal nebuvo kalbėta. Šalkauskis nusipelnė būti pavadintas "Baltų Solovjovu". Susidomėjimas solovjovine filosofija ir veikalais buvo labai gyvas V. D. Universitete Kaune. Vadovaujant prof. St. Šalkauskiui ir Vl. Šilkarskiui buvęs sudarytas intelektualų ratelis, pasiėmęs uždavinį pagrindinai ištyrinėti Solovjovo veikalus. Prof. Vl. Šilkarskiui ir dabar Vokietijoje patikėta paruošti pilną Solovjovo veikalų laidą.

Po paskaitos prof. J. Eretas dar porą dienų buvo pasilikęs Romoje. Jam dalyvaujant, centro valdyba padarė posėdį, kuriame svarstyta akademijos ateities planai ir darbai. Tarp jų pirmoj eilėj šie: 1960 ar 1961 m.m. sušaukti Amerikoje suvažiavimą, nustatyti ir paruošti jo programą, paspartinti ir palengvinti akademijos leidinių išspausdinimą ir suburti daugiau naujų akademijos narių.

Kun. R. Krasauskas

NEĮTIKĖTINI DALYKAI APIE VASARĮ, ŠARŪNĄ IR RŪTĄ

Kas nėra skaitęs "Altorių šešėly" su jo vyriausiu veikėju Vasariu. Ir aklam aišku, tai išgalvotas vardas. Turbūt, tuo labiausiai buvo ir yra įsitikinęs pats romano autorius, kadangi jis pats tą vardą išgalvojo.

Bet... Iš tikrųjų, neįtikėtinas, nuostabus, beveik jau su burtais sumišęs dalykas... Pasirodo, 1596 m. Plikiškių sodžiuje (kuris priklausė Pelyšių dvaro, prie Pelyšės upelio) Ukmergės apsk-yje gyveno Petrelis Pavasaris. Dvaro inventoriaus slaviš-

ka kalba turi žodis į žodį: "Petrelj Pavaseris... Pelišy... nad rekoju Pelyšeju" (Akty Izdavaemye Vilenskoju Archeografičesk. Komisieju, tomas 32, p. 186). Žinoma, nuo Pavasario iki Vasario mažiau negu gaidžio žingsnis.

Nemažiau, jei ne daugiau, mes žinome apie Krėvės Šarūną. To paties vardo veikale jis figūruoja, kaip praeities veikėjas, na, kunigaikštis. Kadangi visas veikalas apmestas realinėje praeities aplinkumoje ir knibždėte knibžda tautosakiniais elementais, tad Šarūnas savaime (ir, atrodo, Krėvės mintimi) įsiteigia, kaip istoriškai-tautosakinė asmenybė. Jis sulaukė visiškai priešingo, nei Vasaris, likimo. Kai kurie lietuvių tautosakos specialistai pareiškė, girdi, lietuvių tautosakoje Šarūno iš viso nėra. Po tokio sprendimo susidaro įspūdis, kad Šarūnas neturi jokio realaus pagrindo po kojų, vadinasi yra rašytojo vaizduotės gryniausias padaras.

Tuo tarpu Liet. Mokslo Akademijos Vilniaus archyve čia rašantis yra 1941 m. radęs duomenų iš XVI amž. apie vieną "Sarune". Tuo be galo susidomėjo patsai Krėvė. Taigi bent Šarūno vardas yra dokumentų paliudytas, vadinasi, grynai lietuviškas.

Bet blogiausias likimas ištiko mūsų žaliąją rūtą. Vienas mūsų tautosakos mokslininkas be niekur nieko paskelbė, girdi, rūta Lietuvoje atsiradusi "prieš kokius tris šimtus metų" ("Žiburiuose", 1948 m.). Išeitų, apie 17-to amž. vidurį, taigi, palyginti, vėlai. Tuo tarpu mūsų rūta dokumentaliai paliudyta jau 16-tame. 1563 m. Rokiškio bažnyčios ir klebonijos inventoriuje parašyta, kad darže, be šiaip daržovių, "pasėta ir pasodinta" — rūtų ir meirūnų (ruthą, mayoranem) (K. Jablonskis, Istorijos Archyvas, t. I, Kaunas 1934, skiltis 678).

Vadinasi, 16-to amž. viduryje rūta Lietuvoje parašyta ant popierio. Bet pagal istoriškai — kultūrinės plėtotės dėsnius ji turėjo čia būti sėjama auginama kokį šimtą metų anksčiau. Kultūra bei civilizacija spinduliuoja iš tam tikrų centrų — miestų. Už Lietuvos sienų arčiausia buvo Visby Gotlando saloje (į šiaurės vakarus nuo Palangos), Tornas ant Vyslos Mozūrijoje, Ryga ir (iki 15 a. mažesniame laipsnyje) Prūsijos didieji miestai. Į Lietuvos provinciją kultūrinis spinduliavimas ėjo iš Kauno ir Vilniaus. Rūta, turbūt, susijusi su vienuolijomis, o šių pradžia pas mus yra 14-to amž. pirmoje dalyje. Taigi, tos gėlės paplitimą Lietuvoje mes keltumėm į 15-tą šimtmetį. Juoba, kad bendrai patikimas kultūrinis metraštininkas Dlugošas, kuris patsai gyveno 15-me šimtm. ir ne vieną kartą buvo Lietuvoje, savo Historiae Polonicae rašo, girdi, tame krašte "daržovių ir gėlių vartojimas yra paprastas dalykas" (olera et flores de quibus usus communis habebatur, 1412-1412 m.) (Przezdzieckio Leid. IV, 150).

Taigi, Lietuvoje rūta jau buvo prieš 500 metų. Ilgainiui ji taip prigijo, jog buvo ir, tur būt, yra auginama kiekviename darželyje. Merginos, eidamos į bažnyčią, jomis apsikaišydavo galvą, o moterys dėdavos į maldaknygę drauge su kitomis gėlėmis. Rūtų prikaišytos mūsų liaudies dainos. Tų gėlių lietuvaitės atsivežė net čia į Ameriką. Ir šiandien rūtos žaliuoja Waterburyje, Brooklyne ir kitur prie lietuvių namų.

Tiesiog koktu, jei kai kurie mūsų tautosakininkai (ir šiaip vienas kitas) pradėjo į rūtas šnairuoti, girdi, kitos tautos šaiposi iš to augalo, mat, jis susijęs su abortu. Bet iš dainos, kaip liaudis sako, žodžio neišmesi. Dar daugiau, kas lietuvių per amžius sukurta, yra ir turi būti brangu. Kas tauta, turi skirtingus, brangintinus dalykus ir simbolius.

Kokia paprasta, kokia iki kraujo lietuviška yra Lietuvos sodų ir darželių daina! — "Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjau lelijėlę..."

Jonas Matusas

ĮVYKIAI

• PLB Valdyba, JAV LB Centro Vald. ir Kanados LB Krašto Valdyba, susirinkusios 1959 m. sausio 24 d. bendro posėdžio Toronte, Kanadoje, ir apsvarščiusios aktualiuosius Lietuvių Bendruomenės klausimus ir reikalus sutarė:

1. Pabrėžti Lietuvių Bendruomenės uždavinių ir siekimų prasmę ir reikšmę. Tai kova dėl Lietuvos laisvės bei nepriklausomybės ir tautinės dvasios bei gyvybės išlaikymas.

2. Šiems tikslams siekti reikia visų lietuvių jėgų, pastangų bei pasiaukojimo. Lietuvių Bendruomenė, tvarkydamosi demokratiniais principais, jungia lietuvius tautinio solidarumo pagrindu ir kviečia visus joje aktyviai reikštis.

3. Nesikišdama į lietuvių politinių srovių tarpusavius santykius, Lietuvių Bendruomenė tačiau apgailestauja laisvinimo pastangų susiskaldymą, žalingai taip pat atsiliepiantį Bendruomenės gyvenimui bei darbui, pasisako už reikalą turėti vieną Lietuvių Tautos vardu kalbančią politinę vadovybę ir sveikintų politinių veiksnių konsolidavimąsi šia linkme.

4. Posėdyje buvo aptarti Kultūros Tarybos sudarymo pagrindai. Spaudos dienos įvedimas, Tėvynės bibliotekos kūrimas, lietuviškai nekalbančių liet. organizavimosi galimybės, PLB Valdybos leidinio bei biuletenio ir kiti reikalai.

5. Pabrėždamas finansų reikšmę gyvybiniams LB reikalams atlikti, posėdis skatina visus LB dalinius ir organus kreipti reikiamą dėmesį į tautinio solidarumo įnašų telkimą iš kaip galima didesnio lietuvių skaičiaus ir kitus pajamų šaltinius.

• "Aidų" mokslo premijos komisiją sudaro: dr. L. Andriekus, dr. P. Skardžius, V. Trumpa, dr. Vl. Viliamas ir dr. R. Zalubas. Komisijai pristatyti 8 veikalai, iš kurių trys — rankraščiai. Premija bus paskirta gegužės ar birželo mėnesį. Praeityje "Aidų" mokslo premijas yra laimėję šie asmenys: dr. A. Maceina, dr. Z. Ivinskis, dr. J. Girnius, dr. J. Grinius ir dr. A. Šapoka. Premijos dydis yra 500 dolerių. "Aidų" premijos skiriamos pamečiui: vienais metais — už mokslo veikalus, o kitais — grožinės literatūros.

• Kovo 14 Baltų Laisvės Namuose įvyko Pabaltijo moterų suvažiavimas. Jį pradėjo pirmininkė L. Bieliukienė. Dvylika metų veiklos sukakties proga pirmininkė nušvietė šios organizacijos tikslus ir veiklą. Organizaciją įkūrė išeivijoje esančios estės, latvės ir lietuvės, kovojančios už savo tautų išlaisvinimą. Be to, ši organizacija stengiasi priminti kitiems šių tautų tragediją, palankiai nuteikti šio krašto įtakingus asmenis Pabaltijo tautų laisvinimo reikalui. L. Bieliukienė pateikė eilę sumanymų dar labiau išplėsti organizacijos veiklą, dar tvirčiau sujungti pabaltietes moteris bendram tikslui.

Esčių ir latvių atstovių referatuose keltos jaunimo problemos, a-

kademikių problemos, ir organizaciniai reikalai. Amerikietė visuomenininkė Mrs. Paterson savo kalboje labai įvertino P. M. T. veiklą ir pasisakė suprantanti ir atjaučianti šių tautų interesus.

Pirmininkės pareigos teko esčių moterų atstovei E. Druaa.

• Toronte, Kanadoje, gegužės 9-10 įvyksta skautų akademikų suvažiavimas, kurio metu ruošiama meno paroda. Parodoje pakviesti dalyvauti meno mokyklas lankantieji studentai arba savo studijas tik ką baigę.

• Romoje kovo 8 lietuvių bendruomenė surengė šv. Kazimiero 500 metų gimimo proga minėjimą. Minėjimą globojo ir mišias laikė kard. J. Pizzardo.

Akademiniam minėjimui pirmininkavo Mario Scelba, buvęs min. pirmininkas. Atidaromoje ilgoje kalboje jis ypačiai išryškino politinį momentą — Lietuvą pavergtą ir kovojančią seniau prieš rusicizmą, dabar prieš sovietinį komunizmą, paliktą be Vakarų pagalbos. Paskaitą apie šv. Kazimierą skaitė kun. prof. P. Rabikauskas, S. J.

Po akademinės dalies buvo koncertas. Sara Sheftel atliko lietuvių ir italų muzikų kūrinius. Sopranas Maria Luisa Costantini atliko religinės muzikos programą.

Minėjimui sveikinimus atsiuntė Vatikano valst. sek. kard. Tardini, kard. Montini ir eilė kitų kardinolų, Italijos min. pirm. Segni, užsienių reikalų min. Pella ir eilė kitų ministerių, parlamento pirmininkas Ceone, senatoriai, parlamento nariai.

Minėjime dalyvavo diplomatai — Italijos atstovas prie Vatikano, Kinijos, Lietuvos, Amerikos, Vokietijos, Prancūzijos, Brazilijos, Airijos ir kt. atstovybių pareigūnai. Taip pat senatoriai, parlamento nariai.

Minėjimo momentai buvo parodyti per Italijos televiziją.

• Ant. Olio ir Ant. Vanagaičio paminėjimą suruošė Niujorke Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos ry tinė apylinkė kovo 8 d. Minėjimas buvo iš dviejų dalių — pamaldos ir susirinkimas Statler viešbutyje su vaišėmis ir menine programa.

• Prof. Alfredas Sennas, šveicaras, dirbęs kurį laiką Nepriklausomos Lietuvos gimnazijoje ir universitete (Kaune), o dabar profesoriaująs Pennsylvanijos univers., išvyko į Europą eilės paskaitų skaityti. Amerikoje jisai taip pat vadovauja vokiečių kalbos mokytojų sąjungai.

• Kazimieras Čibiras, buvęs "Darbininko" redaktorius, jau dešimtus metus dirba Lietuvos pasiuntinybėje Uragvajuje, Montevideo mieste. Jis yra parašęs keletą knygų ir daug straipsnių Pietų Amerikos spaudai, gindamas Lietuvos reikalus.

• Prel. Jonas Ambotas, Hartfordo lietuvių parapijos klebonas, pranciškonų spaudai paaukojo 100 dol. Jis yra davęs 500 dol. praėjusių "Aidų" kalėdiniam numeriui išleisti.

• Kovo mėn. suėjo 45 metai, kai gyvuoja dienraštis "Naujienos". Jį redaguoja dr. Pijus Grigaitis. "Naujienos" leidžiamos Čikagoje.

• Kovo 25 d. Stamforde, Conn., mirė Leopoldas Dymša, buvęs Lietuvos gen. konsulas Karaliaučiuje.

Velionis buvo gimęs 1893 vasario 15. Nuo 1919 stojo karininku į Lietuvos kariuomenę — buvo ryšio karininkas prie Niesselio komisijos, paskui atache prie Prancūzų okupacinės valdžios Klaipėdoje. Nuo 1929 perėjo į užsienių reikalų ministeriją, buvo paskirtas Liet. Pasiuntinybės Berlyne pirmuoju sekretorium, paskui patarėju, 1935, perkeltas patarėju į Rygą, o 1936 iš Karaliaučiaus išvykus gen. kons. J. Budriui į Ameriką, Dymša buvo perkeltas į tas pareigas.

Tremtyje anglų zonoje buvo ryšininkas tarp lietuvių ir anglų okupacinės valdžios. Atvykęs į Ameriką dirbo Care organizacijoje.

Širdies smūgis jį buvo ištikęs jau pernai, ir nuo to laiko negalėjo nieko dirbti.

• Kovo mėnesį suėjo 20 metų nuo Oskaro Milašiaus mirties. Dr. St. Bačkys suorganizavo komitetą jam pagerbti. Žymusis rašytojas ir diplomatas Paryžiuje buvo prisimintas pamaldomis ir akademiniu susirinkimu, kuriame skaityta jo kūriniai.

• Lietuvių Rašytojų draugijos literatūros premijai skirti sudaryta komisija, į kurią įeina L. Andriekus, J. Brazaitis, V. Maciūnas, A. Landsbergis ir N. Mazalaitė.

• Dail. T. Valius dalyvavo metinėje grafikų sąjungos (CPE) parodoje, įvykusioje Ontario muzėjaus patalpose. Dail. Valius išstatė savo paveikslą — lino rėžinį — pavadintą Tinklai. Paroda tęsėsi iki kovo mėn. pabaigos.

• Kun. Stasys Žilys kovo 9 d. Romoje, popiežiškame Gregoriano universitete apgynė disertaciją ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Dr. S. Žilio tezė buvo iš liturginės srities: "Marijos įvedybų šventės kilmė". Naujasis daktaras yra poetas.

• Šiemet sueina 30 m. nuo Lietuvių Žurnalistų s-gos įsikūrimo. 1929 m. kovo mėn. 22 d. "Mūsų Rytojaus" redakcijoje įvyko reorganizacinis sąjungos susirinkimas. Nuo 1922 m. ši sąjunga buvo vadinama Lietuvos Rašytojų ir Žurnalistų sąjunga.

• Kun. B. Sugintas, nenuilstąs švietimo įstaigų tremtyje rėmėjas, balandžio mėnesį Vasario 16, Punsko ir Saleziečių gimnazijoms pasiuntė 1060 dol., surinktų iš savo suorganizuotų 54 būrelių Čikagoje.

• PLE Seimo Organizacinio Komiteto apyskaitinis posėdis įvyko 1958 gruodžio mėnesį. Baigiamajame žodyje komitetas sako: "Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimo pirmoji sesija ir jos metu vykę mūsų tautinės kultūros bei religinės manifestacijos — koncertai, parodos, iškilmingos pamaldos ir kt. — jau yra praeitis. Kaip kas tuo ar kitu atžvilgiu visa tai bevertintų, niekas negali tačiau paneigti, kad tai buvo didelis indėlis mūsų tautinės sąmonės budrumui palaikyti ir mūsų tautinės dvasios polėkiams sustiprinti. Savo darbą ir buvimą baigdamas, organzacinis komitetas su gilia pagarba ir tautiniu pasididžiavimu atžymi šią mūsų tautinio solidarumo bendruomeninę talką ir jos gražius rezultatus".

Org. komitetas pareiškė viešą padėką visiems prisidėjusiems prie PLB Seimo surengimo ir pasisekimo.

Komitetas turėjo pajamų $24,624.56, išlaidų $24,366.35, likutis $258.21 perduodamas PLB Valdybai.

• Sėkmingai dvi vasaras dirbęs, lituanistikos semestras Fordhamo universitete rengiasi trečios vasaros darbui. Tikslas — duoti ne tik lietuvių kalbos, lietuvių literatūros, Lietuvos istorijos ir kt. šios srities žinių, bet ir paskatinti imtis mokytojo, laikraštininko ir kitokio lietuviško darbo. Studijoms sąlygos sudaromos geros: dėstytojais kviečiami specialistai, suorganizuojama biblioteka ir kt. Klausytojai už mokslą nemoka — semestras laikosi prekybininkų dr. J. Kazicko ir dr. J. Valiūno parama. Pragyvenimu reikia rūpintis patiems. Bet malonu pastebėti, kad didėjant susidomėjimui, toliau atsiranda vis daugiau stipendijų.

Lietuviškas interesas reikalauja per šį semestrą perleisti kaip galima daugiau studijuojančio mūsų jaunimo, mūsų seselių mokytojų, lietuvių parapijose dirbančių kunigų ir apskritai visų tų, kurie turi reikalo su lietuvišku žodžiu bei raštu. Todėl LB apylinkių ir apygardų valdybos prašomos savo vietovėse imtis skatinimo akcijos. Registracijos ir kt. reikalais kreiptis: Rev. V. C. Jaskevičius, S. J. The Lithuanian Program, Fordham University, Bronx 58, New York.

"AIDŲ" GARBĖS PRENUMERATORIAI

Dr. St. Petrauskas, kun. J. Pragulbickas, Pr. Kudulis — Elizabeth, N. J.; Bronė Diemonienė, Brooklyn, N. Y.; kun. Pr. Geisčiūnas, Fromberg, Mont.; kun. Jonas Svagždys, Brockton, Mass.; Pranas Averka, So. Boston, Mass.; Balys Vitkus, Chicago, Ill.; Sigutė Zubrickaitė, Toronto, Ont., Canada.

"AIDŲ" RĖMĖJAI

Z. Valavičius, Chicago, Ill.; V. Vaičiūnas, Detroit, Mich.; Ona Lukoševičiūtė, Brooklyn, N. Y.; Juozas Pažemėnas, Queens Village, N. J.; Vl. Braziulis, Myk. Venclauskas, Cleveland, Ohio.

"AIDŲ" administracija visiems nuoširdžiai dėkoja.

R e d a g u o j a — Antanas Vaičiulaitis

R e d a k c i j o s n a r i a i — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

M e n i n ė p r i e ž i ū r a — Telesforas Valius

L e i d ž i a — Tėvai Pranciškonai

A d m i n i s t r a c i j o s a d r e s a s — Aidai
680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

D a i l i n i n k o a d r e s a s — Telesforas Valius,
84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

R e d a k c i j o s a d r e s a s — Antanas Vaičiulaitis,
304 Anacostia Rd. S E., Washington 19, D. C.

Lietuviai pranciškonai, prieš trejus metus atidarę Kennebunkport, Maine, savo gimnaziją (High School), kviečia į ją stoti pradžios mokyklą baigusius jaunuolius. Šiais metais pranciškonų gimnazijoje jau veikia trys klasės. Gabūs mokiniai, pristatę savo mokslo pažymėjimus, gali persikelti ir iš kitų gimnazijų. Vietos bendrabutyje yra 100 mokinių.

Nuo praėjusio rudens mokykla veikia naujose moderniškose patalpose, kuriose yra bendrabutis, klasės, žaidimų salė, biblioteka ir laboratorija.

Į mokyklą priimami tik lietuviai ir lietuvių kilmės berniukai. Mokyklai ir bendrabučiui vadovauja patys lietuviai pranciškonai. Gimnazija turi visas valdžios mokyklų teises, ir joje išeinamas visas vidurinėms mokykloms nustatytas kursas su lotynų kalba ir lituanistika.

Už mokslą ir bendrabutį atlyginimas tik 400 dol. metams. Neturtingi gabūs mokiniai gali būti dalinai arba ir visiškai nuo mokesčio už mokslą atleidžiami.

Pirmenybė teikiama norintiems stoti į lietuvių pranciškonų vienuoliją jaunuoliams. Vėliau jie vienuolijos lėšomis bus mokomi ir ruošiami misijonieriais, kad tarnautų lietuviams išeiviams ir išlaisvintai Lietuvai.

Visi lietuviai tėvai, kurie sielojasi savo vaikų auklėjimu krikščioniškoje ir lietuviškoje dvasioje, prašomi atkreipti dėmesį į šią gimnaziją. Įstojimo reikalais rašyti rektoriui šiuo adresu:

Tėv. Viktoras Gidžiūnas, O. F. M.
Franciscan Monastery
Kennebunkport, Maine